

ТОМА КОБЗЕЙ

НА ТЕРНИСТИХ
ТА
ХРЕЩАТИХ ДОРОГАХ

СПОМИНИ З ПІВСТОРІЧЧЯ В КАНАДІ

Том I
diasporiana.org.ua

ТОМА КОБЗЕЙ

НА ТЕРНИСТИХ
ТА
ХРЕЩАТИХ ДОРОГАХ

СПОМИНИ З ПІВСТОРІЧЧЯ В КАНАДІ

Том I

1972

**Copyright 1972
All rights reserved**

Ці спомини, це відбитка з тижневика УРСоюзу
“Народня Воля”, видані коштом автора.

Printed in U.S.A.

**NARODNA VOLYA
434 Wyoming Ave., Scranton, Pa. 18503**

ON THE THORNY WAY AND CROSSROADS

MEMOIRS OF FIFTY YEARS IN CANADA

**BY
THOMAS KOBZEY**

VOLUME I

— 1972 —

Технічний редактор і коректор
Василь Модрич Верган

Моя присвята

Мої спомини з півторіччя в Канаді присвячую моїй любій і вірній дружині Олені, яка разом зі мною без сварки та нарікань проходила також по тернистих і хрещатих дорогах.

Автор

СТЕЛЯТЬСЯ МЕНІ ДВІ ДОРОГИ ТЕРНИСТА І БАРВІНКОВА

В РІДНІМ СЕЛІ ПЕРЕД ВИІЗДОМ ДО КАНАДИ

Народився я в повіті Снятин, між селами Княжем і Карловом в дорозі, на драбинястім возі на сіні, вистеленім веретами, коли моя мати поверталася з храму з своєго села Карлова. Було це 30 червня 1895 р. Виростав я в родині селянина - середняка, яким був мій батько Іван, а мати Марія з роду Кейванів, з Карлова. Було нас в родині п'ятеро. Чотири хлопці і одна дівчина. В живих ще осталось нас двох: я і мій молодший брат Федір.

Коли мені було несповна 13 років, я вже був, так би сказати, напів господарем коло батька, бо найстарший брат Василь оженився, сестра вийшла замуж, а другий, старший брат від мене, Дмитро, служив у війську. Отож я вже мусів працювати на полі, як доросла людина: орати, сіяти, збирати збіжжя, звозити до стодоли і зимою вимахувати ціпом, молотити. Скінчив я 4-класову школу і три зимі так званої "доповняючої". Ми мали доброго учителя Михайла Ломацького. Був це учитель радикальних поглядів. В "доповняючій школі" він давав нам повчаючі лекції з господарства та суспільних наук. З М. Ломацьким я вів переписку ще до 1968 р. Він жив у Німеччині, як інвалід. В 1968 р. він помер.

Маючи 14 років, я вступив до "Січі", що її був у нас зорганізував д-р К. Трильовський. Яким гордим ячувся, коли

що неділі перев'язував плече січовою лентою, а топірцем у виконував вільні вправи на зарінку над Черемошем, то годі висловити це на папері. Вечерами на вулиці з другими хлопцями я виспівував до пізної ночі січові пісні. А що в селі в нас були також деякі хруні, то ми гуртом ставали недалеко чати такого хруня і виспівували популярну пісню: "Гей соб, хруня в лоб". Хрунь мусів казитися, а ми сміялись і були раді, що своєю піснею могли нарушити його нечисте сумління. Ми вірили, що може наша пісня таки колись його нарозвумить і він піде служити своєму українському народові, а не польській шляхті за кусок ковбаси, як це тоді говорили про таких, що йшли за польською шляхтою за дрібні вигоди.

Старанням "Січі" в нашему селі почала ширитися освіта. Влаштовувано радикальні віча, на яких промовляли такі світочі, як Василь Стефаник, д-р Кирило Трильовський, д-р Іван Семенюк (Марко Черемшина) та Іван Сандуляк, селянин з Карлова і інші. Вбільшості віча відбувались у нашему саду або в стодолі, то я все був присутній на вічах. Я пильно слухав промови усіх промовців і не пропускав також того, що говорили промовці з нашого села і сусідніх сіл.

Пригадую ще й тепер, як люди плакали, коли наш Великий Різьбар селянських душ, В. Стефаник, говорив про селянську біду. А говорив він так, як і писав у своїх новелях, часто навіть говорив покутським говором. Його промови робили великі враження на селян. Письменник Семанюк (Марко Черемшина), співець гуцульщини, говорив подібно як і Стефаник, але він більше говорив про долю гуцулів.

Батько "Січей", д-р К. Трильовський, вже говорив відмінно від двох попередніх. Він, так би сказати, ще більше роздував той смолоскип, який запалили попередні два промовці, та закликав селян організуватись у свої селянські організації і "Січі". Громив наших панів, які не працювали з народом та висміяв хрунів, що запродували себе за ковбасу й чарку.

Іван Сандуляк завжди ходив у селянськім убранині, з лентою через плечі і топірцем у руках, а як промовляв, то не-

мов пекучими вогненними іскрами розпалював селянські душі до боротьби за право народу.

Ці промови робили на мене велике враження, хоч я був п'ятнадцятирічним хлопчиком.

На цих віках я вперше почув слова, що Україна — це велика територія під австрійською і російською окупаціями та що всім Українцям треба єднатися і працювати так, щоб була Україна наша.

Слова Україна, козаки, Січ, боротьба за єдність — все те мало особливий чар. Я гордився, що хоч я малий, але належу до “Січі”, я гордився також тим, що ця “Січ” боліє надлихом і готує людей до боротьби з селянською нуждою. А та нужда, була по селах всюди.

А до того, ще по селах народжувалися хруні, які в часі виборів продавали свої голоси за ковбасу й горілку. Пригадую собі, як в наших околицях у часі виборів наш сусід продав свій голос на графа Мойсу в Снятині. Коли селяни про це дізнались, то одної ночі, засипали йому керницю з водою, за одну ніч скосили недозрілу ще кукурудзу і пшеницю так, що йому опріч панської ковбаси, не осталось нічого.

Треба зазначити ще й те, що І. Сандуляк віддав був себе всеціло для боротьби селян проти польської шляхти. Він майже stratив ввесь свій маєток на виборчі кампанії заки добився мандату до Львівського сейму. Один його син був змушений іхати до Канади на заробітки, де й згинув в майнерацькі катастрофи.

В часі вакацій, приїзджали до нас студенти з сусідніх сіл, з Видинова і Карлова. Вони влаштовували аматорські театральні вистави, в яких і я брав участь. Такі вистави відбувались у моого батька в саду. Будували плятформу, зносили з села вишиті верета і ними обкладали виставову плятформу, на якій виступали аматори. Селяни й селянки з дітьми засідали на дерев'янних ослонах, і оплескували нашу гру. Ми, молодики, цим гордились, що й ми здібні хоч-що будь доброго зробити для свого народу. Приходи йшли на

будування сільської бібліотеки, на купно книжок і передплачення українських газет, які нам що-неділі читали старші або й ми самі, потім дискутували на ріжні теми, а по скіченні ішли вправлятися топірцями у руках і забавлялися з дівчатами в танцях.

Життя мені здавалось веселим. Але мене чогось завжди тягло з хати. Я все думав десь вийхати в широкий світ, побачити щось нового, цікавого. Пояснював я собі цей гін до подорожування тим, що він мабуть у мене є тому, що я вродився в дорозі на возі, а не в хатині, в спокою. З того гону в світ я поясною собі мое тодішнє бажання піти до війська.

Не маючи ще й 16 років, я добровільно зголосився до війська. Пішов я пішки до Сятина і ставився перед комісією, яка набирала що-весни рекрутів до австрійського війська. Розібрали мене до-нага, оглянули, як купець оглядає коня на ярмарку, поплескали по плечах і жартом спітали:

— А до якого ти війська хотів би стати? Я дуже люблю їздити на коні. Тому я заявив:

— Хочу бути уланом, або драгоном.

Розсміялись пани і сказали:

— Іди, хлопче, додому і прийдеш перед комісією на другу весну.

Я розчарований повернувся додому.

Не діставшись до війська, почав я думати про виїзд до Канади.

— Не хочете мене взяти до війська, то тряся вашій матері, я таки поїду в широкий світ і може й не повернусь до вас ніколи. Так я подумав і так зробив.

Почав я підготовку до виїзду в Канаду. Мав я в Канаді тоді свого швагра і написав до нього. Він мене також висміяв і написав:

— Сиди, хлопче, дома. Що Ти будеш у Канаді робити? Хіба будеш воду доносити робітникам при роботі, але й там тебе, хто зна, чи приймуть.

Та це мене не спинило далі думати про виїзд до Канади. Було це в 1911 році. Тоді з села до Канади виїзджало 20 старших і молодших хлопців за пошукуванням кращої долі. Одного дня я виявив свою тайну постанову своїй мамі. Мати, як звичайно мати, розплакалась і благала мене викинути цю думку з голови. Все ж одно сказала про це й татові. Батько відразу розлютився і сказав, що ніколи не дасть мені грошей на подорож. Так це тягнулось пару місяців. Але остаточно батько проти своєї волі таки погодився. Повіз мене одного дня до Снятиня і замовив там корабельну карту. Щоби її заплатити, продав одну корову. Замовив для мене паспорт і купив за п'ятку убрання, яке зробило з мене справді ходачкового шляхтича.

ВИЇЗД ЗА МОРЕ МОЙОГО СУСІДА

Мое рідне Княже простягалось долиною над Черемошем. З одного боку бистрий та з чистою водою Черемош, а з другого боку досить висока гора, яку називали Обоча. На самім вершку тої гори був замурований квадратовий камінь, про який старі люди оповідали, що там, на тій Обочі, під тим каменем, поховано багато Турків, що колись напали були на нашу околицю. Чи це правда, не знаю, але так старі люди говорили і так я про це згадую! Хати в селі були побудовані на долині, а поле розлягалось рівниною поза горою. Рівнина була поділена межами по моргові, по пів морга і по чвертці морга. А далі, аж до пограниччя села Видинова, розлягались широкі панські лани, на яких гарували бідні селяни: за десятий сніп жали пшеницю й жито та косили ячмінь.

Пригадую собі, що на самім чубку гори Обочої мав один селянин, Терентюк, клаптик землі. Він що-осені запрягав худорлявого коника з одного боку, а сам запрягався в щлию з другого, вантажив на візок гній і так, разом з конем, тягнув його на ту гору, щоб вгноїти землю; аби вона краще родила. Коли Терентюк драпався з коником на ту гору, то на ціле село було чути, як він цмокав на коника та приговорював:

— Цігане, цігане, тягни, не ставай, бо як станемо, то не рушимо вже оцего возика!

Мало що це угноєння Терентюка помагало землі, бо дощі сполікували гній, зносили по Обочі долиною і гноїли чуже поле.

Той самий Терентюк, що його згадую, також був виїхав до Канади, працював у копальні вугілля в Госмері і там йому не пощастило. Працював тяжко і купував хати, в яких мешкали майнери та платили йому рент. Був він дуже, як то кажуть, пажерливий. Хотів якнайскорше підробитися, вернути до краю, купити трохи поля і стати господарем. Але несподівано “Сіпіарська компанія” копальню закрила, бо вибухали дуже великі гази, і містечко Госмер (в Брітіш Колумбії) стало, як то по-англійськи кажуть, “говст товн”. Не було копальні, то й ніхто з робітників в місті не хотів мешкати. Не було зарібків і для Терентюка. Його мешканевий бізнес майжеувесь пропав. Тоді він пішов працювати на залізну дорогу, як звичайний робітник.

МИ ВИЇЗД ЗА МОРĘ

Історія Терентюка не відстрашувала тих, що вибралися їхати до Канади. Не відстрашувала вона також і мене.

У попереднім розділі я оповів про те, що мій дедьо (так в моїм селі називала батька), був погодився проти своєї волі, щоб я їхав до Канади.

Тепер оповім, як то сталося, що мій дедьо погодився на мій виїзд. А сталось воно так. Я придумав маленьку брехню і з нею пішов до сестри Параски та й сказав:

— Парасю, слухай, що я тобі скажу. Як тебе буде дедьо питати, чи ти позичила мені 5 корон, *) то, я прошу тебе, скажи, що позичила.

*) 5 австрійських корон мали тоді вартість одного лотяра.

Сестра погодилася. Я прийшов додому та й кажу до мати:

— Неню, (так у моїм селі називали маму), тепер я вже мушу їхати до Канади, бо маю п'ять корон коштів.

— Яких коштів? А де ж ти грошей взяв? — з криком запитала мати.

— Гроші, п'ять корон, кажу, я позичив у Параски і за них купив форму на пашпорт.

У нас “формою” називали квестіонар, тобто “друк”, який виповнював той, хто зголосувався на виїзд за море. Справді той квестіонар коштував 4 крейцарі (півтора цента).

Мама сказала те, що я їй говорив, татові. Він мені нічого не казав, тільки насварив сестру, кажучи, як вона могла Томкові, тобто мені, позичати п'ять корон, як я не маю ніякого маєтку. Не знаю, чи дੱдьові стало жаль за тими п'ять коронами, чи за чим іншим, але він по довшій мовчанці сказав:

— Ну, як так дуже хочеш їхати, то йдь.

І так на початку червня 1911 року зі села Княже виїхало 20 легінів (молодих хлопців), а між ними і я.

На застеленій веретою на возі соломі я сидів, як на люксусовім фотелі. Біля мене, в ногах, лежав маленький “куферчик” (дерев’яна валізочка) з поживою, що її приготовила мені неня, а надімною ясне сонце, що ніби усміхалося. А мені тоді не було до сміху, хоч недавно ще було велике бажання поїхати у світ.

Кругом мене стояли заплакані мої рідні, стояли сусіди близькі і далекі. Всі вони якось так сумно-сумно дивилися, прощаючи мене вже навіки. На мое серце налягав сум, а біль, наче кліщами давив серце.

Як батько сів спереду мене і як взяв у руки віжки, то мама заридала і вчепилася мене. Я ще є досі чую її жалісний плач і ті прокльони на той поїзд, що мав мене від неї забрати у далекі світи. Ледви маму відірвали від мене і повели в хату, залишаючи її саму в риданні і розпачі.

Дєдьо, насутившись, мовчки торгнув віжками і коні рушили в напрямі до залізничної станції в Залучі. Через час нашої їзди — ми зі собою не говорили. Чому? — я й досі не можу сказати точно чому. Чи може тому, що був у наших серцях великий жаль, чи може тому, що не було про що говорити.

Аж як незабаром надіхала машина з порожніми вагонами і зупинилася на станції, батько припав до мене і я чув, як його теплі сльози капали по моїй ший. Я розплакався також. Потяг свиснув і батько сказав:

— Щасливої тобі дороги. Уважай на себе.

Я прибіг до вагону, у якому були дерев'яні лавки, а пад лавками дерев'яні полички. Поклав я на поличку свій “куферочок” і станув біля вікна. На пероні стояли мої знайомі, а між ними і мій дєдьо, сумний-пресумний.

Потяг засвистав ще раз і ще раз і рушив зі мною та моїми односельчанами в незнаний світ.

На станції Видинів знову увійшло до вагонів з десять емігрантів. На інших станціях також входили емігранти.

Так, набираючи по дорозі емігрантів, поїзд приїхав до Львова, що його я побачив перший раз.

При вході до станції я читав по стінах написи польською мовою, а між ними і такий:

— Стржесьце севн кешенькових злодзеюв!

Цей напис, подумав я, до мене не відноситься, бо в мене грошей нема. Тих пару корон, що мама дала на дорогу, то я так добре заховав, що навіть майстер злодіїв їх непотрапив би вкрасти.

У Львові перейшли ми до далекобіжного поїзду і рушили в напрямі Відня. Краєвид змінявся і я тоді починав порівнювати його з нашим краєвидом. Щойно тоді я в своїй душі відчував безмежну любов до всього, що було рідне.

Віденська величезна станція зробила на мене глибоке враження. Багато поїздів, багато людей, шум гамір, свисти все це для мене, людини з тихого села, було незвичне і при-

голомшуюче. Тут з одної станції нас перевезли возом, що його тягнули бельгійські великі коні з широкими копитами, до другої станції. Як сьогодні бачу, що ми ідемо попри ці-сарську палату, бург, по виложеній гладеньким камінням вулиці.

З Відня наш потяг поїхав до морського порту над Ад-рійським Морем, Триесту. Подорож тягнулася довго. Потяг віз нас, селян із Покуття, через такі околиці, що для нас були чимсь дивним. Із Снятиня, з горба ми бачили лише в далині наші гори Карпати. Вони нам виглядали не дуже високими і при тому радісно зеленими. Тимчасом, ідучи з Відня до Триесту, ми скоро покинули такі гори, як наші зелені Карпати. Почалася інша околиця: високі гори, дещо дерев у підніжжі, а далі самі голі скали. Непривітно було на це глядіти. Ми раді були, коли врешті опинилися над синім морем у Триесті.

Тут, у Триесті, ми увійшли до корабля "Лявра". Цим кораблем я їхав до Канади з Триесту через Америку. Це була так звана австро - американська лінія. І справді, це був такий корабель, як це ospівували наші імігранти:

"Ой, не було тої шифи з штирма коминами,
Але на тій нас повезли, що їздять волами."

Така була й моя "Лявра". На долині везли різний товар, включно з худобою, а над тим товаром були розложені ліжка в два поверхи, заслонені полотном. По середині — вуличка на перехід. По одному боці переходу спали мужчини, по другому жінки і дівчата.

Іхали ми з Триесту 18 днів і опинились на Еліс Айленді, або як це звали на "Острові Сліз" у заливі Нью Йорку. Там нас затримали тиждень і провірювали, чи нема між нами якої заразливої хвороби. По тижневі нас перевезли попри Статую Свободи до порту на перевірку.

Кожний з нас мав показати паспорт і суму 25 доларів. Я мав при собі лиш 5 доларів і грозила мені депортація назад додому. Влаштував я цю справу так, що мій "первий брат"

ішов перший до провірки, а я тримався за ним. Коли він показав своїх 25 доларів тому урядовцеві, що нас провіряв, то зараз брат передав мені поза плечі ті самі 25 доларів і я їх показав також. Так мені вдалось без клопоту перейти контролю.

Зараз по виході з корабля нас посадили в потяг і ми від'їхали з Нью Йорку до Монреалу, на канадійську землю.

У ПОШУКАХ ЗА ПРАЦЕЮ І ЗА УКРАЇНСЬКИМ ТОВАРИСТВОМ

МОЯ ПЕРША РОБОТА В КАНАДІ

Поїзд, що йхав з Нью Йорку до Монреалу, далі не йхав. В Монреалі я мусів перейти до поїзду, що йхав до Келгару, бо я там мав швагра. Таким поїздом був поїзд до Вінніпегу. Ним я приїхав до Келгару 2 липня 1911 року. Мої знайомі поїхали до копалень у Госмері. Там у тому часі був великий страйк і багато моїх знайомих звідтам приїхали за роботою до Келгару.

Приїхавши до швагра, я на другий день пішов шукати за роботою. Від людей я довідався, що можна працю дістати при копанні ровів для водопроводів. Пішов я тамтуди та й через перекладача кажу, що хочу дістати роботу.

— Hi, не дістанеш, відповів мені наставник над робітниками, через перекладача.

— Чому? - питав.

— Бо ти малий і молодий та й ще до того малосильний. Хіба взяли б тебе за водоноса, але водоноса їм не потрібно, закінчив він сміючись, зі мною розмову.

Ця перша невдача при пошукуванні роботи, мене сильно пригнобила. Майже тиждень я нудився та ходив то сюди, то туди, а роботи знайти не міг. Та одного дня зустрів я земляка, що вже був другий раз приїхав до Канади і трохи вже

шваркотів по-англійськи. Він працював при копанні ровів. Я йому оповів про свою першу невдачу при пошукуванні роботи. Він вислухав мене та й сказав:

— Тут, Томку, треба тобі так зробити, щоб ти був трошки грубший. Вбери завтра рано на себе зо два светри, чи зо дві блузки і будеш виглядати грубший, а не такий хлистик, як ти виглядаєш тепер, і йди на другий бік ріки Бов Ривер. Там побачиш, що робітники будуть брати лопати, джагани і піки зі скринь, то й ти також бери лопату і джаган та й ставай копати рів поруч з другими. Як в десятій годині прийде до тебе табельник ("таймкіпер") і буде до тебе говорити, то ти йому скажи: "Но саві, Нік".

Так, як мене земляк порадив, на другий день рано, я й зробив.

Взяв лопату і джаган та й став разом з іншими до роботи. Б'ю джаганом і викидаю лопатою землю, а піт обливає мене від ніг до голови. Робота для мене важка та й літня спека мучить.

За якийсь час прийшов наставник. Кожного щось питає, питає і мене, а я йому сказав цих три слова, що мене навчив земляк і він від мене пішов. Копаю я рів та й потерпаю, бо думка мені все сидить у голові:

— А що буде, як він до мене ще раз прийде? А як не прийде нині, то прийде завтра. Що я йому скажу?

По якомусь часі дивлюся, йде наставник, а з ним і мій земляк Нік. Щось вони між собою пошваркотіли, дивлячись на мене, і пішли.

Зі страхом і нетерпінням я пропрацював до вечера. Ввечері я довідався від земляка, що мене прийнято до роботи. Але що з того, що я був прийнятий до праці, як мої руки були покриті міхурями. Цілу ніч мочив я їх в холодній воді, а рано йшов до роботи. Міхурі тріскали, з них витікала масна теч, в тріщині заходив піт і рани пекли немilosерно. Так було кожного дня, аж на долонях зробились тверді мо-

золі. Не маючи надії на іншу працю, я мусів працювати далі при копанні ровів, щоб не вмерти з голоду.

Та одного дня зустрів я купця, Жида з України, і зайшов з ним у розмову. Слово по слові, я питаю звідки він, а він питає мене звідки я та й дійшло до того, що я оповів йому про свою тяжку працю. Він вислухав мене та й сказав:

— Хочеш легшого хліба, йди до вечірньої школи. Там не тільки, що навчишся англійської мови, але як будеш мати охоту і голову до науки, то й ще чогось більше навчишся.

Добра й мудра була рада Жида-купця, але я тої його ради тоді не послухав, що й відчуваю на собі гріх в деякій мірі по нинішній час. Буйна молодість затъмарювала тоді життєву перспективу,

ЗАЦІКАВЛЕННЯ КАНАДОЮ І ЕМІГРАЦІЙНИМ ЖИТТЯМ ЛЮДЕЙ

Працюючи щодня від ранку до вечора, я все таки, чи то при роботі, чи у вільні дні, цікавився Канадою і еміграційним життям наших людей. Всі ті, що приїхали і ті всі, що приїздили до Канади, це люди, що їх пригнала економічна нужда з їх сіл. Була частина, що приїхала заробити дещо грошей і вернутися додому, щоб потім купити землю, чи відбудувати господарство. Була також невеличка частина, яка покинула рідні села, бо шукала свободнішого національного, політичного і релігійного життя. А були такі, як і я, що приїхали з цікавості побачити і пізнати новий світ.

Еміграція до Канади з Галичини, Буковини і Закарпаття почалася в 1890-их роках. За десятки років, тобто від 1890 до 1910 року, приїжало з наших земель до Канади сотні тисяч емігрантів. Одні, що були з родинами, закладали рільничі господарства, а другі, що були самітні, працювали у фабриках і варстатах, чи так, як я, при розбудові міст, доріг, залізниць тощо.

Мешкали люди нужденно. Харчувалися також нужденно,

але краще, як в старому краю. Ця нужденість випливала з того, що все були некваліфіковані робітники, яким за працю платили низьку ціну, і кожний хотів на мешканні і на їді щось заощадити.

НАЦІОНАЛЬНА І ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ

Національної свідомості серед тодішніх робітників Українців, не було дуже великої. Свідоміші, які в рідному краю належали до якихсь товариств чи організацій, називали себе — одні Русинами, а другі — Русинами - Українцями, а тільки деято називав себе Українцем. Всі інші називали себе за територіальною назвою та державною принаджністю — Лемками, Подоляками, Бойками, Гуцулами, Галичанами, Буковинцями, Австріяками, Мадяронами.

Національно - свідоміші робітники політично відзеркалювали думки тих українських партій, що були в рідному краю — націонал-демократичної, радикальної і соціал-демократичної. Найбільше було таких, що визнавали думки Української Радикальної Партиї і стояли при допомозі газет і листів у духовому зв'язку з нею. Але посилену акцію серед робітників вели тоді соціал-демократи і вони, так сказати, надавали ідеологічну закраску.

В тому часі в Канаді вже діяла Соціалістична Партия Канади, яка мала українські відділи в Вінніпезі, Портедж ля Прейрі, Нанаймо. Для членів цих відділів видавано зразу “Червоний Пралор”, а потім, як він перестав по 18 числах виходити, видавано “Робочий Народ”.

В 1909 році в Вінніпезі на нараді представників українських відділів Соціалістичної Партиї Канади рішено створити Федерацію Українських Соціал - Демократів у Канаді. В лютому 1910 року десять українських відділів таку федерацію створили. Їх органом став “Робочий Народ”.

Федерація Українських Соціал-Демократів у Канаді дов-

го не проіснувала, заледве три роки. Внутрішні ідеологічні та національно - політичні спори у проводі та на низах довели до розколу. Утворилася тоді Федерація Українських Соціялістів, яка почала видавати газету "Нова Громада". Спроби довести до єдності в 1912 році, не довели до ніяких наслідків. Федерація Українських Соціялістів розпалася, а її газета перестала виходити. У Федерації Українських Соціял-Демократів утворилося також дві фракції, які себе поборювали і вкінці дійшло до того, що на початку 1914 р. Федерацію Українських Соціял-Демократів перейменовано на Українську Соціял - Демократичну Партію, яку влучено до Соціял-Демократичної Партії Канади.

Я, приїхавши до Канади, зразу пристав до тих однодумців, що були під ідеологічним впливом Української Радикальної Партії та молодечої організації "Січ". Брав активну участь у боротьбі за національний характер політичної організації та завзято поборював тодішніх московофілів, яких у Канаді тоді було досить багато.

При цій нагоді хочу згадати, що тоді, як я приїхав до Канади, почали бути будувати приватну українську школу при церкві св. Миколая. Ця школа проіснувала до нинішніх днів і в 1962 році була перезвана на Школу Непорочного Серця Марії.

В 1911 році у Вінніпезі почав виходити тижневик "Канадійський Русин", який був ніби конкурентом "Канадійського Фармера", що почав був виходити 1903 р.

Громадська діяльність у тому часі, була також слаба. Позасновувані читальні і товариства, хоч мали назви історичних героїв і поетів та письменникі, як Т. Шевченка, І. Франка, Б. Хмельницького, діяли слабо, до було мало інтелігентних провідників. Дещо активнішим було Т-во ім. Тараса Шевченка, але потім через ідеологічні розходження праця ослабла.

РЕЛІГІЙНА СПРАВА

Релігійна справа в Канаді, як і національна та політична, стояла слабо.

Священиків було мало, та й ті, що були, не могли багато зробити. Багато українських емігрантів були наставлені, щоб побути в Канаді два - три роки, заробити дещо грошей і вернутися додому. Належати до церковної громади, де треба було платити гроші, щоб оплачувати священика та адміністрацію церкви, охочих багато не було. Та й тодішнє політичне та ідеологічне забарвлення деякої частини емігрантів, як я коротенько згадав вище, не дуже то сприяло розвиткові українського церковного життя. Але що найважніше, не сприяли розвиткові українського церковного життя латинські єпископи, бо українських єпископів тоді ще небуло. Це несприяння виявилося в тому, що латинські єпископи не годилися на те, щоб українські емігранти будували свої власні церкви і щоб власниками тих церков були не вони, а церковні громади. Та не зважаючи на таке насталення латинських єпископів, люди будували церкви. Так було, наприклад, з церквою св. Миколая в Вінніпезі. Вона була збудована проти волі латинського єпископа Лянжевена.

Крім активного опору на місцях проти латинського єпископа, наші люди ще висилали до єпископів в Старому Краю листи з проханнями прислати їм свого єпископа і більше священиків. На такі прохання єпископ Андрій Шептицький був прислав о. Жолдакевича. Він мав провіріти релігійно-церковні справи. Але він, не знаючи тутешніх відносин і не відомий в них, не багато порадив.

Тоті в наподі панував дух самостійництва. Кожна українська католицька парохія хотіла мати свого священика і не хотіла підлягати латинському єпископові, а тільки свому — українському єпископові.

Це українське церковне самостійництво, як видно було з поведінки еп. Лянжевена, мало успіх. Він заперестав вима-

гати записування церков на латинську єпархію, а при українських церквах дозволяв на засновування народних шкіл.

Великі надії покладали наші люди на Америку, в якій ішла також подібна боротьба за самостійність української католицької церкви. Були спроби мати одного українського єпископа для Канади і Америки. В цій справі були відбулися наради і вислані листи до Риму.

Великі надії також покладали наші люди на єп. Сотера Ортінського, який в 1911 році приїхав був до Америки. Але показалося, що єп. Ортінський не мав ще своєї дієцезії, а був єпископом - помічником латинського єпископа. Єп. Ортінському, як було видно, самому треба було добиватися того, щоб бути самостійним єпископом для Українців католиків. При поведіні мудрій політиці, єп. Ортінський того добився і ще помог нашим людям у Канаді. Він вислав о. Миколу Струтинського до Вінніпегу, щоб він провірив церковні українські католицькі справи. Акція о. Струтинського викликала спротив єп. Лянжевена і о. Струтинського відкликано до Америки. Але боротьба не затихла.

Як я приїхав до Канади, то тоді, в 1911 році, велася гостра боротьба за церковне самостійництво під проводом Церковного Комітету парохії св. Володимира і Ольги. Вислід цієї боротьби був такий, що 8 жовтня 1911 приїхав до Вінніпегу сам єп. Андрій Шептицький в товаристві єп. Сортера Ортінського. Провіривши справи на місці, владики від'їхали, а 6 грудня 1912 р. був назначений перший український католицький єпископ для Канади, префект Духовної Семинарії у Львові, о. Микита Будка.

ЖИТТЕВІ УМОВИНИ РОБІТНИКІВ

Хочу ще при тому згадати про те, які були життєві умовини наших робітників - емігрантів, як також, який вони дали вклад у розвиток канадського промислу, хліборобства, торгівлі та цивілізації. Наша еміграція в Канаді діяла двома

великими групами: перша група -- хлібороби, які поселявалися на фармах, друга група — робітники, які працювали в фабриках, шахтах, в лісах, на дорогах.

Умовини праці тоді робітників, як фармерських так і фабричних та інших, були тяжкі. Робітний день тривав тоді 10-12 годин. Заробітна платня була 10-15 центів за годину. Соціального забезпечення тоді не було ніякого. Робітничі юнії, хоч в Канаді діяли ще від 1820-их років, в тому часі ще були слабі, щоб боронити слушних прав робітників. Не міг багато зробити також юнійний центр “Трейдс енд Лейбор Кавнсл”, який існував ще від 1873 р., бо серед робітників не було професійної свідомості. Багатьом тоді робітникам здавалося, що він, так сказати, на власну руку більше заробить.

Житлові умови робітників — були ріжні, залежно від роздів праці. Фабричні робітники мешкали в домах. Робітники, що працювали в лісах, чи в каміноломах, чи пробиваннях тунелів і будові залізничних доріг, мешкали в бараках. Бруд, блохи, воші та різні інфекційні хвороби не переставали докучати робітникам.

Харчування робітників — було дуже просте, якщо не сказати примітивне. Хліб з капустою, чи огірками, бульба, дешеве м'ясо, кулеша, чорна кава.

Дістатися до праці було важко. Я про це переконався сам, як тільки приїхав до Канади та й пізніше. Треба було або мати знайомого робітника, що був наставником, або треба було йти на біржу праці, або треба було агентові заплатити гроші, і, так сказати, вкупитися на роботу.

Працю виконували робітники, зокрема ті, що були при будовах доріг, пробиванні тунелів, рубанні лісів та ріжних шахтах — примітивними знаряддями — лопата, джаган, піка, сокира, тачки, коловорот. Під час праці не було ніякої охорони. Як були покалічення, чи навіть убивства, то працедавці, не цікавилися тим і не давали ніякої помочі. Робітники

були здані на свої власні сили і ласку своїх співробітників, які їм, як могли, так помагали, з часі якогось нещасливого випадку.

Але коротко і загально мушу сказати, що не зважаючи на те, що національного, політичного і культурно-освітнього та релігійного життя не було тут такого, як воно було в рідних селах, але все таки деяке життя було.

В Госмері, в Бритіш Колюмбії, діяло Робітниче Товариство ім. Миронів Січинського. Воно було відділом Соціалістичної Партії Канади.

Лежать з ліва до права: І. Сироїд, К. Чернівчан. Перший ряд сидять: О. Курилюк, С. Леськів, М. Каниця, В. Гумен, І. Дідух, ім'я призабуте, Н. Никифорук, М. Фербей. Другий ряд: В. Українець тримає прапор, слідуючі 3 імена призабуті, В. Семенюк, І. Бойчук, прот. писар, М. С. Фербей фін. писар, Н. Українець - голова, Д. Данилюк, М. Дилявский, М. Данилюк. Третій ряд стоять: М. Буй, В. Українець, Ф. Зарицький, ім'я призабуте, Д. Данилюк, І. Козак, послідні два імена призабуті.

Згадане Товариство було зорганізоване за старанням Івана Бойчука та Михайла С. Фербея при помочі Томи Томашевського, який того часу перебував в тих околицях. (Фербей мій односельчан ще живе в Едмонтоні. Також Томашевський живе в Едмонтоні. Т. К.)

Перші збори відбулися дня 26-го вересня 1908 р., в залі міської ради в Госмері, Б. К. На тих зборах Тома Томашевський сказав промову, яка всіх підбадьорила так, що відразу вписалося 39 членів. Тоді всі зложили по \$1 членської вкладки, і оснували: "Українське Просвітно-Робітниче Товариство ім. Мирослава Січинського". Це Товариство зібрали було поважну суму грошей на викуп Січинського з тюрем, де він сидів у Галичині за вбивство графа Потоцького.

Крім цього це товариство проявляло велику просвітну діяльність. Воно кілька місяців по заснуванні дало великий концерт у честь Тараса Шевченка.

Т. Томашевський у книжці "Британська Колюмбія і Українці" пише про це Товариство так: "Тут треба зазначити, що було діяльне українське товариство в південно-східній частині Британської Колюмбії, в місцевості Госмер. Очевидно, що це Робітниче Товариство ім. Січинського відограло поважну роль в розвитку робітничого руху між Українцями тих часів. А Ілля Киріак, автор повісті "Сини Землі" у своїй автобіографії так висловився про це Товариство: "В Госмері, Б. К. я доцівлювався національно й політично. Там було українське товариство, робітниче, в якому я був півтора року діловим секретарем. Там була теж велика бібліотека, майже всі видання Наукового Товариства ім. Шевченка, "Діла", "Просвіти", радикальні і соціялістичні".

Крім цього це товариство відбувало щотижневі сходини, на яких читано газети, книжки та листи від рідних, якщо вони мали загальний характер. Национально-політичне і культурно - освітнє життя, хоч не дуже то велике, але все таки проявлялося.

До того життя приступив і я. Подобалося мені воно тому, що воно було дружне і свободне, бо в Канаді була свобода під кожним оглядом.

Як у рідному селі, так і тут, я почав дружити з молодими, з хлопцями і дівчатами.

В 1913 РОЦІ Я ОДРУЖУЮСЯ

Участь у культурно - освітнім товаристві та товариське життя з хлопцями і дівчатами відганяло від мене, та й не тільки від мене, а від всіх молодих, тугу за рідними селями. Зійшовшись у вільні дні від праці разом, ми співами й

Моя дружина Олена, з дому Грегорійчук

жартами творили своє й рідне середовище. Помалу - помалу з товаришування з дівчатами зав'язувалася дружба і починалася любовна романтика. Кожний з нас молодих мав свою дівчину, а як не мав, то чекав, може приїде яка зі старого краю.

В 1913 році я познайомився з дівчиною Оленою Грегорійчук, що приїхала з Видинова до Канади так, як і я.

Олена була дівчина тиха й скромна, а при тому розумна. Ці прикмети у неї мені дуже сподобалися. У розмові з нею я довідався про її рід та її про те, чому вона приїхала до Канади.

Походила вона в стародавнього роду. Її дідо по матері, Данило, був кремезної будови і сім стіп високий. Носив великі козацькі вуси і голив голову, лишаючи козацький чуб. Внукам, а в тому і Олені, він оповідав про панцирні часи і про те, як він ходив панщину відробляти. Одного разу, оповідав він, вийшов на поле до роботи вже пізно. Це побачив "окоман", наганяч робітників, і нагайкою, не злажучи з коня, почав його бити. Розлючений дідо Данило стягнув "окомана" з коня та так його почастував своїми здоровенними кулаками, що він до трьох днів віддав Богові духа. За таїй вчинок чекала діда Данила шибениця.

Прийшовши додому, він оповів усе своєму дедьові, який його заховав десь у соломах, а сам поїхав до Снятина, до знайомого судді, шукати поради. Тоді вже ходили між людьми чутки, що от-от мають панщину скасувати. Тоді цей суддя порадив дедьові, щоб Данило втік на якийсь час до Румунії. За цю пораду заплачено судді чотири кірці пшениці.

Дідо Олени перекрався через кордон до Румунії і так врятувався від смерті. По скасуванні панщини в 1848 році він вернувся до села, але при наділі ґрунту, тому, що забив "окомана", не дістав ні клаптика землі.

Другий дідо Олени, по матері, був зовсім інший тип. Він

був у добрих відносинах з панами і придбав досить багато поля. Але на старші літа почав, як в нас казали, грати пана. Почав собі заходити з панами і підланками до щинків і почав пити. Пив "на книжку" і вкінці дійшло до того, що ця книжка виказала стільки грошей, що Жиди забрали майже увесь маєток. На старість він став чуть не жебраком.

Матеріальний стан одного і другого діда відбився і на матеріальному стані роду Грегорічуків, з якого походила моя знайома дівчина Олена. — Не маючи подостатком землі на людський прожиток, казала мені Олена, я рішилася поїхати пошукати кращого життя у новому світі.

Ці слова сказала вона так щиро і отверто, що в моїй голові блисла думка:

— З такою дівчиною варто не тільки товарищувати, але й одружитися!

В 1913 році я одружився з дівчиною Оленою Грегорічук і почав жити подружим життям.

БІДНОМУ ВСЕ ВІТЕР В ОЧІ

Є наша українська приповідка, яка каже: "Бідному все вітер в очі". Так воно було і в мене. Як тільки я оженився, то зараз того року, тобто 1913, в Канаді почалася велика господарська депресія. Настало безробіття, яке дуже погано відбивалося морально і матеріально на робітниках.

На другий рік, тобто 1914-ого, ця депресія виросла ще більшою. Сотні тисяч робітників опинилися без праці. Ніяких запомогових організацій для робітників — тоді не було. Втратив робітник працю - або давай собі раду, як умієш, а як не вмієш, то гинь!

Я ще перед депресією був винаймив дім і віднаймав кімнати. У мене мешкало тоді близько 15 людей, переважно моїх краянів. Вони багато не заробляли, то й мені не платили багато.

Як настала депресія, то я зі своїм бізнесом, тобто з до-

мом, знайшовся в дуже тяжкому положенні. Мої льокатори втратили працю і ренту не платили. Мені треба було платити рент власникові дому, а грошей нема. Заплатити опал, світло, воду — нема чим. Прийшли з міста урядовці і закрили воду. Прийшли з електрівні і, як то кажуть, відрубали світло. А як прийшла зима, тоді в мене стало подібно, як в одному віршику сказано: “У сверщика ні зеренця нема”. Щастя було, що власник дому був людиною вирозумілою та й нас з хати не виганяв.

Голод всім нам заглядав у очі, бо ніхто в цілім домі не мав зложених стільки грошей, щоб цю депресію перебути. Невеличкі ощадності скоро вичерпалися і всі стали перед великим питанням: Що буде далі і як далі жити?

Між усіми моїми льокаторами мій двоюрідний брат ще мав заощаджених 15 долярів. Він кожного дня брав усіх до китайського ресторану, де за 15 центів можна було самому брати їжу з полумиска кілько хто хотів. Як усі вже понайдалися, то рештки зі своїх мисок забирали собі додому і це мали потім на вечерю. Дехто ходив до готелю, де за 5 центів можна було дістати півлітри лива і на закуску взяти собі кілько хто хотів — бисквітів.

Щоб огріти мешкання, то люди ходили з мішками на поля, де були вагони з вугіллям і там збирали вугілля. Для підпалу витягали дерев'яні підпори, які потім розколювали на дрібні тріски. Світло і воду — наніч штудерно сполучували з головною лінією, а надень — розлучували. Були такі, що промишляли. Мій, наприклад, земляк вставав ранком і йшов в дільницю багачів, а там — “эбирав” пляшки з молоком і їх приносив до хати. Як тільки прийшла весна і настало літо — розлізлися мої земляки, хто зна куди.

СТОЮ В КАНАДІ ПЕРЕД НЕВІДОМОЮ МЕНІ МАЙБУТНІСТЮ

ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА

В Огдені, де були фабрики водопроводів, я в 1914 році знайшов працю. Та не довго я там працював. Як вибухла війна, то мене відправили з роботи, бо я тоді ще не був громадянином Канади. Щоб рятувати себе перед довготривалим безробіттям і від голодової смерти, я виїхав до копальні вугілля в Госмері, Б. Колюмбія. Тут, як я вже згадував, працювало багато Українців, а між ними і багато моїх односельчан. Працював тут також і мій перший брат Іван Курилюк.

Дістати працю в копальні вугілля тоді не було так легко. Треба було вкупитися, або як то кажуть, "дати босові куку в руку". Ціна вкупу, як на тодішні часи, була досить висока — від \$25 до \$150, залежно від того, хто на яку працю був прийнятий. За найтяжчу працю — треба було дати \$25, а за легшу, то дорожче. По \$150 платили ті, що працювали машинами. Вони тоді заробляли денно від \$15 до \$25 за вісім годин праці.

В копальні вугілля я працював як помічник вуглекопа, що був моїм односельчанином та ще й сусідом. Цей мій односельчанин, та ще й сусід так надімною старшував, що виганяв з мене душу. Думає хтось, що я не знати кілько тоді заробляяв, а то всього 3 долари денно.

Праця в копальні вугілля дуже тяжка і небезпечна. Кожний вуглекоп, ідучи ранком до праці, все був приготований на те, що може того дня постигне його смерть, або від обвалу підпор, або від вибуху газу.

Як я собі пригадую, я сам мало не спричинив катастрофи. Було це першого дня моєї праці в копальні. Скінчив я свій полуценок та й по старій звичці скрутів папіроску і вже був витягнув сірник, але, нащасть, я спам'ятався, що в копальні повно газів і курити папіросів не вільно. Мало того, до копальні не вільно було брати, ні тютюну, ні сірників, але я, ідучи на роботу, про це забув. Зараз я тютюн і сірку застолочив у землю і від того часу вже, ні тютюну, ні сірки до копальні не брав.

Крім клопотів при праці зустрічали мене клопоти в родинному, суспільному і громадському житті.

Мав я такий родинний клопіт з первим братом Іваном Курилюком. Він, як я вже згадував, працював у копальні перед тим ніж я прийшов до праці. Як я вже став до роботи, то до мене прийшов Іван та й казав мені, щоб я дав йому 25 долярів, а він їх дасть "босові". При тому він мене попередив, що як я не дам 25 долярів, то на роботу не маю чого приходити.

— Та ж я, кажу йому, не маю цента, бо щойно тиждень працюю. В мене ж жінка та й мені треба, хоч скромно, мати кілька долярів на прожиток.

— То заплатиш по двох тижнях, сказав він.

— Добре, кажу, і ми розійшлися.

По двох тижнях прибіг до мене Іван та й знову своєї:

— Томку, давай 25 долярів, а як не дась, то не виходи на роботу.

— Не дам, відрубав зі злістю. Тих 40 долярів, що я заробив, то більше як половиною мушу позаплачувати довги.

— Ну, то завтра не маєш чого виходити на роботу, сказав Іван і вийшов.

Я по тій розмові з Іваном другого дня рано таки вийшов до роботи, але що ж, там, де я працював, це місце було за-

ложене затвором. Говорити не було до кого, бо мій вуглекоп до мене не відзвивався. Так скінчилася моя праця в кopal'ні вугілля.

Перед мною стояло грізне невідоме. Що далі робити? Де і якої шукати праці? А тут ходити по вулицях небезпечно, бо у зв'язку з вибухом війни настрої серед населення і серед робітників дуже хвильні.

На другий день, як втратив я працю в кopal'ні, я покинув Госмер і вернувся назад до Калгару. В моїй кишенні було кілька десять доларів і по заплаті деяких конечних закупів, я знову залишився майже без грошей.

А в місті тоді військо вчинило погром: розбивало ресторани, в яких працювали наші, або німецькі хлопці й дівчата. Пішла ненависть на чужинців, а зокрема на Австрійців і Німців. Пішла погоня і на тих Українців, що називали себе Австрійцями. Всі Українці, що походили з Західної України, тобто із Східної Галичини, мусіли зголосуватися що - місяця до поліції. Багато людей позасилано тоді до таборів, де вони працювали майже задармо.

Вийшовши з кopal'ні, я зразу не розумів, чому воно таке діється та й чому до чужинців, а зокрема на громадян австрійської монархії, така нагінка.

НАГІНКА НА УКРАЇНЦІВ

Нагінка на Українців в Канаді в часі Першої Світової Війни почалася з того, що австрійський консул був розіслав покликання до війська всім тим, що були громадянами Австро - Угорської монархії. Тодішній канадійський уряд Роберта Бордена використав це покликання австрійського консуляту і проголосив всіх, що походили з тодішньої Австро - Угорщини, "ворожими чужинцями". А що з тодішніх земель — Галичини, Буковини і Закарпаття — які були під окупацією Австро - Угорської монархії було дуже багато Українців, то цими "ворожими чужинцями" були і Українці. Зокрема сильно на вороже наставлення до Українців впливу-

ло те, що тоді в Канаді діяв сильний московіфільський рух, який мав деяку кількість прихильників і серед Українців.

Багато наших людей тоді арештовано і запроторено до концентраційних таборів, де вони перебували аж до закінчення війни. Дехто з них там і помер.

Внаслідок війни в Канаді перервалися всякі зв'язки Українців зі своїми рідними, що проживали в Західній Україні. Лише дехто одержував вістки від своїх рідних окружними дорогами і знав про умовини їх життя.

Тодішні газети були переповнені воєнним змістом; переважно були описи боїв та різні вістки з окупованих теренів, які дуже часто мали воєнно агітаційний характер.

Західна Україна стала тереном боїв між австро-німецькими і угорськими та російськими військами. Доходили вістки, що села і міста спустошені, а внаслідок мобілізації молодих людей забрано до війська, в селі залишились жінки, діти та старі дідусі і бабусі. У їх руках була не тільки вся їх господарка, але й господарка села, повіту і краю. Брак коней, бо їх забрали війська, спричинював запустіння великих просторів землі, а брак коров, збіжжя і дробу викликав на селях голод.

Крізь фронти прорідалися з рідних сіл і міст у вільний світ вістки, що воюючі армії на території Західної України поводяться жорстоко. Російські війська по містах грабують крамниці, б'ють Жидів та гонять їх, як худобу на пашу, а потім заганяють до ріки чи потічка напувати. Мадярські війська наших людей вішають, бо вони себе називають "русина-ми". Розуміється, багато наших людей пострадало ще й тому, що були московіфілами, а багато були арештовані і заслані до таборів у Талергофі, Грацу і Гмінді.

Я з дому не мав ніякої вістки. Що діялося на терені Снятинщини, я знав лише дещо з газет і з чужих листів. З Канади до рідних сіл і міст, майже ніхто не писав, бо всі боялися, що пошкодять, як не собі, то рідним. Зрештою, всі знали, що як є війна, то листів через фронт не пускають.

У ПОШУКАХ ЗА ПРАЦЕЮ

Не маючи можливості знайти працю в Калгарі та не маючи грошей на прожиток для себе і для дружини, я змушений був іхати шукати праці. Але куди і за що? Рішився я поїхати до Едисону, яких сто миль від Едмонтону, в Альберті, бо там казали можна знайти добру працю при будові залізничного шляху. А що в мене було в кишені лиш пару долярів на прожиток, то я рішився іхати, як то кажуть, "зайцем" тобто безплатно. Найкраще, казали мені люди, іхати "зайцем" в тягаровому поїзді. Там можна десь між різними вагонами так заховатися, що ніхто й не знайде.

Подумав, рішив і зробив. Попрощаєшся я з дружиною гайда в дорогу. По дорозі в Едмонтоні зустрів такого самого шукача роботи як я і ми вдвох, всівши ніччу до вагону, іхали до Едисону. Ізда "зайцем" нам вдалася. Ми приїхали до Едисону було десь по півночі. Треба було піти десь переночувати, розуміється, до дешевенького готелику, чи до приватного дому.

Я мав у кишені всього 75 центів, а мій сопутник — присягався на чім світ, — що не має ні цента. Заплатив я 25 центів Китайцеві за нас двох і ляг спати. Вранці я пробудився і в кімнаті я сам. Що воно таке? — думаю. Де ж мій сопутник? Певно встав і вийшов на двір... Полежав я з пів години, нема моого сопутника. Значить, подумав я, він мене ошукав. Певно мав трохи грошей і, не хотічи більше зі мною мандрувати, потихенько рано встав і мене лишив самого.

З'їв я за десять центів сніданок і вийшов подивитися, як від'їжджають поїзdkи, щоб на всякий випадок знати, як не знайду тут роботи, коли і в якім напрямі поїхати далі шукати праці. При цій нагоді я поступив до робітні на залізничній станції і спитав, чи не можу дістати якої праці.

— Ні, сказав старший майстер, тепер роботи нема. Як буде, то хіба за кілька днів.

— То ви мені обіцяєте працю за кілька днів? — спитав я радісно.

— Не обіцяю, а потішаю, бо що маю тобі сказати, як таких, як ти, сотні приходять щодня, сміючись говорив старший майстер.

— Дякую вам за таку потіху, сказав я і вийшов. В серці чув я біль і гіркоту, таку гіркоту, що світ мені става немилій. Подививсь я кругом, на сонце, на місто й людей, а потім на гори, що окружували місто Едисон, але гіркота не уступала. Я чув, як вона сунеться до горла, як розпливається у моїй слині, а потім я чув, що маю її повні уста і тепер вона вже в моїм цілім тілі. Думка вхопилася за слова коломийки і повторяла їх безперестанку:

Світе ж ти мій, світе ж ти мій,
Світе ж мій гіренький,
Чом для одних ти солодкий,
Для мене гіренький!

Я не відержав і заплакав, заплакав над своєю долею.

— Що ж мені тепер робити? — питав я в думці сам себе. Незнане місто, незнані люди, а в кишенні всього сорок центів.

ЗНАХОДЖУ ТИМЧАСОВУ ПРАЦЮ

Походив я по місті до полудня. Вполудне, замість іти щось з'їсти, я повернув ще в одну вулицю і там побачив секційний гурток людей, що сиділи і полуднували. Підійшов я до них, привітався та й питався хто з них звідки. Це були люди старші, майже всі з повіту Борщів.

— А хто у вас доглядач, чи як Англійці кажуть, форман?

Робітники показали мені формана. Це був Англієць. Приступив я до нього і майже з плачем спитався, чи не міг би він мене приймити на працю. Він щось подумав, поглянув кілька разів на мене і сказав:

— Добре, бери лопату і ставай пополудні до праці!

Їого словами я так утішився, що й забув зовсім, що я не полуднував і голодний став до праці.

Не легка це була для мене робота з двох причин: По-перше я такої роботи ніколи не робив, а по-друге, я не мав нікого, хто показав би мені, як її робити. Ті робітники, що я з ними працював, замість показати мені як треба довбати землю, ще з мене сміялися та докоряли, що я помало роблю вони мусять за мене робити.

У великих фізичних і духових муках перебув я на праці до вечера. Ввечері треба було йти додому, а в мене ніякого дому не було. Та й не було в мене грошей на те, щоб заплатити бодай на тиждень якесь дешевеньке мешкання. Тих со рок центів, що я їх мав у кишені, я беріг як не знати який великий маєток, бо перед мною таки далі висіло мое невідоме.

МЕШКАЮ В БУДІ

Подивився я, а мої співробітники йдуть до невеличкої буди, чи як вони називали "бакскари". Я думав, що вони складають там свої лопати та інше знаряддя. А один мені каже, що вони там мешкають.

— Чи не прийняли б ви мене, питаютимо всіх, до цих своїх покой?

Зразу ніхто нічого не відповідав, а потім вони переглянувшись зором, майже в один голос сказали:

— Та лишайтесь!

Я лишився, але що далі мені робити? Вони почали кухарити, а я сів та й зажурився.

Тоді один, старший чоловік, змилосердився надо мною та й сказав:

— Не журися, між нами не загинеш. Ходи до крамниці зі мною, а я там поручуся перед кулцем, щоб давав тобі у борт харчі заки ти тут дістанеш гроши.

Дякував я тому чоловікові та й не міг надякувати. Та це ж, думаю, щастя для мене на дорозі лежало.

Зробив я у цього купця невеличкий закуп та й прийшов додому. За той час мої співробітники вже були покінчили кухарити і один позичив мені ринку з товщем, щоб я всмакжив собі яєшню з ковбасою. Не знаю, чи так смакують кому якісь "марципани", як мені смакувала тоді яєшня з ковбасою і хлібом.

ПІЗНАЮ ЖИТТЯ І ЛЮДЕЙ

Південна праця так мене втомила, що по вечері я вийшов на двір і положився на траву. Думки мимовільно погналися до дружини, потім ще далі аж до моого рідного села.

— Не знають мої рідні, як я тепер живу, думалося мені. Не знають вони як я працюю, як мешкаю, як харчується . . . Хіба ж це людське життя?

З цієї задуми збудили мене двох молодих мужчин. На лиці виглядали ніби хворі, ніби втомлені, а може й виголоднілі. Слово по слові та й оловіли вони про все. Шукають праці так, як я шукав та й просяль, щоб їм дати хоч кусок хліба, бо вже два дні нічого не їли.

Я, знаючи, що то бути без праці і голодним, дав їм по-кускові свого хліба і ковбаси. Вони не могли надякуватися а я думав собі, помогли добрі люди мені, то я поможу другим.

Тим часом, як я повернувся до буди, то мої колеги маючи мене не злінчували за те, що я незнайомим роздак харчі.

— Та ми, казали вони, за тебе ручимося в крамниці, а ти харчі роздаєш неробам, тобто по-тутешньому — бомам.

— Вони ж голодні, кажу. Вам треба було бачити як вони виглядають.

Але мое вияснення їх не переконувало. Вони заступали думку, що неробам, не треба давати ніякої підмоги.

— От, думав я собі, як люди дивляться на життя і на таких же самих людей як вони, тільки в гіршому положенні.

До того всього я ще зауважив, що всі ті, що зі мною

працювали, по вечері пішли до ресторану та й ще зі собою взяли формана. Як вернулися, то один приступив до мене і сказав:

— Слухай, хлопче, ти не можеш від нас бокувати. Ти мусиш щовечера іти з нами і брати формана на пиво.

— Добре вам казати, що я мушу іти з вами і формана брати на пиво, але ви мені скажіть з чим я маю з вами іти і чим за пиво платити, як у мене нема грошей?

— Я тобі позичу доляра, відізвався один із робітників.

— Вашої позички я не потребую, щоб її з форманом пропити, відповів я йому.

— Не потребуєш, кажеш, твоя воля — відворкнув мій добродій і на цьому моя розмова закінчилася. Я бачив, що й тут, як було в кopalні вугілля, треба ласку своїх наставників купувати могорічами.

Я ще працював пів дня, а в полуднє прийшов форман і мені сказав:

— Твоя робота скінчилася, маєш “сіжі”, тобто свого роду чек, і забирайся звідси.

Глянув я на цей “сіжі”, всього \$7.50, і як тут даліше жити, подумав я. Мою думку перервав мій ручитель у крамниці. Він прибіг до мене і майже з криком сказав:

— Ходи, хлопче, до крамині і заплати за те, що ти набрав, бо я за тебе плати не буду. Такі як ти вже тут були. Попрацювали день-два, чи три та й повтікали, а ті, що по ручилися за них, потім платили.

— Не бійтесь, вуйку, я не з таких, що втікають — відповів я ручителеві.

— Ходіть зі мною і я зараз заплачу свій довг.

Заплатив я в крамниці довг і мені лишилося шість доларів. Перед мною стояло питання:

— Що робити? Куди їхати?

До надуми, що далі робити, я мав пів дня. З важкими думками вийшов я до міста.

Я ЗНОВУ ШУКАЮ ПРАЦІ

Поблукавши по місті до вечера і не знайшовши ніде праці, я рішився поїхати, звичайно, "зайцем", до Едмонтону. Тут жив мій сусід ще з рідного села Княжа, Дмитро Фербей звався. Він мав книгарню, але я, на жаль, його адреси не знав.

— Ну, нічого, думав я, такого чоловіка, що має книгарню, то повинні наші люди знати.

Отак потішивши себе, я вночі всів до товарового вагону і "зайцем" приіхав до Едмонтону. Була неділя. На вулицях зранку нікого не було видно. Треба було почекати. Покрутівся я по вулицях з годину, і як почали появлятися люди, я став розпитувати за адресою Дмитра Фербея. Та, на жаль, ті, що я їх питав, не знали Дмитра Фербея. Тоді я зайшов на залізничну станцію, щоб довідатися, коли відізджає тягровий поїзд в напрямі на Калгар, щоб вночі "зайцем" заїхати до Калгару. Казали робітники, що десь коло півночі, пів до одинадцятої.

— Для мене, подумав я, якраз добрий час. Треба почекати на станції, а потім, Боже, помагай!

Сиджу на станції і чекаю. Десь коло десятої години вночі підійшли до мене двоє людей: один білий, а другий чорний. Обидва здоровенні, як воли. Посідали біля мене і почали розмову:

— Куди ідете?

— З Едисону до Калгару, кажу. Іду шукати за роботою.

Вони перекинулися зором між собою, а білий до мене сказав:

— Та ж у Калгарі я маю знайомого контрактора, що будує готель, то я можу вас йому порекомендувати і ви в нього дістанете працю.

— Дякую вам щиро, сказав я свому співрозмовникові. Я знаю, що там, в Калгарі, будують готель, бо я не раз там за працею шукав, але було даремно.

— А, бачите, всесело заговорив чорний, а тепер дістанете працю.

Я радий такий, що й місця не можу собі знайти.

— Та це ж, думаю, вдруге мені щастя на дорозі лежить.

Тоді мої співрозмовники повставали і запропонували мені з ними пройтися. Я під враженням того, що в Калгарі буду могти одержати працю, не предчуваючи нічого злого, погодився з ними піти.

Вийшли ми із залізничної станції, а мої співрозмовники взяли мене всередину і так ідемо. Нараз я зауважив, що вулиця, якою ми ішли, виходить за місто. Я зміркував, що буде зле, як далі піду, тому сповільнив хід. Тоді чорний до мене сказав:

— Ми приїхали з Калгару сюди, щоб тут вибрати з “Фрейт офісу” виноград і завезти його до Калгару. Тому, що сьогодні неділя і ми не маємо де змінити нашого чека, то ви дайте всі свої гроші, а ми вам завтра повернемо.

Щойно тепер я побачив, що я попав у лапку грабіжників і, мабуть, прийдеться мені тут згинути, як то кажуть, ні за цапову душу. Не надумуючись довго, я витягнув свою калитку, отворив і кажу їм:

— От, маєте п'ятку і це все, що я маю.

Взяв чорний від мене калитку, переглянув, витягнув п'ятку, а мені залишив дрібні і сказав:

— Зачекайте на нас на станції до 12-ої години, поїдемо до Калгару разом.

— Добре, добре — промирив я ледве чутко і стояв, як приголомшений. Мої співрозмовники лишили мене і пішли в поле, де темінь їх зовсім заховала від моїх очей.

Я збентежений придибав на станцію. Дивлюся - доходить одинадцята година. Мого товарового поїзду вже не було, він відіхав. Треба було лишитися ночувати на станції. Пройшла моя ніч, як співається в церковнім кондаку “со страхом і со трепетом”.

Бранці я зустрів одного Українця, старшого віком, та йому оповів про вчерашню нічну пригоду, а він мені сказав:

— Та ти, хлопче, щасливий, що ще жиєш, бо тут уже

кількох постигла інша доля, всі вони другому світі оцінилися. Щастя маєш, що ті грабіжники не завели тебе під міст, а то там, не тільки, що були б забрали від тебе п'ятку, а ще були б втопили.

Подякував я цьому доброму чоловікові за пересторогу і пішов до міста шукати роботи. Та знайти тоді роботу було дуже тяжко і дочекавши до вечера, я підійшов до залізничної станції, а вночі "зайцем" пустився до Калгару.

Вдома застав я дружину виголоднілу і стривожену. Вона думала, що зі мною щось злого сталося. Як я їй оповів про свої пригоди, то вона гірко заплакала і рішила вже нікуди мене не пускати.

— Як я, казала вона, могла прожити за тих кілька центрів, що ти мені лишив, то ти міг прожити і за ті гроші, що зі собою забрав, та й не переживати того, що ти пережив.

Я мовчав, бо жінка казала правду. Вона купила була пів фунта чаю і пів фунта цукру, а також купила у пекаря пів мішка сухого хліба і так прожила тих два тижні, що я був поза домом.

ДАЛІ У ПОШУКАХ ЗА ПРАЦЕЮ

В Келгарі я довго не мешкав. Не було чого, як то ка-
жути, триматися. Брак сталої праці гнав мене з хати. У по-
шуках за працею я опинився в невеличкому місті, що назива-
лося Гена, і тут знайшов працю, не тільки для себе, але й для
дружини.

Я, хоч ніколи до того часу не кухарив, найнявся в одно-
му ресторані за помічника кухаря. Моя дружина тут працю-
вала як доглядачка помешкання власника ресторану.

По трьох місяцях праці в ресторані ми запримітили, що
цей ресторан через задовження є в фінансових клопотах. По
місті ходила поголоска, що ресторан, або збанкрутіє, або
його злічитують, що й пізніше сталося. Крім цього почали
сюди приходити вістки, що наших людей знову почали
переслідувати за те, що вони "Австріяки".

Я, порадившись з дружиною, зголосив власникові ресторану, що працювати в нього довше не будемо, бо виїжджаємо до Саскатуну.

В Саскатуні я дістав працю в парках, а дружина в ресторані. Тут помалу ми почали розгосподарюватися.

ВИВЧАЮ ГРОМАДСЬКЕ І ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ

Маючи менше - більше стала працю, я помалу почав втягатися в громадське і політичне життя, від якого я у пошуках за працею був відстав. Найперше треба було доповнити всі мої відомості про те все, що я чув зі слуху, чи десь припадково прочитав у пресі. Зокрема треба було докладно пізнати, що діється в світі та який є політичний стан Українців у Канаді.

Я вже згадував про те, що з вибухом світової війни настали для Українців дуже невідрядні відносини.

Тодішній канадський консервативний уряд страшно переслідував Українців за нібито австрофільство. Пішло воно з того, що по вибуху війни австрійський консулят в Канаді поспішився з своїм закликом до тих, що вийшли з Австрії, щоб вони вертали домів і голосились до війська в обороні Австрії. Також поспішився тодішній єпископ Будка з своїм пастирським листом, у якому закликав "іти боронити загрожену вітчину". Кажу, що поспішились тому, що ці заклики були видані ще перед тим, як Велика Британія і Канада проголосили війну Німеччині і Австрії. Пізніше єпископ Будка видав другий пастирський лист, у якому пояснював, як він розумів свій попередній заклик "іти боронити загрожену вітчину".

До того всього, що робив уряд, ще доливали вогню таки самі українські робітники, які були ще з краю запоморочені австрофільством. Пригадую собі, як то щодня українські робітники стояли гурмами коло будинків щоденників і вичитували на таблицях новинки про хід війни. Тоді саме Москалі штурмували Перемишль і, коли новинка говорила, що з твердині Перемишля нищили московське військо десятками тисяч,

або забирали їх в полон, то ця група ревіла: Гура, гура!

Така поведінка спричинювала ще гірше переслідування Українців з боку влади, які, якто кажуть, були Богу духа винні.

Виходила тоді ще в Едмонтоні газета "Новини", яка підсичувала цей австрофільський елемент своїми статтями про хід війни. Хоч в тому часі виходили ще й інші українські газети такі, як "Канадський Фармер", "Український Голос", "Канадський Русин" і соціалістичний орган "Робочий Народ", то ані одна з них не висвітлювала тодішніх подій українським робітникам і фармерам зі становища української самостійної політики. Інтелігенції в той час було мало, а й ті, що були, то були розсварені і кожний політикував так, як йому краще виходило.

Крім цього в цих роках відбувалась страшна релігійна боротьба, православних, греко католиків і презвитеріянів. Такі газети, як "Український Голос" і "Канадський Фармер" занимали становище лояльності до Великої Британії і Канади у війні, це по трохи виправляло ту помилку, що було зроблено пастирським листом єпископа Микити Будки з закликом іти боронити Австро-Угорську монархію.

Соціалістична газета, "Робочий Народ", вела пропаганду проти всякої війни. Це у свою чергу також відбивалось на українських робітниках, яких немало було тоді арештовано. Дійшло було навіть до того, що на листі уряду було поверх сотні Українців призначених до депортациї.

Як виглядала агітація "Робочого Народу", то хай буде доказом уривок статті Г. Ткачука, що була друкована 1914 року.

"Робітнику, скажи, чому з охотою ідеш колоти свого брата? Чи ти забув, що це твій брат? . . . Робітнику пробудись! Із пожару, який розгорівся в Європі, здобудеш волю собі. Хай з усіх грудей робітництва залунає могучий клич по цілім світі: "Проч з війною !!!"

ПРОТИВОЕННІ НАСТРОЇ І ДИСКУСІЯ

Противоенні настрої ширили увесь час деякі групи соціалістичних партій, як у Європі, так і в ЗДА і Канаді. Вони на війну дивилися як на один із виявів імперіалізму капіталізму. Цими групами соціалістичних партій була група російської соціал-демократичної партії, що нею проводив Ленін і група німецької соціал-демократичної партії, що нею керував Лібкнехт.

За голосом тих груп пішли в Канаді деякі українські соціалісти, а зокрема ті, що верховодили в Українській Соціал-Демократичній Партії в Канаді та мали вплив на редакцію "Робочого Народу". Дуже добрим ґрунтом для агітації проти війни було тодішнє безробіття. Як виглядала така агітація, то видно із статті, що її я беру з "Робочого Народу" з 9 вересня 1914 р., яка читається так:

"Взагалі злідні і голод уже опановують маси канадських робітників. Канадський уряд бачить розпучливий стан нашого робітництва і в страху дивиться на прихід зими.

"На поміч переляканому урядові прийшла європейська війна і дала раду, як увільнитись від армії голодних робітників".

"По цілій країні буржуазія проголосила: "Хто не має роботи, хай записується до війська". Певно, що смерть від кулі легша, ніж смерть від голоду".

Варто пригадати, що вже в 1915 році "Робочий Народ" вів політику, так би мовити, ленінізму. В першому числі в 1915 році була надрукована стаття п. н.: "Товариш Ленін про независиму політику України". У ній між іншим написано:

"Визначний провідник соціал-демократів Ленін мав недавно в Ціріху, в Швейцарії, відчит на тему: "Війна ї соціал-демократія". У відчиті посвятив Ленін багато часу на обговорення українського питання. Він виказав, що урядова Росія поводилася супроти Українців остріше ніж супроти всіх інших кількадесят народів, що живуть в Росії, бо заборонила

навіть українську мову. Мова є головним чинником в торговельних зносинах і без цього чинника не можливий, ні промисловий, ні торговельний рух на Україні. І якраз через заборону української мови панує на Україні лише природне господарство. Україна для Росії є тим самим, чим Ірландія для Англії, з неї висисає Росія останні соки, а нічого не дає в замін.

“Інтереси міжнародного пролетаріату, а особливо російського домагаються привернення Україні державні незалежності, бо що й но тоді піднесеться культура пролетаріату на Україні.

“Нажаль, — говорив Ленін — деякі соціал - демократи стали державними російськими патріотами. Ми, Москали, є невільниками, не лише тому що нас гноблять, а й тому, що ми нашим нерішучим становищем помагаємо також гнобити других, а це прецінь не лежить в нашому інтересі. Московський народ є досить великий, щоб утворити для себе окрему московську державу, а через те ми самі скоріше можемо розвинутися.

“Під час теперішньої війни трубиться голосно у всіх буржуазних часописах про знищення Бельгії, але рівночасно ніхто не згадує про руйнування чудовогарної країни, неначеби кров українського хлопа не була така сама червона, як кров бельгійського міщанина. Становище преси є зовсім зрозуміле.

“В Бельгії руйнують маєток багачів - капіталістів, а преса стойть на їх услугах; в Галичині здійснює Росія свої давні мрії; тут нищить граф Бобрінський українську культуру, яка знайшла захист в Австрії перед пансловістами.

“В нас багато говориться про боротьбу з Австрією в “цілі увільнення” Словян, однаке я взиваю тих панів відповісти мені на питання. Де в цілім світі, заживають Словяни такої свободи, як в Австрії, а де — так як пр. Українці — вони позбавлені права учитися в рідній мові, як не в Росії? Коли ми вже

хочемо говорити про слов'янську державу, то скоріше є Австрія, ніж Росія. Інтерес російського пролетаріату ніяк не може бажати побіди Росії в тій війні”.

Я вмисне навів цілу цю статтю, щоб читач побачив, як Ленін уже в 1915 році хитро обдурював український народ, мовляв, пролетаріят має домагатися привернення Україні державної незалежності, бо щойно тоді, він каже, піднесеться українська культура. А далі він казав, що Росія висисає останні соки з України, а не дає її нічо в замін. Це пригадує, що теперішня московська комуністична верхівка, яка всюди себе проголошує ленінцями проводить ту саму царську політику, якщо не гіршу. Вона переводить москалізацію серед українського народу, висисає з України останні соки, а в замін нічого не дає Україні. Навіть на видавництва свої Україна дістає мізерну допомогу з Москви.

В цьому самому “Робочому Народі”, дня 9 червня 1915 р., була надрукована стаття п. и. “Поклик до російського соціялістичного інтернаціоналу”, яку був написав Лев Юркевич, що вживав псевдоніму Л. Рибалка. Він зводив безнастанину боротьбу з Леніном в Женеві за національне питання. Юркевич - Рибалка ось так написав до російських соціялістів:

“Мусимо затяжити, що вже в продовженні десятиліття Ленін енергійно виступає проти розчленування Росії. Ленін всюди наводить приміри, що велике (крупне) господарство має більші шанси до розвитку, як малі. З цього заложення він пропагує і “злиття націй з російським пролетаріатом.” Таку тактику Леніна Рибалка називає лицемірством.

“Ми і писав далі Л. Рибалка у своїй статті, проти того, щоб петроградське правительство і петроградський центральний комітет централізував у своїх руках всю політичну владу над цілою російською імперією і щоб мав повну контролю над всіми організаціями соціал-демократів”. Точно так воно тепер є, як 50 років тому предбачував Рибалка.

ВІДОЗВА РИБАЛКИ В УКРАЇНСЬКИХ СПРАВАХ

Відозва Рибалки звучала так: “Ми пропонуємо керуючим інституціям соціал-демократичних партій Росії виступити в найближшім часі перед європейською демократією з колективним протестом проти поводження царського правительства в Заггарбанії ним австрійській Україні (Галичина і Буковина) проти брутального здушення ними всіх горожанських і національних вольностей, котрі мало досі українське і не-українське населення в окупованій частині австрійської держави.”

“Ви, розумієтесь, знаєте і чули про те, що царське правительство скасувало в Галичині і Буковині всі демократичні організації, всю поступову пресу, що воно заборонило уживання української мови і книжок, що воно загнало в Галичину царську поліцію і попів, розпочало гвалтовну русифікацію і т. п.

“Проти цих явищ не можна непротестувати і це повинно бути обов’язком насамперед російського соціалістичного пролетаріату.

“Коли російські чорносотенці разом зі значною частиною лібералів з захватом підтримують пансловістичну аванттуру царського правительства . . . то виступ російського соціалістичного пролетаріату обороні українського поневоленого народу мавби воїстину історичне значіння.

“Ми звертаємо з нашим покликом до всіх російських товаришів не-патріотів і ми віримо, що Російський Соціалістичний Інтернаціонал вчує наш голос, і не відмовиться подати братню руку помочі українському соціал-демократичному робітництву, щоб разом з ним піднести клич протесту проти всіх злочинів, які тепер діються над замученим і окривавленим українським народом”.

Але, ні провід Російського Соціалістичного Інтернаціоналу, ні соціалістичний пролетаріят, не слухали благання Рибалки, бо Ленін цілий час поборював децентралізацію і ніколи

не погоджувався з Рибалкою на те, щоб українська соціал-демократична партія мала свою повну свободу і була незалежна від московського соціалістичного центру. Тому то він був глухий на розпучливу відозву Рибалки.

УКРАЇНСЬКІ РОБІТНИКИ НА РОЗДОРІЖЖІ

Маючи такі і їм подібні теоретичні дискусії, українські робітники стояли на роздоріжжях, а не маючи доброго проводу, попадали в круг дій російських соціал-демократів, а разом з тим часто в неласку в канадійської влади під час війни.

Та не тільки українське робітництво находилося в такому стані, а майже все робітництво Канади було тоді в баламутному стані. Воно було слабо зорганізоване, а воєнна пропаганда робила, одних ворогами війни, а других, патріотами Канади і Великої Британії і вони також відносились з погордою до українського населення в Канаді. Одним словом, воєнний патріотизм досягнув був в той час т. з. зоологічного патріотизму.

ПІСНЯМИ РОЗГАНЯЮ СВОЮ ТУГУ

Звичайні робітники жили фізично — нужденно та й нужденими щодennими новинами, що їх, або від когось чули, або вичитали в газетах. Всі були цікаві, що діється на тих землях, що вони з них походять.

Робітники більш вразливі та з поетичними талантами укладали тужливі пісні, а інші підбирали до тих пісень мелодії і так повставали еміграційні пісні. Я ще й дотепер пам'ятаю ось таку пісню:

Перейшов я в Галичині стежки і дороги,
Не найшов я ніде правди, забрали вороги.
Правду пани закопують, ще і верховодять,
З рідної землі її діти за море виходять.
Зачав же я вдень і вночі над тим промишляти:
--- Будуть діти гірше мене тутки бідувати.

А були й пісні, що їх потім позаписувано і видано окремою збіркою. У цих піснях оспівувано прощання і виїзд наших людей за море, а потім їх життя в Канаді.

От взяти б вийняток з пісні Т. Федика, у якій він так оспівує своє прощання і виїзд до Канади:

Будь здорована, родинонько,	Я не знаю, чи повернусь
Ви мої сусіди.	До себе вмирати.
Не з гаразду виїзжаю,	Прощай мені, рідно село
А з своєї біди.	I ти, рідний краю,
Будь здорована, моя церква,	Чи вернусь я ще до тебе,
Мила моя мати!	Того сам не знаю.*)

Були пісні, які оспівували подорож морем, а потім залиницею на канадській території. Для прикладу я заснувую такі слова з одної пісні:

Ой, сіли ми на ту шифу	Від лежання і слабости
Та й зачали плисти:	Боліли м'я боки.
Зараз стало нас млоїти	Переїхали ми море
І всередині гризти.	Та й стали в Квебеку,
Той корабель, тая шифа	А тут на нас жде колія,
Далась мені в знаки:	Повезе далеко.

Незнання мови, незвична праця і чужа природа, звичайно, викликали в наших людей почуття суму, жалю і розpacі. Це видно ось з такої пісні:

Приїхали до тих панів,	Ой, Михайлє, брате любий,
Що по нас писали,	Приятелю рідний,
А вони нам виглядають,	Не їдь, не їдь до Канади,
Як наші цигани.	Бо тут будеш бідний.

*) Докладніше про це: Пісні про Канаду і Австрію з додатком пісні та думки про Мирослава Січинського. Накладом "Руської книгарні" у Вінніпегу, 1914. Стор. 190 малої вісімки. Пісні були уложені різними імігрантами. При більшості пісень подані імена їхніх авторів.

Ой, Канадо, Канадочко,
Канадо небого,
Зрадила ти в Галичині
Газду неодного.

Ой, тут наші бідні люди
Фармів не вживають,
Але ходять по Канаді
Роботи шукають.

Інша пісня описувала працю в копальнях, що тоді були досить примітивні:

Сема зрана затрубіла,
Всі майнери враз пустились...
Ідуть під землю й серця
в'януть,

Бо не знають, чи ся вернуть.

Вчора вбило аж трьох разом.
Може нині всі поляжем?
Вітру мало, газ снується,
Стовпи слабі, з стін валиться.

Милосердна Божа Мати,
Дозволь ще світ оглядати!
Не йдем красти, лиш робити
В темні нори, щоб лиш жити.

Під землею темно й глухо,
Тільки майнер б'є обухом.
Стіл заслабий, тре підперти,
Бо що хвилі можем вмерти.

Наладував візків вісім
І він всім тим себе тішить,
З чола тече, буються груди,
Ta на пейду сотка буде.

А хто хоче гроші мати,
Ta й баґачем скоро stati.
Той нехай іде до майни
Вугля бігувати.

Дадуть йому штучну лямпу,

Читають розкази:
“Не збий, кажуть, тої лямли,
“Бо запалиш гази.

“Тепер можеш йти під землю,
“Там будеш робити,
“Добре мусиш уважати,
“Бо будеш забитий.

“Добре мусиш уважати,
“Добре приглядатись,
“Як затріщить вгорі камінь,
“Мусиш утікати.

“Не вільно там ані сісти,
“Мусиш там спритно, хутко
“І важко працювати”.
“Ні лягти спочити.

Під землею там ти ходиш
Аж чотири милі,
Обмажешся, обрудишся
І світ тобі немилий.

Нема там і дня такого,
Щоб там щось не сталося:
Цьому побив вугіль плечі,
Того поламало.

Але пісня все таки давала також світлу перспективу на майбутність праці в Канаді:

Слухаючи, а часто й співаючи ці пісні, мені здавалося, що вони зложені про мене. Та й не тільки я так думав, думали так майже всі, ті робітники, що мали чутливі душі.

Хто працює, не марнує,
Бога в серці має,
Зложить собі досить грошей
Й до краю вертає.

ПІСНЯ ПРО ТРАГЕДІЮ МОІХ ЗЕМЛЯКІВ

Я вже згадував про те, що багато людей приїхало на зарібки до Канади із моого села та й із сусідніх сіл. Найбільше було тоді запотребування на робітників до копалень вугілля і туди найбільше ішли наші люди.

Праця в копальнях вугілля була не то що важка, але й небезпечна. Небезпечна вона була тим, що не забезпечувано робітникам підпорами продовбані нори, не було ніякої вентиляції, в копальнях часто вибухали гази і затруювали робітників. Профспілок тоді у всіх копальнях не було, а як були, то вони діяли слабо. Власники копалень не дбали про людське здоров'я і життя, а тільки про свої зиски. Вони знали, що на місце вбитих і затруєних газом, чи засипаних землею — чекають тисячі безробітних робітників.

Пригадую собі, що в одній копальні, в Гількресті, в Альберті, стався вибух газу і там згинуло 189 осіб, а між ними 29 Українців, а в тому і багато моїх земляків. Гинули мої земляки в копальнях в Белев'ю, Блейморі, Госмері, Френку та інших місцевостях.

Місточко Френк однієї ночі засипав вульканічний вибух гори і попіл, брили каміння та вугілля засипали майже ціле місточко. Лишились живими ті, що працювали тої ночі в шахтах.

Під час експлозії газу в Гілкресті згинуло шість робітників із Карлова, а між ними й Дмитро Сандуляк, син посла Української Радикальної Партиї Івана Сандуляка. Коли дійшла ця вістка до Івана Сандуляка, то він тоді склав таку пісню:

Понад гори посиніло,
Хмари ся підносять,
А в Карлові сумну вістку
Всі дзвони голосять.

Ой, зза моря, із Канади,
Чорне письмо впало,
Що в Гілкресті, у копальні,
Нещастя ся стало.

Це нещастя немалое:
Ексپлозія газова, —
Гей, від грому в хмарі блиско
І вже смерть готова.

Ой, з Канади в Галичину
Телеграми впали,
Що дві сотні робітників
В копальні пропали.

Це нещастя і наш Карлів
Смутком навістило,
Де і наших шістьох людей
Газом іспалило.

Ой, в Канаді, у Гількресті,
Всипана могила,
І там наших карлов'янів
Сира земля вкрила.

Подібних пісень було багато більше і їх, як я вже згадував, можна знайти в збірці “Пісні про Канаду і Австрію...” У них, як у зеркалі, відбилися радощі і горе наших робітників. Але життєві вимоги заставляли наших людей не тільки до творчої праці у чужих фабриках, копальнях, на дорогах і полях, але й в своїх церковних та світських організаціях.

ВКЛЮЧАЮСЯ В РОБІТНИЧЕ І ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ

ЗА УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ОБЛИЧЧЯ, І ЗА СОЦІАЛЬНУ СПРАВЕДЛИВІСТЬ

Українські робітники в Канаді гостро відчували дискримінацію свого національного імені і соціальний визиск. Тому велика частина національно свідомих робітників недавала себе баламутити австрофільськими, московофільськими, польонофільськими ідеями та фальшивими і поперекручуваними соціялістичними гаслами.

У протиставленні до тодішніх московофільських, австрофільських, польонофільських та “пролетарських” організацій, свідомі українські робітники творили свої національні організації, церковні братства, просвітні товариства та допоміжні земляцтва, з яких нині маємо вже чотири сильні братські обезпеченеві союзи в ЗДА та Взаємну Поміч в Канаді.

В Канаді, як я вже згадував було створено з різних соціялістичних груп Соціялістичну Партию Канади, в якій 1907 року наступив розкол і український відділ Соціялістичної Партиї Канади почав видавати газету “Червоний Пропор”. В 1909 році почав виходити орган соціалістів “Робочий Нрод”. В 1910 році створено Федерацію Українських Соціал-Демократів у Канаді. Місяць пізніше цю партію перезвано на Канадійську Соціал-Демократичну Партию. В 1914 році (31 січ-

ня) на конференції в Монреалі знову перезвано на Українську Соціял-Демократичну Партию, яка була складовою частиною Канадської Демократичної Партиї.

В партії увесь час ішла боротьба між соціял-патріотами і прихильниками інтернаціоналізму.

Визнавці гасла “Пролетарі всіх країн, єднайтесь” під проводом Леніна виступали проти Другого Інтернаціоналу та вкінці, в 1919 році, заснували свій Третій Інтернаціонал. Їх головним гаслом тоді було “геть війну, хай живе пролетарська революція”. Опанувавши Українську Соціял-Демократичну Партию та її орган “Робочий Народ”, вони в 1917 році відбули в Вінніпезі з'їзд, на якому привітали російський пролетariat із скиненням царизму та засудили національні прагнення як соціял-шовіністичні ухили.

Подібно вони діяли у ЗДА, де від 1908 року існували гуртки робітників як супополітичні організації з соціалістичною закраскою.

ГУРТКИ РОБІТНИКІВ, ІХ ІДЕОЛОГІЧНИЙ ХАРАКТЕР ТА ІХ ДІЯЛЬНІСТЬ

Ідеологічний характер гуртків робітників можна окреслити по їх наставленні до тодішніх національно-політичних подій, які відбувалися в Україні, та по їх праці для допомоги у визвольній боротьбі українському народові.

Загально можна сказати, що в Канаді і ЗДА діяли два роди робітничих гуртків.

Одні з них мали український радикальний, а другі соціял-демократичний характер.

Кожний рід цих організацій був самостійний і претендував на єдиний провід над другими подібними. Треба при тому сказати, що ці гуртки були невеличкі щодо числа членів; а всіх гуртків було 9 по різних містах. Всіх таких організованих політичних діячів було в цілій Америці не більше 200 осіб. Творилися різні комітети, щоб об'єднати цей рух в одну організацію, але з причини амбіцій окремих комітетів, не

приходило до об'єднання. Врешті в 1914 році зібрано дещо грошей і основано спільній часопис для чисто політичної соціялістичної пропаганди під назвою "Робітник".

Не зважаючи на внутрішні особисті і при тому деякі політично - ідеологічні тертя узгіднено Тимчасовий Екзекутивний Комітет для ведення справи об'єднання до першого з'їзду з метою влучити цю "федерацію українських соціялістів" до Соціялістичної Партиї Америки на автономних правах.

Цей перший з'їзд Української Федерації Соціялістичної Партиї Америки відбувся в днях 26-29 листопада 1915 року в Клівленді, Огайо. З'їзд був тоді при всім соціялістичнім ентузіазмі все таки настроєний на однаковім твердім національним ґрунті. В тім часі, після величного пролому російського фронту під Горлицями наступив скорий відступ російських військ з Галичини аж по Стрипу. Росли серед багатьох робітників надії, що австрійські війська викинуть російську армію не лише з цілої Західної України, але також із Придніпрянщини. Цей визвольний проти російський момент видно також у резолюціях з'їзду. Настрій учасників з'їзду був при тому революційний і під національним і під соціялістичним оглядом.

На з'їзді Української Федерації Соціялістичної Партиї Америки (УФСПА) ухвалено такі резолюції:

"1. Перша конференція УФСПА... констатує, що є дві причини війни в Європі: боротьба великих держав за колонії і боротьба великих держав за панування над не державними народами; пролетарят в цій війні не заінтересований, бо вона не ведеться в його інтересі".

"2. Перша конференція УФСПА, котрої учасники... походять з України, яка не має найменшої самоуправи, заявляють, що тривалий мир в Європі неможливий так довго, як довго кожний нарід не буде господарем на своїй території".

"3. Опираючись на платформі соціялістичної партії, яка виступає проти гнету нації над нацією і кляси над клясою,

перша конференція рішає підтримати і провадити рух за визволення України і всіх поневолених народів вкupi з революційним пролетаріятом всіх націй”.

“4. Перша конференція... рішає передовсім попирати ту частину українського визвольного руху в Європі, яка є чисто соціалістичною.”

Ця протиросійська орієнтація в робітничім соціалістичному руку УФСПА панувала далі і в рядах нової партійної об'єднаної організації. Цей дух був також тоді панівним серед цілої української громади в ЗДА. Лише давні москвофіли терпіли під впливом вісток про поразки Росії, яку вони до того часу вважали непереможною. Вони далі все таки орієнтувалися на російське цареславіє і російське православіє.

Незабаром приїхав до ЗДА Мирослав Січинський, який тоді також засступа в національно-визвольні позиції. Він своєю постанововою причинявся до змінення настрою в користь національної консолідації на самостійницьких підставах.

М. Січинський вступив тоді до УФСПА і там боронив також ідею національної консолідаційної акції на засадах скоординування всіх організацій в один фронт. Він підтримував фонд допомоги Українським Січовим Стрільцям і провідував підтримку Загальної Української Ради в Відні.

Проти цієї соціалістичної робітничої політики в національних справах виступили ті елементи, що вже впали під вплив марксівських екстремістів. Почалася в лоні Української Федерації Соціалістичної Партиї Америки сильна боротьба один і других елементів. Цю поставу екстремістичних марксистів з ненаціональним, а ніби то з інтернаціональним напрямком, підтримував подібний напрямок українського соціалістичного руху в Канаді.

БОРОТЬБА СОЦІЯЛ-ПАТРІОТІВ ІЗ ПРИХИЛЬНИКАМИ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМУ

Коротенький нарис політичних та ідеологічних хитань тодішніх українських політичних партій, що його я подав у попередньому розділі, показує також і пливкість поглядів тодішніх провідників цих партій. Вони кидалися не продумано в різні екстремні напрямки.

“Робочий Народ” в Канаді тоді підтримував екстремних марксистів у їхній боротьбі проти національної частини членства УСДП. Те саме робив “Робітник” у ЗДА, який давав перевагу соціалістичним ідеям, а не національним. Це видно по статтях Д. Бориска і Е. Крука. У них видна боротьба інтернаціоналістів з соціал-патріотами. Така боротьба видна і на другому з'їзді УФСПА, що відбувся в травні 1917 р. в Рочестері, Н. Й. і вона відбилася на прийнятих тим з'їздом резолюціях.

На другому з'їзді УФСПА в Рочестері, Н. Й., головними справами були: національне питання, відношення УФСПА до інших українських організацій, відношення УФСПА до війни.

По довгих дискусіях над цими справами — національне питання підчинено соціалістичній революції, а в справі відношення до інших українських організацій дішено, що “зриваємо зносини зі всіми організаціями, котрих політичний напрям убиває класову боротьбу”.

В справі відношення до війни прийнято таку резолюцію:

“Як довго існує капіталістичний лад, так довго існуватиме неволя, пониження і панування класи над класою, а народу над народом. Імперіалізм — завойовання колоній, анексія, централізація великих держав, — це все впливає з конечних потреб капіталу; це все стає національним поневоленням.

“Стреміти до повалення капіталізму, до знесення приватної власності, ради котрої існує заборчість і неволя, значить стреміти до свободи нації.

"Повалити і знести капіталістичний лад можна лише дорогою класової боротьби. З днем знесення капіталізму, щезнуть всякі форми неволі.

"Хто іде іншою дорогою, той не стремить до національної свободи свого народу, лише старається перемалювати ярмо на іншу краску, але форма ярма лишається та сама.

Поки не буде введений соціалізм, як форма нового порядку, який принесе для поневолених народів, а також і українському, повної свободи, поти конечним обов'язком українського пролетаріату є енергічно боротися дорогою класової боротьби проти національного гніту і домагатися повної свободи і рівноправності на основах повного демократизму".

Як порівняти цю резолюцію із резолюцією, що була ухвалена на першому з'їзді в Клівленді, то відразу видно, що в ній національне визволення підчинено соціалістичній революції. А далі видно, що вістря цієї резолюції є спрямоване проти Української Федерації Соціалістичної Партиї Америки і проти Мирослава Січинського.

У боротьбі між соціал-патріотами і інтернаціоналістами на другому з'їзді Української Федерації Соціалістичної Партиї Америки остаточно прийшло до розриву. Партию і її органи опановують інтернаціоналісти. Їх підсилюють канадські інтернаціоналісти — Ткачук, Дмитришин та інші, які приїхали до Дітройту, Миш., щоб на американському ґрунті вести агітацію.

В Гемтремку, Миш. створено Агітаційний Комітет, який висилає Дмитришина на об'їздку по Америці.

В УКРАЇНІ ЗІЙШЛО СОНЦЕ ВОЛІ

РЕВОЛЮЦІЯ В РОСІЇ І УКРАЇНІ ТА Й ВІДГОМОНІ СЕРЕД УКРАЇНСЬКИХ РОБІТНИКІВ У КАНАДІ І ЗДА

Все те, що діялося серед українських робітників у Канаді і Америці, було відгомоном революції в Росії та подій, що відбувалися тоді в Україні.

В Росії, в Петербурзі, як відомо 10 березня 1917 р. вибухла революція. Цю вістку прийняли українські робітники в Канаді і Америці з великою радістю. Але, що діялося після революції — ніхто не мав докладних відомостей і ніхто не знав у якому напрямі будуть розвиватися дальші події.

Канадійські і американські соціялісти сподівалися, що революція піде по шляху соціальної революції і тому всім соціялістам у вільному світі треба тому сприяти.

Для українських робітників у Канаді і Америці революція в Росії була початком національної і соціальної революції, яка мала закінчитися створенням самостійної, суверенної і соборної держави. Цю віру в такий хід революції давали українським робітникам 14 пунктів Вілсона, що їх він був проголосив 22 січня 1917 р. перед сенатом Америки.

З великим захопленням сприйняли українські робітники вістку про те, що в Києві створилася Українська Центральна

Рада на чолі з проф. Михайлом Грушевським та Володимиром Винниченком як прем'єром. Робітнича газета "Робітник", що її редактував Євген Крук, сприяла тоді політиці Української Центральної Ради. В ній були передруки статей з "Робітничої Газети", органу Український Соціал-Демократичної Робітничої Партиї, а між ними і статті В. Винниченка та С. Петлюри.

Зате газета "Робочий Народ" в Канаді стояла на плятформі інтернаціоналістів і була за міжнародну соціальну революцію. Іншими словами сказавши, деяка частина соціалістів Канади, а також і Америки, того часу поставилися з недовір'ям до 14 пунктів Вілсона. Вони казали, що ці пункти є мирова пропаганда Вілсона. Деякі з них казали, що ці пункти, це димова заслона для того, що Америка хоче вступити в європейську війну.

В соціалістичній пресі почали тоді появлятися статті проти війни, а Виконавчий Комітет Соціалістичної Партиї Америки видав відозву, у якій закликав робітників протестувати проти того, щоб Америка встрявала в європейську війну. Це сильно збаламутило українських робітників у Канаді і Америці. Збаламутили їх також і статті в "Робітнику", які не давали точних інформацій про те, що діялося в Україні, а тільки перемелювали те все, що писала англомовна преса. На цьому дуже користали прихильники інтернаціоналізму. Вони при кожній нагоді просували свої ідеї, що їх сприймали незорієнтовані робітники.

Коли ж в Росії 7 листопада 1917 р. вибухла так звана жовтнева революція (за старим календарем 25 жовтня 1917 р.) інтернаціоналісти зробились ще більше активними. Разом з тим почали ширити наклепи на УЦРаду та протиукраїнські самостійницькі клічі. В тому самому "Робітнику", де недавно були прихильні статті до політики УЦРади, вже в 26 грудня 1917 р. в редакційній статті з'явилася така баламутна інформація:

"Протягом кількох останніх тижнів американська преса раз-пораз згадувала про активність українців в теперішній революційній боротьбі в Росії. Але усі ці згадки були далекі від того, аби тішити нас".

ЗА ЯКУ РЕВОЛЮЦІЮ МАЄ БУТИ УКРАЇНСЬКЕ РОБІТНИЦТВО В КАНАДІ?

Основним питанням у 1917 році перед українським робітництвом у Канаді і Америці було: За яку революцію воно має бути, за національну, чи за соціальну, чи може за обидві разом?

З тих вісток, що приходили з України, політично не виробленим людям зразу тяжко було зорієнтуватися, яка тепер проходить там революція. Передруки з київських соціалістичних газет, як "Робітнича Газета", та з таких газет як "Рѣчь", "Українськая Жізнь" з інших, видно було, що в Україні проходить дві революції — національна і соціальна.

Спроби Української Центральної Ради нав'язати співпрацю з Тимчасовим Правительством Росії на базі демократично - федеративного устрою, ставали щораз тяжчими. Ухвалювані на з'їздах резолюції з домаганнями національної і соціальної свободи в Україні Тимчасове Правительство нехтувало. Це вкінці давало незбитий доказ, що Тимчасове Правительство, а тим самим і представники російських демократичних і соціалістичних партій у ньому, стоять на базі московського великородарства.

Українська Центральна Рада внаслідок такого наставлення Тимчасового Правительства була змущена до проголошення Першого Універсалу 23 червня 1917, а Другого Універсалу 16 липня 1917 р. У цих Універсалах УЦРада не тільки вияснювала своє національне, політичне і соціальне становище, але вона відкликалася до широких мас національних меншин, що замешкували Україну. Вона вірила, що ці широкі

маси підтримають її у домаганнях, поданих Тимчасовому Правительству.

Так воно не сталося, бо в Україні в тому часі почала діяти сильна ліва течія — большевики у проводі з Леніном. Ленін зі своїм партійним штабом опрацював тактику і кинув в народні маси сприємливі та підхлібні кличі. Тим він підготував ґрунт під переворот, який стався в Петроград 7 листопада 1917 р.

Большевицький переворот в Петрограді застав в Україні три табори: московський - тимчасового уряду, большевицький та український - УЦРади. В Канаді і Америці большевицький переворот застав українське робітництво також поділене на три табори: націонал - демократів, соціал - демократів і клерикалів.

В усіх трьох таборах відбувалися ферменти, але найсильніший фермент відбувався в соціал-демократів, які, як вже була загадка, в Канаді були створили Українську Соціал-Демократичну Партию Канади, а в Америці Українську Федерацію Соціалістичної Партиї Америки.

Цей фермент серед українського робітництва сильно зріс на тлі подій, які проходили в Україні і на тлі питання, за яку революцію має бути українське робітництво. Безперечно, що соціал - патріоти були за національну і соціальну революцію, а інтернаціоналісти, чи як їх популярно звали “крайніки”, були за соціальну революцію пролетаріату.

Боротьба цих двох течій велася на партійних зборах і в пресі, як у Канаді, так і в Америці. Це видно зі статей тодішньої преси в Канаді — “Робочий Народ”, “Робітниче Слово” та “Українські Робітничі Вісті”. В цих газетах також видно, як крок - за кроком комуністичні думки та орієнтація на світову революцію пролетаріату продиралися серед українського робітництва.

“Робочий Народ” большевицьку Лютнє в у революцію привітав окремою статтею в 23 березня 1917, у якій запевняв, що в “Росії відбудеться ще важливіша революція — соціальна революція, яка знищить економічну неволю і заведе соціалістичний устрій”.

Від дня 16 до 23 серпня 1917 р. відбувся другий з'їзд Української Соціал-Демократичної Партії Канади на якому прийшло до гострого зудару між двома течіями, які знаходили відбитку в газетах — “Робочий Народ” і “Робітниче Слово”. По з'їзді ця боротьба була дещо притихла, але, як до українських робітників дійшли вістки про Універсалі УЦРади та Жовтневу революцію большевиків, боротьба між робітниками запалала знову. Гострою вона стала особливо тоді, коли в “Робочому Народі”, дня 22 грудня 1917 р., з'явилася стаття з нападом на Українську Центральну Раду з таким висновком:

“Зваживши все те, приходиться заключати, що на Україні буржуазія українська і неукраїнська взяла верх і тепер у спілці з буржуазією російською, у спілці з контрреволюційними елементами і при допомозі аліянтських комісій, котрі прибули до Києва, буде “спасати” Україну і Росію від соціалістичної небезпеки”.

Проти цього наклепу про буржуазність УЦРади гостро виступили соціал-патріоти і газета “Робітниче Слово”, що її редактував Павло Крат.

Подібно як у Канаді основним питанням у 1917 році серед українського робітництва в Америці було питання: За яку революцію? За національну? За соціальну? Чи за національну і соціальну?

Інтернаціоналісти були за революцію пролетаріату, тобто за соціальну революцію. Соціал-патріоти за національну і соціальну. Неясне становище займала редакція, М. Цеглинський і Е. Крук, органу Української Федерації Соціалістичної Партії Америки, “Робітник”. Вона у статті “Виступайте”, “Робіт-

ник" ч. 100, 1917, що її підписав М. Цеглинський, розглянувши національну проблему, яка в тому часі набирала широкого зацікавлення серед наших робітників, і зробила такий висновок:

"... національне питання для нас в Америці не має прямого практичного значення. Тут його нема, а є на Україні, де воно на практиці рішається нашими товаришами, в прекрасній згоді поміж українським і російським робітництвом, на користь національної єдності українського і російського пролетаріату і на злість усім "патріотам".

"І сам той факт, що практичної соціялістичної політики в національній справі тут нема, повинен вирвати жало всім партійним "файтам".

"Ta практична робота, яку ми тут можемо робити — це помагати матеріально українському робітничому рухові в Росії у не давати нашим "Свободам" і "Америкам" затруювати українське робітництво в Америці клерикалізмом і "націоналізмом".

Як у цьому самому "Робітнику" ч. 97, 1-ий відділ УФСПА в Дітройті, а за ним і інші відділи УФСПА, почали поміщувати протести проти неправильного переведення партійної конвенції в Рочестері 26 і 27 травня 1917, тоді другий редактор цієї газети Е. Крук помістив у "Робітнику" ч. 100, 1917, статтю "Під розвагу всіх членів Української Федерації Соціялістичної Партиї". У цій статті він вказував на те, що у відділах УФСП є фермент, а то й бунт проти незаконного рішення на рочестерській конвенції.

В статті "Дещо про наші непорозуміння", що була поміщена в 108 числі згаданого "Робітника", С. Гладкий пробує звести ці непорозуміння до непорозумінь особистих, а не ідеологічних і партійних. Дослівно він тоді писав:

"Ще раз тверджу, що немає в нас ідейних, програмових або тактичних непорозумінь, але є погані, шкідливі непорозуміння особисті, низенькі, маленькі і поганенькі . . ."

Однаке закрити того всього, що творилося в робітничих рядах і в УФСП, а зокрема на відтинку національно-політичному, не було можна. Це видно по тому, що зараз у другому числі "Робітника", тобто 109, 1917 р., по тому, що писав С. Гладкий, з'явився допис А. Саврука п. н. "Наш боляк", у якому він писав:

"Не так то дуже давно було, коли гурток дітройтських робітників почав організаційну роботу поміж українськими робітниками, щоби і ми не були поєднаними в тій боротьбі, яку провадили вже давно робітники других народностей, в боротьбі клясовій. Правда, не був то самий початок цеї роботи, бо початок укр. соц. руху в Америці датується давніше, тільки що тамті початки немали успіху, а цей якраз був успішний, а це головно тому, що в той сам час, коли ми почали свою організаційну роботу, приїхав до Злуч. Держав тов. М. Січинський і тов. М. Цеглинський і Гр. Ф. Семашко, котрі спочатку хоч й не брали активної участі в організаційні роботі, але пізніше причинилися дуже багато до поширення нашого руху своєю публіцистичною працею.

"Рівно ж прибуло багато тов. з Канади, котрі були більше вироблені організаційно, яким належиться рівно ж признання за їх роботу в нашім русі, котру з таким успіхом переведено.

"Наша Федерація мала в своїх рядах людей зі всіх майже українських соц. організацій: з України, Галичини і Канади. Це повинно було нам дати можливість поставити нашу Федерацію на дуже добром ґрунті, усуваючи всі недомагання, які мали тамті організації, виробити найліпшу дорогу, по якій мала йти наша партія. Хотяж соц. організації не ріжнуться поміж собою теоретично, то все ж таки в кожнім краю інші обставини і партія приирає іншу тактику, трохи інакші погляди на національне питання, в іншій спосіб провадиться організаційну роботу, як рівно ж у певних случаях зміняє свої погляди на деякі питання залежно від обставин.

“Коли возьмемо національне питання, то годі погодити тов. з України з Укр. Соц. Дем. з тов. з Галичини з У. Соц. Дем. і тов. з Канади з У. Соц. Дем., бо наша Федерація ще не має виробленого свого погляду на те питання. Тов. з України так розв’язують це питання, як розв’язує Українська Соц. Дем. Партия на Україні, галицькі [товариши] знова ідуть по частині за своєю партією, а канадійські тов. за своєю.

“Нині обставини трохи змінились, і старокраїві партії по-змінювали свої погляди на те питання.

“Укр. Соц. Дем. на Україні на своїм з’їзді в Києві висказалась за українською федерацівною республікою при російській республіці, чого давніше не було, а хоч і було, то не в такій мір. А галицька соц. дем. на початку війни злучилася з другими українськими партіями в Галичині до спільногового ведення боротьби за національну свободу, чого також давніше не було”.

Далі в дописі А. Саврука п. н. “Наш боляк” вказувано, що не лише особисті амбіції були причиною непорозумінь. Причиною непорозумінь були також нові події, які сталися в світі, а в тому в Росії і в Україні. Дослівно в дописі було написано так:

“Канадійська У. Соц. Дем. Партия незмінила в суті речі свого погляду на національне питання, а як і є які зміни, то тільки в потакуванні за старокраївими партіями: одні потакують сюди, другі туди, з чого виходять часто непорозуміння, сварки по мітінгах і часописях.

“Те саме робиться і в нас. Замість обговорити ту справу на сторінках преси, добре вяснити, то звичайно заводять сварки на своїх зборах, викидають одні других з відділу і роблять більше шкоди партії, як помочі.

“Деякі тов. не хотять зрозуміти що нинішні обставини інші, як були тому рік назад, що ще в не так давнім часі ми і не думали, що в нас так скоро буде повна національна сво-

бода. Ми думали, що нам треба напружувати всі свої сили над освідомленням робітництва клясово повалити капіталізм, здобути економічну свободу то і національна свобода буде для всіх народів. Так думало багато у нашій партії, що “перше, мовляв, хліб, а потім решта”.

“Та обставини змінились. Російська революція дала нам можність здобути національну свободу, то чому ж не покористатись хвилею, а чекати аж перше здобудемо економічну свободу?

“Безперечно що так, скаже кожний, але багато скаже, що нам не треба лучитись з жодними буржуазними партіями, що ми, маючи на меті клясову боротьбу, не можемо мати нічого спільногого з нашими клясовими ворогами. І я так скажу, але національна свобода нам ще більше потрібна як нашим панам: вони потребують національної свободи для ріжних “джабів”, а нам потрібна вона до скорішогосясяння економічної свободи . . .

“Замість скупчини всі наші сили коло “Робітника” і дати добру відправу національним п’явкам, в нас сварки, по відділах, викидання одних через других з партії; замість помогти “Роб.” і забезпечити йому будучність, в нас ведеться тайна агітація проти редакторів і членів Екз. Ком. Чому тов., не обговорюють національне питане на сторінках “Роб.” і не вироблять собі вже раз стало поняття в тім питанні і не залишуть раз на завше сварки і роздори по відділах, чому?”

З цитованого довшого допису А. Саврука видно, що національна проблема і справа створення власної незалежної держави були серед українських робітників Канади і Америки в 1917 р. на денному порядку. Тим часом деякі провідники робітництва, що визнавали інтернаціоналізм, повертали увагу робітників на орієнтацію тодішнього інтернаціонального соціалістичного руху. Це видно з передової статті в “Українському Робітнику”, ч. 127, 1917, у якому дослівно написано:

“Надія народних мас цілого світу спочиває тепер на всесвітній організації пролетаріату, на тій організації, яка єдина спроможна оправдати прагнення і потреби знеможеного страшною боротьбою людство.

“Такою організацією є інтернаціональний соціалістичний рух”.

При тому ці провідники робітництва в Канаді і Америці орієнтувалися на большевиків, які саме у своїх різних писаннях заявляли, що вони є за соціалістичну міжнародну і робітничу солідарність. Скріпилася ця орієнтація на большевиків по так званій жовтневій революції.

Українські робітники в Канаді і Америці, що були соціал-патріотами, довідавшись про те, що в Україні, в столиці Києві, створилася Українська Центральна Рада та що вона проголосила свої універсали, якими задокументувала волю українського народу творити свою Українську Народну Республіку, відразу станули за УЦРаду.

В рядах українського робітництва розгорілася запекла боротьба між прихильниками большевиків і прихильниками УЦРади. Ця боротьба видна також і тодішній пресі, а зокрема в робітничій пресі, а між іншим в “Робітнику”.

НАСТУП БОЛЬШЕВИКОФІЛІВ НА УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИЧИЙ РУХ В КАНАДІ І АМЕРИЦІ

В “Робітнику” поміщено 23 січня 1918 р. статтю М. Непримиримого, яка виразно показує, що большевикофіли намагалися переконати українських робітників, щоб вони були за політику большевиків, а не УЦРади. У цій статті між іншим була написано:

“Октябрісти й катеди в Українській Центральній Раді силкуються вашого землею, вашим хлібом, вашою волею торгувати . . . Чи ви з ними тепер?... Соціал-революціонери і соціал-меншевики стоять за те, щоб дати землю і волю, але пізніше трохи . . .

“Земля і, мир і свобода нині для трудящого люду, — кажуть ширі оборонці інтересів покривджених соціальною несправедливістю, нерівністю, дійсно послідовні соціалісти большевики.

“Іх гасла — наші гасла. Іхня боротьба і побіда — наша боротьба і побіда.

“Але для того нам боротись треба разом з ними. Не стійте ж ви тепер на роздорожу. . . ”

Такі і їм подібні статті вказували на те, що в українському робітничому русі вийшли на верх большевикофіли, а вдійсності комуністи, які почали наступ на український робітничий рух. Вони почали говорити і писати, що “большевицький уряд, це робітничий уряд”, а Українська Центральна Рада, це представниця буржуазного уряду.

В українському робітничому русі і в українських соціалістичних гуртках, а в тому і в УФСПА на початку 1918 року прийшло до кризи. В “Робітнику” з 9 квітня 1918 р. з'явилася стаття, яка подала причину кризи. “Робітник” опинився в руках большевикофілів.

В руках большевикофілів опинився також “Робочий Народ”. На його сторінках від початку 1918 р. почала друкуватися велика стаття Леніна “Політичні партії в Росії і завдання пролетаріату”. Тоді також масово пропаговано брошурку Леніна “Держава і революція”.

ОПІР КОМУНІСТИЧНІЙ ПРОПАГАНДІ І ПРОТИДІЯ КОМУНІСТІВ

Опір комуністичній пропаганді серед українських робітників в Америці і Канаді в тому часі ставили національні тодішні організації та їх преса, а також гуртки тих робітників, які не давали себе збаламутити большевицьким агентам.

Колишні соціалісти інтернаціоналісти тепер заявилися за комуністичним урядом і його політикою. Вони, можна сказати, стали в Америці і Канаді експозитурою московських боль-

шевиків комуністів. У пресі і на різних зборах вони повторяли ті самі неправдиві вістки, що їх в Україні пускали большевики, а зокрема, що:

1) Українська Центральна Рада це влада української буржуазії, ворожа пролетаріатові взагалі, а українському пролетаріатові зокрема.

2) Боротьба в Україні, це не національно-визвольна боротьба, а боротьба клясова між самими Українцями. Больше-вики, не йдуть в Україну для її завоювання, а вони йдуть помогти українським большевикам і українському пролетаріатові визволитися з-під буржуазної неволі.

Як це вдійсності виглядало, то варто зачитувати уривок зі статті С. Гладкого "Більшовицьке правительство є робітниче", чи М. Андрейчука, що її був надрукував "Робітник". Дослівно тоді "Робітник" писав:

"У. Ц. Рада на Україні зробила до тепер тільки те, що зорганізувала свою власну армію, котра вже боронить дідичів та капіталістів. Українські робітники і селяни повинні вдоволитись тим, що у вдозвах та маніфестах до них тої ради вживається слова "товариші" . . . Шо в У. Ц. Р. є більшість соціялістів, то ще факт, що ми мусимо з нею годитися. Бувають ріжні соціялісти".

Проти таких і їм подібних комуністичних брехнів виступила вся українська національна преса, а в тому і "Народна Воля", орган УРСоюзу в ЗДА. В редакційній статті "Українська буржуазія" ("Народна Воля" ч. 153, 1917) дослівно тоді було написано так:

"В Росії тепер большевики взяли владу у свої руки напроти опозиції всіх інших соціялістичних і несоціялістичних партій. Тепер партії, які залишилися без влади, закидають большевикам, що вони поступають не по-соціялістичному, а большевики відповідають їм тою самою монетою, називаючи їх буржуазними партіями . . .

"Між іншим обірвалося від большевиків ім'я буржуазії

і українським соціалістам з Центральної Ради. Нам звісно, з кого складається Центральна Рада. Її члени майже виключно соціалісти революціонери і соціал-демократи. Безпартійних і т. зв. "соц. федералістів" в ЦРаді дуже мало. . . "

Далі у цій статті сказано, що Українська Центральна Рада не є буржуазною, "бо не має в собі, ні одного правдиво буржуазного репрезентанта. Українська буржуазія оскільки вона існує, була згуртована в "кадетській" партії, а та партія, хоч і мала якийсь час слабу репрезентацію в Центральній Раді, то вона вже давно з Ради вивтікала.

"Зате в Раді робітничі і солдатські депутати мають надзвичайно сильну репрезентацію.

"Не були репрезентовані одинокі російські большевики і вони тепер якраз є тими людьми, що називають Раду буржуазною. Та це пусте говорення . . ."

Крім цього в українській національній пресі, а в тому і в "Народній Волі", почали появлятися передруки з українських газет, що виходили в Києві. У цих газетах, як "Нова Рада", "Робітнича Газета", "Народна Воля" та інші, були, правда з деяким опізненням, подавані правдиві вістки з України, як також вістки про те, що робить УЦРада проти агресії комуністичного уряду в Петербурзі. Ці вістки поважно захищали комуністичною пропагандою в Канаді і Америці, а також вплинули на редакторів опанованих комуністами газет "Робітника" та "Робочого Народу".

Особливо сильно захитала большевицьку пропаганду відозва Екзекутивного Комітету Федерації Українців в Злучених Державах "До відділів, членів і прихильників Федерації Українців в Злучених Державах і українського загалу в Америці", що була появилася з нагоди Різдвяних Свят в справі збірки на допомогу українському урядові. У цій відозві між іншим було написано:

"Радісна вість прийшла до нас, що край наш вже свободний і самоправний, але журливу думку ще мусимо думати,

що народ наш ще все у воєннім пожарі, сам один проти військ трьох цісарів, у великій небезпеці, з вікового сину пробудився між ворогами, незорганізований як слід, і не готовий.

“Будується Вільна Україна, але ще не збудована! Наближається час миру, але ще нема його!

“Велике діло зорганізування української робітничої республіки робиться тепер в нашім ріднім краю, новий порядок твориться на руїнах царського, шляхетського, урядничого і і капиталістичного безправ'я, встає Вільна Україна без хлопа і без пана, свободна у своїм домі, і вільна у відношенню до своїх сусідів, Польщі, Австрії, Туреччини і Московщини.

“Не цар, не цісар, не намісники польського панства і не генерали австрійські правлять тепер українським народом на берегах Дніпра, — але Центральна Рада України, вибрана рівними голосами жителів української землі. Рада послів з усіх груп, вір, народностей і партій, які хочуть призвати заради демократизму і миру, а не проливу крові і насильства.

“Не дідичам, поміщикам і капиталістам служить та Рада, як довго в ній німають провід Грушевський, Винниченко, Петлюра і Садовський, але народові українському, народові селян, робітників і трудящого люду . . .

“Але власне тому, що політика Центральної Ради в Києві така слушна, справедлива, дійсно революційна і широко демократична, тому власне вона тепер не легка і не може бути переведена в короткім часі . . .

“Ще не вироблений плян народного, спільногого, справедливого і практичного володіння землею, ще тільки зачата розв'язка земельної справи.

“Ще не освобождена робітнича кляса з капіталістично фабричної неволі, ще тільки йде агітація за справедливим миром народам світу, ще йде війна.

“Тому, як на Різдво постарому звичаю прийдуть колядники з колядою, не забудьмо про великий труд, який чекає Україну для обновлення і відродження для здобуття свого

права, правди і миру. Кілько нашої сили даймо їй поміч в будованню того будинку, Вільної України, в котрім можемо колись жити". . .

Треба при тому сказати, що цей Екзекутивний Комітет Федерації Українців в Злучених Державах Америки підпирали — УРСоюз, Українська Поступова Робітнича Організація з осідком в Трентоні, Н. Дж., Революційний Комітет в Клівленді, Огайо, Українська Федеративна Соціалістична Партия в Клівленді, Окружний Комітет Федерації Українців в Нью Йорку, Н. Й., Українська Соціал-Демократична Партия в Канаді.

Вістки з України та спільній виступ організацій, об'єднаних в Федерації Українців Злучених Держав викликали серед українського робітництва не тільки великий підйом, але й створили духовий фронт оборони Української Центральної Ради.

В "Робітнику", ч. 20, 1917, що її редактував Е. Крук, з'явилася стаття, яка хоч не дуже то виразно, але все таки подала про тяжке положення в Україні та боротьбу українського народу за свої національні права. В уривку із цієї статті сказано було так:

"Кров ллеться на Україні, боротьба маліє там . . . Наши брати робітники поставлені в таке прикре положення, яке рідко буває. Ім приходиться заразом вести клясову боротьбу проти всяких посягань на їх національні права, проти посягань на їх національне "я".

В "Робітнику" з 29 березня 1918 р. в редакційній статті вже зовсім виразно було сказано, що редакція, не маючи додаткових вісток з України, недокладно інформувала читачів. Дослівно там про це було написано так:

"Цілий час за відсутністю близьких інформацій, ми схилялись до тої думки, що російська революційна демократія пішла на Україну війною, ні в якій іншій цілі, як лише в обороні загрожених українською буржуазією революційних здо-

бутків українського пролетаріяту, що вона йшла подавлювати контрреволюцію на Україні, котра окріпши могла б загрожувати й революційним здобуткам Великоруського пролетаріяту.

“Чи ми помиляємось.

“Найсвіжіші числа органу Української Соціал-Демократії - “Робітнича Газета” вказують, що інше, а не рятування здобутків революції на Україні, а іменно бажання прибрать до рук країну хліба, вугілля та заліза”.

“Українська революційна демократія тяжкою упертою боротьбою забезпечила за собою право трудящих на землю і на користання повним витвором своєї праці скрізь, касуючи цілком приватну власність в Українській Народній Республіці.

“Отже тут річ ясна, тут має бути щось інше.

“Все те нещастя, ціла та братовбийча війна, як твердить “Робітнича Газета”, всунулась на голову трудящих мас обидвох країн тільки через те, що речники української революційної демократії — соціалістичне правительство України, виходячи з принципу “національного самоозначення”, не згодились визнавати над собою враду Народних Комісарів, а Народні Комісари не хотіли з тим погодитись.

“Війна на Україні, коротко кажучи, є війною за те, хто має вводити пролетаріят України далі в “соціалістичний рай” — великоруські соціалісти, а чи українські соціалісти”.

“Робітник” в ч. 73, 1918, в статті “Запитання і відповідь” також признав, що всякі говорення і писання про буржуазність Української Центральної Ради, це явна брехня. Дослівно в цій статті було написано так:

“Українська Центральна Рада складається з 212 селянських, 100 робітничих і 158 військових депутатів, та з 243 представників соціалістичних партій.

“Нам здається, що після складу УЦРади всякі балочки про її буржуазність злишні.

“Українська Центральна Рада є представницею всього ук-

райнського трудящого народу і всіх соціалістичних українських партій, які в ній заступлені, а друга рада большевицька складається з російських большевиків, переважно військових і робітників зрусифікованих Українців, для яких справа Українства не існує зовсім, а тільки большевицькі тенденції”.

Проти цих статей, і їм подібним, піднявся крик в групі комуністів і комунофілів. Редактора Е. Крука звільнено, а в газеті опубліковано повідомлення, що згідно з ухвалою Партийної Ради УФСП, яка відбулася 13-15 квітня в Клівленді, Огайо, за редакцію “Робітника” відповідає редакційний комітет з чотирьох осіб, а не Е. Крук.

В газеті “Новий Mір” 19 квітня 1918 р. надруковано “Відкрите Письмо” П. Ладана, у якому про справу “Робітника” і його редактора Е. Крука було написано так:

“Товариши! На сторінках нашого партійного органу, газети “Робітник”, зачали появлятися статті і замітки, які поволі, але певно, тручають цілу нашу організацію і нашу газету в пропасть.

“З під пера нашого ред. Е. Крука почали сипатися напади на большевиків, а головно на російський і український робітничий рух. Недостаток льогіки, недостаточна соціалістична видержаність цілком позбавили його “розуму, чуття і чести” і зробили його сліпим знаряддям в руках “патріотів” — зрадників.

“Товариши! Ми повинні поробити кроки, аби убити зраду в зародку. . .” Справою редактування “Робітника” зайнялася також Партийна Рада УФСП і вона на своєму засіданні в справі напрямку прийняла такі постанови:

“Робітник” має бути редактований безторонньо зглядом подій в Росії, а зосібна на Україні, а також має бути отворений для всіх членів і їх поглядів однаково. Всілякі погляди, хоч би вони не були згідні з редакторськими, повинні мати місце, а за них відповідатиме самий автор, а не редакція”.

Ці постанови лишилися в протоколі і ніколи в життя не були переведені. Статтей, які критикували, чи вияснювали комуністичні ідеї на сторінках "Робітниках" не міщено, а міщено тільки такі статті, які хвалили комунізм. Це вкінці довело до того, що 1 червня 1918 р. "Робітник" перестав виходити, а редакційний комітет за ширення комунізму був арештований.

Симпатики большевиків, або, як їх тоді називали "крайняки", усіми способами вели агітацію проти самостійницьких настроїв українського робітництва в Канаді і ЗДА. Вони вели замасковану акцію проти 14-тіх пунктів Вілсона, протиставляючи їм пункти Леніна, що їх він висловив у поклику до воюючих народів.

Вони також вели агутацію проти державних актів УЦРади Чотирьох Універсалів та Універсалу Соборності Директорії УНРеспубліки.

Всю свою агітаційну силу звернули тоді "крайняки" на Українську Федерацію Соціялістичної Партії. Захопивши хвилю провід, на третьому з'їзді 14-19 квітня 1919 р., всіх, що не погоджувалися з їх політикою вони викидали з партії та проголошували ті самі клічі, що їх проголошували большевики в Росії. Тоді Центральний Виконавчий Комітет Соціялістичної Партії розв'язав Українську Федерацію Соціялістичної Партії.

Щоб далі діяти, "крайняки" відбули в Нью Йорку конференцію і на цій рішили створити комуністичну партію. В дніх від 1 до 8 вересня 1919 р. в Шикаго, Ілл. відбувся з'їзд і на ньому створено Комуністичну Партію Америки. Для баламучення людей задержано назву "федерація" і в відозві було написано:

"Наша Українська Федерація тим самим отже стає з хвилею офіційного засновання партії, то є з днем 1 вересня 1919 року, Українською Федерацією Комуністичної Партії в Америці".

“Тоді московський комуністичний центр, який у березні 1919 року назвав себе Третім Інтернаціоналом, допомагав канадським і американським комуністам всячими закликами, щоб вони приготовляли ґрунт до світової пролетарської революції.

“На віках, що їх влаштовувала “Українська Федерація Комуністичної Партії”, виставлювано вічевикам до ухвалення резолюції такого змісту, що пролетаріят Росії і України по перемозі буржуазії в себе вдома, прийде з допомогою пролетаріатові в Америці. Для доказу може служити резолюція, що її висунули були комуністи на вічі в Джерзі Сіті і яку відтак опублікував Настасівський в своїй книжці про українську еміграцію. Закінчення цеї резолюції читається так:

“Побіда пролетаріату Росії і України є нашою побідою і цілого робітничого класу”.

“Тому ми духом в боротьбі з Вами, борці за новий робітничий лад комуністичний.

“Долів контрреволюціонерів і соціал - патріотів, ренегатів робітничих інтересів!

“Хай живе Радянська Україна і Совітська Росія!

“Хай живе Третій Комуністичний Інтернаціонал”!

Що комуністи в Америці готували переворот, то для уряду і для здорового думаючих людей було ясне, як на долоні. І тому почалася самооборона американського уряду перед наступом комуністичних замаховців. В 1920 р. розгромлено організацію комуністів, але не розгромлено їх ідеологічно. Вони пішли в підпілля, а з ними пішли в підпілля і члени Української Федерації Комуністичної Партії.

Розбиття української громади в ЗДА тривало, як бачимо, аж до 1920 років. За той час пройшов “Український День в Америці”, що його був окремим актом, 21 квітня 1917 р., проголосив президент Вудров Вілсон, який однаке не причинився до об'єднання. Дві організації збиралі гроші і то важкі суми, Федерація Українців була зібрала \$32,217.37, а

Українська Рада, яка незабаром перезвалася на Український Народний Комітет, \$52,246,99, тобто разом \$84,463.97. Ці збірки викликали відтак між двома таборами величезні сварки, які ще більше доводили до розбиття і ворожнечі. Дійшло вкінці до того, що Українці фактично перестали існувати як група, яка може мати сякий-такий вплив у політичному житті ЗДА.

Великі історичні події, які проходили в Україні в роках 1917-1918 відбивалися глухим відгомоном серед українського робітництва. Комуністичні чинники в Канаді діяли за тими ж самими інструкціям, що й діяли вони в ЗДА та других країнах. На українському фронті комуністичні висланники мали завдання недопустити до популяризації Української Центральної Ради, першого українського самостійного уряду, а далі недопустити серед українського робітництва закордоном до визнавання самостійницько-визвольних ідей.

Робітничий рух у Канаді в 1918 році переживав внутрішню кризу, і в наслідок того його провідники та саме членство не дуже то цікавилися зовнішніми політичними справами, а тим менше вони цікавилися національно - політичними справами других народів. В канадійськім робітничім русі прийшло до двоподілу. Всі льокальні юнії Західної Канади тоді зірвали організаційні зв'язки з "Трейд енд Лейбур Конгресом" і хотіли створити свою централю. Причиною того двоподілу було те, що юнії Східної Канади, які мали багато членів, бо тут була скучена велика індустрія, мали своїх людей у проводі централі і недопускали до голосу представників юній від Західної Канади. Разом із тим ніколи не переходила ніяка резолюція представників Західної Канади. Безпосередньою причиною розриву було те, що зовсім зневажано домагання представників Західної Канади, щоб хоча раз відбувся на Заході Канади, у місті Вінніпегу, юнійний конгрес. Своє домагання вони аргументували тим, що юній є фінансово слабі і вони не можуть оплачувати подорожей своїх

делегатів зі Заходу Канади на Схід — до Торонто, чи Монреалу.

Дійшло вкінці до того, що на Заході Канади створено централю “Одну Велику Юнію”, яка в 1919 р. проводила великим страйком. У цім великім генеральнім страйку брали також участь і українські робітники, що працювали в залізно-дорожній індустрії. В проводі страйку були соціял-демократи, які ще в тім часі не були здеморалізовані комуністичними висланниками. Страйк тривав майже місяць — від 1-го травня до 26-го червня 1919 р.

На початку страйку голова “Трейд енд Лейбор Конгресу”, Мур, виступав гостро проти страйкарів, але, коли страйк з Вінніпегу почав ширитися по цілій Канаді, тоді він почав морально підтримувати страйкарів.

Треба підкреслити, що Українці в тім страйку, не зважаючи на переслідування їх самих і їх преси, трималися добре. Тодішній консервативний уряд почав похід проти соціалізму і робітничих домагань. Будьякі соціалістичні книжки тоді було заборонено. Заборонено було також видавати соціалістичні українські газети. Як пізніше й дозволено, то всі статті мали бути перекладані на англійську мову. За соціалістичну пропаганду словом чи брошурами і книжками карано тюрмою найменше рік, а в гіршім випадку навіть депортациєю.

Уряд, боячися більших розрухів, ухвалив на скору руку закон, на підставі якого можна було депортувати кожного робітника не тільки української, польської, чи іншої національності, але й робітника Англійця за соціалістичну діяльність.

Крім того тоді в Вінніпегу консерватисти зорганізували т. зв. “Тавзенд Коміті”, який розпоряджав мільйоновою сумою долярів для зломання страйку. Та зломати страйк, не йшло так легко. Страйковий Комітет мав авторитет у робітників і вони його слухали. Але до страйкарів тоді підійшли комуністи і почали просувати свої гасла. В тому часі в Росії

проходили великі політичні зміни і деяка частина робітників захоплювалася большевицькими гаслами та в своїх промовах часто ними покористувалися. Це підхоплював "Тавзенд Коміті" і роздував до великих подій. Далі вже продовжувала тарабанити щоденна преса та серед народних мас таким способом ширила фальшивий образ комуністичного впливу. Страйковий Комітет опрокидував усі ці брехливі видумки в своїм бюллетені, але збити це все, він не міг.

"Тавзенд Коміті" рішився в тихім порозумінні з урядом піти силою проти страйкарів. Він найняв державну поліцію (6 долярів денно кожному поліцистові) з 2 тисячі людей, які мали розганяти страйкарів. Коли страйкарі проти того за-протестували, в цілій країні уряд проголосив воєнний стан. Почалась тоді справжня громадянська війна. Були ранені, вбиті та багато арештованих, а Страйковий Комітет був по-ставлений перед суд. На лаві обжалованих засіли: Айвенс, Квін, Вудсворт, Кіксон, Расел, Гілс, Блюмберг, Армстронг та інші. Судовий процес скінчився тим, що майже всіхувіль-нено з тюрми, за винятком одного, якого засуджено на рік, а страйк тоді, 25 червня, відкликано.

З того коротенького перегляду видно виразно, що ро-бітництво Канади в тому часі, коли в Європі, а тим самим і в Україні, рішалися національно-державні справи поневоле-них народів Росії і Австрії, було зайняте своїми професійни-ми справами. Хоча тоді в сусідніх З'єдинених Державах Аме-рики їх президент Вудров Вілсон проголосив був славних своїх 14 пунктів, то як робітництво Америки так і робітни-цтво Канади зробити багато не могло, бо на нього тоді йшов сильний натиск консервативних партій. Окрема справа, як у такій ситуації поводилися українські робітники та як вони просували свої національно-державні і визвольні ідеї.

Дуже влучно характеризує ці часи д-р М. Стаків у "Віль-ній Україні" ч. 13, 1957 такими словами:

"Була в роках 1918-19 велика база для української ак-

ції в Америці, бо була жертвенна і активна маса. Не була для неї відповідального і далекозорого проводу. Нагода помогти Україні була. Вона не з вини маси була втрачена.

“Не помогли потім заходи формального представництва УНРеспубліки у Вашингтоні під проводом Юліяна Бачинського. Воно внаслідок візових перешкод приїхало аж при кінці 1919 року, коли політика ЗДА вже була утривалена щодо єдиної російської імперії і великої Польщі.

“Громада опам'яталася аж тоді, коли всі соборні землі України були опановані ворожими окупантами. Стала побіджати здоровим інстинктом диктована консолідаційна ідея без огляду на окремі політичні угрупування і релігійні визнання. Аж тепер стали виступати разом усі центральні організації, зокрема братські союзи, щоб здобути вплив у Вашингтоні. Шок повної ворожої окупації і зокрема сумної слави зрада польського уряду супроти Головного Отамана Петлюри і цілої Армії УНРеспубліки при кінці 1920 року викликали сильний відрух в українській громаді в ЗДА. Множилися великі грошові збірки на рятування справи на дипломатичнім полі. Внесено до уряду ЗДА кілька меморандумів і вислано кілька-депутацій. Між іншим характеристична і нині недосяжна висота ідеалу солідарного виступу, в одні з меморіалів до Конгресу ЗДА, з дня 5 жовтня 1921 року знаходимо побіч себе підписані такі центральні і загальні організації: Ліга Американських Громадян Українського Роду; Українська Католицька Дієцезія в ЗДА за підписом о. Петра Понятішина, як адміністратора дієцезії (тоді 110 церков і 100 священиків); Українська Православна Дієцезія в ЗДА за підписом о. Д-ра Миколи Копачука (тоді 60 церков і 50 священиків); Український Народний Союз (14,000 членів); “Провидіння”, Союз Українських Католиків в Америці (9,000 членів); Український Робітничий Союз (11,000 членів); Український Союз “Згода Братств” (6,000 членів); Українська Народна Поміч (4,000 членів).

“Проте, все те вже було запізно для того, щоб зараз відискати втрачене в роках 1914-1919. Можна було тепер працювати тільки в аспекті довгої політично-громадської програми, обчисленої на пару десятків років. Для того треба було тривалої центральної консолідаційної організації і терпеливости, яка є необхідною приикметою духа демократа. Не було цього останнього і тому незабаром, як тільки шок мінув, окремі союзи і угруппування пішли кожне в свій бік.”

КОМУНІСТИ КИДАЮТЬ ЗАДУРМАНЮЮЧІ КЛИЧІ

КОМУНІСТИЧНА ТАКТИКА В 1917 - 1919 РОКУ

З дотепер сказаного про революцію в Україні та її відгомін в Канаді серед українських робітників, я хочу зробити короткий підсумок, щоб потім перейти далі до розповіді про себе.

Читачі напевно завважили, що українському робітництву в 1917-1919 року в наслідок наступу комуністів, як я про це писав, не вдалося поставити українську справу, ні в Америці, ні в Канаді на самостійницьку національну платформу. Не вдалося також поставити українську справу і на міжнародному робітничому форумі, бо ніхто тоді на ньому, не діяв.

Московські більшевики, захопивши владу в свої руки в Петербурзі, швидким темпом зорганізували армію, яка збройно завоювала Україну, Білорусь та інші країни, які в 1917 році були створили свої держави на території колишньої царської Росії. Для успішного завоювання більшевики тоді кинули приманчivі економічно - соціальні гасла, які захоплювали збідніле населення. Крім цього, щоб приєднати собі деяких національно-свідоміших людей, вони висунули свою національну політику. Большевицька національна політика мала два аспекти: теоретично, це була концепція Бакуніна, яка признавала національність і право на її визволення, а практично, вона

ішла за теорією Маркса, який казав: “Ніяка країна, яка під час революції втягнена в зовнішню війну, не може терпіти Вандеї^{*)} в своєму власному оточенні”. І московські більшевики так трактували Україну, як Вандею, поборювали її на кожнім кроці, коли вона не хотіла їм піддатися. Так вони трактували і другі народи, так вони їх трактують і тепер.

Час від закінчення Першої Світової Війни аж до сьогодні, в житті організації робітничого руху в кожній країні, це довга і тяжка боротьба з безнастаними зростами комуністичних настроїв серед членів юній. На це складалося багато економічних причин, як слабо розвинена промисловість, брак праці, доріжня і т. п., але головною причиною було те, що московський комуністичний центр у кожній країні організував комуністичні ячейки, які не тільки ширili комуністичні гасла, але й організували при кожній нагоді страйки та різні ворохобні. Вони намагалися також захоплювати під свій вплив соціалістичні партії та різні організації, щоб тим способом уможливлювати ще більше поширення комуністичних ідей та готовити державний переворот.

В 1917 році я був членом культурно-освітньої робітничої організації у Саскатуні, яка збудувала свій будинок і назвала його Український Робітничий Дім. Робітники будували, чи закуповували такі domi також і в інших містах Канади. Збудували Український Робітничий Дім також у 1918-1919 році і робітники в Вінніпезі, але згідно статуту цей дім був заінкорпорований на так зване, Стоваришення Український Народний Дім (СУРД). СУРД почав у 1919 році об'єднувати Українські Робітничі Доми і надавати їм напрям. Зразу головною метою СУРД було подавання моральної і матеріальної допомоги ук-

^{*)} Вандея, це департамент в Західній Франції, переважно аграрний район. В часі Французької Революції була створилася там самостійна влада. Слово “Вандея” Маркс ужив для означення контреволюційної влади.

райнським робітникам в Канаді і загальному робітничому рухові. Засобами здійснення цієї мети були: культурно-освітня праця при допомозі публічних лекцій, доповідей, концертів, театральних вистав, курсів неграмотних, дитячих шкіл, бібліотек і т. п.

Ця культурно-освітня робітнича програма мені була приступа до душі і я був членом Українського Робітничого Дому в Саскатуні, та навіть був у ньому досить активний. Я їздив по фармерських околицях Манітоби і Саскачевану і зорганізував кілька десять відділів.

На початку 1919 р., десь 22 березня, СУРД приступив до видавання газети "Українські Робітничі Вісті", одержавши дозвіл при допомозі "Трейдс енд Лейбор Кавнайл" у Вінніпезі, а навіть деякий час "Трейдс енд Лейбор Кавнайл" був видавцем.

По статтях у пресі було видно, хоч не дуже виразно, яку політику ведуть провідники СУРД. Щораз більше і більше почали появлятися статті, що захваливали комуністичну жовтневу революцію. Деякі Українські Народні Доми висилали привітання урядові СССР і червоній армії.

В "Українських Робітничих Вістах" ч. 2, 1919 р. був опублікований "Звіт вінніпезьких делегатів з нарад західної конвенції", яка відбулася 13 березня 1919 р. в Келгараах. З цього звіту, а також і з резолюцій, які були ухвалені на згаданій нараді, було вже дещо виразніше видно політичний напрямок і газети і робітничого руху, що знайшов своє оформлення в Стоваришенні Українського Робітничого Дому.

В резолюціях сказано, що делегати заявилися за утворенням одної великої юнії, яка об'єднала б робітників не за цехами, а індустріальним принципом. Також там сказано, що делегати заявляються за "диктатурую пролетаріату, як вповні досконалої і вистачальної для переведення капіталістичної власності на загальну власність."

Також у згаданому звіті сказано, що конвенція післала

привітання урядові ССРР та заявилася за відтягнення Інтервенційних військ з території Росії.

Подібні привіти для уряду ССРР висилали також з'їзди СУРД, які відбувалися в роках 1920-1925 р.

Крім СУРД на терені Канади були зорганізовані ще інші товариства, що їх почали опановувати під свій вплив тодішні прихильники комуністичної влади в Росії. Цими товариствами були: "Злука" — в Торонті, "Дзвін" — в Гемілтоні, "Воля" — в Монреалі, "Самообразування" — в Едмонтоні і інші. Тому, що в тому часі постало також багато товариств у фармерських місцевостях, то на п'ятому з'їзді, що відбувався від 6 до 9 лютого 1924 р. у Вінніпезі, рішено змінити назву Стоваришення Український Робітничий Дім (СУРД) на Товариство Український Робітничо-Фармерський Дім (ТУРФДІМ).

В КОМУНІСТИЧНОМУ ПАВУТИННІ

Коли в 1924 році була створена Комуністична Партия Канади, багато членів ТУРФДім вступили до неї, а також багато членів ТУРФДім були членами Робітничої Партиї Канади, яка вже тоді була під сильним впливом комуністів.

Від 1924 року, як почала існувати Комуністична Партия Канади, в український робітничий рух включалися масово комуністи і почали його контролювати. Вони в кожнім майже згаданому робітничому товаристві творили свої 5-10 особові ячейки, які усно і при допомозі преси ширили комуністичні ідеї. Треба тут сказати, що в тому часі ТУРФДім мав уже 73 відділи, 8 афільйованих товариств і 30 Українських Народних Домів. Видавниче товариство видавало тоді три газети — "Українські Робітничі Вісти", "Голос Праці" і "Голос Робітниці".

Головним мотором у цьому робітничому русі, що був у ТУРФДомі, був Матвій Шатульський з помічниками — Д. Лобаєм, М. Поповичем, І. Навізівським, М. Ірchanом та іншими, що працювали в низових організаціях. Їм нашпітували до ух провідники Комуністичної Партиї Канади та різні агенти, які

приїздили з Америки. Пам'ятаю добре, як приїздили емісари з Нью Йорку та привозили нелегальну комуністичну газетку "Світ" до Вінніпегу, а звідти розвозили кур'єри по цілій Канаді.

В цій газетці було повно комуністичної пропаганди та хвалиби СССР. Було в цій газетці також повно закликів, щоб робітники приготовляли себе до пролетарської революції, яка незадовго має пройти по цілому світі, а в тому по Канаді і Америці. Та заки вона прийде, то робітникам треба робити страйки і в той спосіб випробовувати свої сили.

На страйки тоді був дуже догідний час, як в ЗДА, так і в Канаді, та й взагалі в цілому світі. В кожній країні по скінченні війни з фронтів вернулися великі маси демобілізованих вояків, яким треба було дати не тільки працю, але й помешкання і харч. В економіці настало криза, а внаслідок того підскочили ціни на фабричні продукти, а понизилися ціни на заробітну працю робітників.

По Європі, а далі по Канаді і Америці почала прокочуватися хвиля страйків. Ці страйки дуже зручно почали використовувати комуністи і доводили до того, що тут і там навіть захоплювали владу в свої руки.

Так було в Німеччині, де був вибухнув великий страйк робітників, який потім перехопили так звані спартаківці і викликали повстання. В Баварії комуністи були проголосили советську владу, а в Мадярщині була встановлена советська республіка. Великі страйки вибухали в Італії та в Англії.

Майже в тому самому часі, в березні, в квітні і травні та червні тривав великий страйк в Вінніпезі, в Канаді.

Причиною страйку була відмова підприємців підвищити заробітну платню будівельним робітникам. До робітників долучилися робітники металургійних фабрик, які вимагали — визнати їх юнію, встановити 44 годинний тиждень праці і підвищку заробітної плати. Потім до страйку долучилися робітники пошти, телеграфу, телефону та інші.

Страйк почався 15 травня 1919 р. Ним керував Центральний Страйковий Комітет. Підприємці і власники фабрик створили так званий “Комітет тисячі громадян”. Він видавав газету “Ситизен”, у якій виступав проти страйкарів і називав страйк “большевицькою революцією”, яка хоче повалити уряд і створити уряд червоних над Червоною рікою в Вінніпезі.

Таку вістку і їй подібні вістки цій газеті було дуже легко ширити, бо тоді в Росії був стався переворот. Комуністи під проводом Леніна були повалили уряд Керенського і проголосили диктатуру пролетаріату. Ця подія в комуністів інших країн викликала підйом, а в капіталістів великий переполох. Вони думали, що робітничі страйки, це початок соціялістичної революції. Так думали також капіталісти в Канаді.

Страйк тривав кілька місяців і мав навіть трагічні моменти, бо приходило до зудару між страйкарями і поліцією. Були арештовані, ранені і вбиті, а між ними були вбиті і ранені також Українці.

Тому, що в страйку брали участь також недавно прибулі робітники, то “Комітет тисячі громадян” робив натиск на канадський консервативний уряд, щоб він покінчив з цією чужинецькою небезпекою.

В часі цього робітничого страйку канадський консервативний уряд нагло увів антиробітничий закон під числом 99 кримінального закону. На основі цього закону уряд мав право конфіскувати приватну власність, тобто забирати ті будинки, в яких відбувались зібрання страйкарів. А еміграційний закон говорив, що за участь у зборах страйкарів підозріла особа могла стратити своє громадянство і бути депортована з Канади.

Дня 17-го червня 1919 року державна поліція зробила наглий наїзд на помешкання робітничих провідників, яких арештовано без жадного опору і вивезено до тюрми в Стоні Мавнетайн, де перебували найгірші кримінальники-злочинці. Більшість цих провідників не були уродженцями Канади, а при-

були до Канади із Великої Британії. Тодішній прем'єр Канади, Борден, сказав, що в Вінніпезі проведено акцію супроти цих провідників страйку по-майстерськи. Суд над ними мав відбуватись за закритими дверми.

Джон Дафой, редактор денної газети "Фрі Прес" був проти страйку, але критикував таку процедуру суду, бо, як він писав тоді, це витворить з провідників мучеників.

Страйкарі були вислани тоді до Оттави з протестом проти цієї драконської процедури одного із своїх лідерів Фреда Тіппінга, який це й нині живе в Вінніпезі і є членом Нової Демократичної Партії. Протести поширились по цілій Канаді і це примусило уряд відбути цивільний суд. Підсудним причеплено провину, що вони хотіли узурпувати владу і створити уряд на взірець уряду в Росії. Деяких провідників за грошовою оплатою випущено з тюрми. Їх масово публіка зустрічала з окликами: "Фор гі із а Джоллі гуд феллов".

Вони зараз по випущенні з тюрми на волю роз'їхались по Канаді за збіркою оборонного фонду. В листопаді почався суд. Першого судили Р. Б. Россела. Він, будучи Шкотляндцем і членом Британської Робітничої Партії, по фаху машиніст в Глезко, Шкотляндія, боронив себе сам без адвоката. Хоч він категорично заперечив те, що йому приписували, що страйкарі змагали до створення совєтського уряду, то його засуджено на два роки в'язниці.

Страйкарі гостро зареагували на таке судове безправ'я, а їхній провідник, священик Вілліям Айвенс, скликав масове віче в робітничій церкві назвав цей засуд трійливим засудом, а суддю назвав трійливим суддею. Його зараз арештовано.

Друга розправа почалась 20 січня 1920 року над визначним промовцем Ф. Дж. Диксоном. Він теж виголосив перед лавою присяжних прекрасну промову в обороні свободи слова, преси і демократії. Ця промова увійшла в історію, як одна з найкращих аргументів в обороні справедливості. Він сказав

до лави заприсяжних, що то не він на суді, а що на суд поставлено нашу свободу. Його увільнено.

Між 20 а 27 січнем 1920 р. ще відбувся суд над сімома провідниками страйку. Тоді засуджено — Брая на 6 місяців тюрми, — а Джона Kvіна, Вілліама Айвенса, А. В. Притчарда, Джонсона, Дж. Армстронга на рік тюрми. Увільнено А. А. Гіпса, який по національності був Жид.

Того самого року відбувались провінційні вибори в Манітобі і робітники голосували на тих п'ятьох, кандидатів, що сиділи в тюрмі..

Результат був такий, що трьох з них вибрано до манітобської легіслатури: Айвенса, Kvіна і Армстронга. Їх затримано все одно в тюрмі аж до весни 1921 року.

Учасники страйку і колишні підсудні не заломилися. Вони далі діяли в робітничих організаціях і були поставлені на кандидатів до краєвих і провінційних легіслатур.

Зараз в домініяльних виборах були вибрані послами перший раз до Оттави А. А. Гіпс, з північного Нінніпегу, а з центрально - північного Вінніпегу став вибраний Дж. С. Вудсворт, який також, як священик методистської церкви брав участь у страйку і був на короткий час також арештований. Дж. С. Вудсворт пізніше зорганізував партію Сісієф, яка нині переіменована на Нову Демократичну Партию. Він був перевибраний послом кожних виборів аж до смерті. Він і був одним з тих, що по довгих роках виборов від ліберального уряду старечу пенсію в Канаді.

Джон Kvін пізніше був вибраний мейором міста на кілька каденцій. Іронічне було те, що він повалив у міських виборах мейора Ендрю, який, будучи мейором міста в часі страйку казав, що ці провідники щасливі, що їх не повішали.

Всі ці провідники були британськими соціалістами, а не революціонерами.

Проти поведінки консервативного уряду з робітниками страйкарями гостро запротестували англійські, французькі та інші робітники..

Комуністи, відбуваючи свої з'їзди СУРД, а потім ТУРФДім капіталізували собі все, що тільки робітники робили. Звичайні члени не розуміли цієї хитрої комуністичної праці, яку воно вели в Українських Народних Домах, а пізніше в СУРД та ТУРФДім. Я признаюся сам, що й я, займаючись освітньо-культурною працею, не дуже то й звертав увагу на те, що роблять політики та їх агенти. Прозрівати я почав, але багато пізніше.

В тому часі, в 1920-их роках, я, як велика більшість тоді робітників, тішився, що хоч не вдержалося УНР, і все таки є вільна Україна. Але я тоді, та й багато інших таких як я, не знали, що в СССР слова воля, соціалізм, демократія і т. д., мають зовсім інше значення, як вони мають у Канаді, Америці та інших демократичних державах.

Я вірив тоді, як то кажуть, на слово, аж доки не пройшов шлях досвіду таки між самими комуністами. Признаюся, що я робив помилки, але я ці помилки собі освідомив і за це дякую Богу.

Я, пізнавши добре комуністів, постановив собі показати не тільки їх розкладову ідеологію, але й розкрити їх брехливу пропаганду і тактику.

Комуністична ідеологія, оперта на матеріалізмі та вченнях Маркса і Енгельса, а підправлена вченням Леніна та його послідовників, в практичному житті продовж 50 років в СССР та в Україні показалася нежиттєздатною. Комуністи замість усуспільнити капіталізм зробили його в СССР державним капіталізмом, яким розпоряджається комуністична партія при допомозі своїх вислужників. Робітники і селяни стали також державними, над якими владу має уряд і компартія. Замість ра над пролетаріатом. Робітництво в СССР не має ніяких та здійснення клича "диктатура пролетаріату", є тепер диктатуких прав, що їх мають робітники у демократичних державах, а в тому і Канаді. А що найважніше, воно не має права домагатися своїх прав, бо не має права творити спротив визиско-

ві і не має права висувати домагання поліпшення своєї заробітної плати та своїх умов праці. Воно в ССР не має права страйкувати,

Кожний робітник у вільному світі мусить докладно орієнтуватися в тому, які є різниці між комуністичними організаціями, а національно-громадськими організаціями.

Всі робітники і селяни у вільному світі мусять знати, що кожна комуністична організація, щоб була сприйнятлива серед даного народу, носить називу того народу. Так було з комуністичними організаціями в Америці, Канаді та інших країнах.

Я уже згадував, як комуністи творили організації для українських робітників і селян, наприклад, Стоваришення Український Робітничий Дім (СУРД). Його вони пізніше переезвали на Товариство Український Робітничо - Фармерський Дім (ТУРФДім).

Для замилення очей вони в обидвох товариствах ужили назви — український. Також для замилення очей вони називали газету "Українські Робітничі Вісті". Вони для замилення очей також уживають української мови, але все це з одною метою - служити комуністичній партії і московському імперіялізму та колоніялізму.

Наверх комуністи провадили і провадять серед робітників та фармерів ніби культурно - освітню роботу, але під поширою цієї культурно-освітньої праці вони пропагують свої комуністичні ідеї, диктатуру партії і московську культуру.

Комуністичні організації і преса та видавництва, не є самостійними, хоч вони себе називають ураїнськими. Всі вони є залежні від комуністичної партії Канади і ЗДА, а вдійсності ними керує і контролює комуністичний центр Москви.

Комуністична партія як контролювала, так контролює і тепер ті українські організації, що їх створили робітники і селяни в Канаді в добрій вірі, що ці організації є для них кочечні для поправи їх кращого життя. Хто бунтується проти

московофільства, що його проводять комуністи у цих організаціях, того вони або хитро ізолюють, або, як то кажуть, із святої зроблять чорта. Як це вони були зробили в Канаді з Павлом Кратом і з групою, у якій був і я, що збунтувалася в 1935 році та порвала з комунізмом усякі зв'язки. Та про це я скажу пізніше.

Комуністична контроля організацій і товариств проходить через так звані партфракції. Провід у цих масових організаціях назначує комуністична партія. Комуністи при виборах у цих організаціях ставлять листи зі своїх людей і про форму кажуть некомуністичним членам цих організацій, що вони можуть додати ще когось. Далі вони застерігають їх, що це найкращі люди, яких треба вибрати до управи. І хоч хтось відважиться поставити замість партійних когось іншого, то такий кандидат провалюється, бо комуністична позалаштункова машина наперед добре приготовила агітацією опінію за своїми вибранцями. Ця машина мала і має добре вивчених "експертів", бо комуністична партія Канади висилала і висилає своїх вибраних членів до Москву на політичні курси. По повороті ці люди з перемитими мозками є вповні віддані московському центрові і його політиці. Тому нема дивниці, що ці комуністичні "вибранці" і "експерти" є проти української самостійної державності.

Крім висилки вибраних членів на ідеологічно-партійні курси до Москви, комуністи ще влаштовували і влаштовують культурно - освітні курси в країнах проживання — в Канаді, Америці та в інших. На такий культурно-освітній вищий курс я попав також. Він тривав шість місяців. Учителями були — Іван Сембай та частинно Мирослав Ірчан, *) а музики і співувачі Іван Караб.

Як новоспечений курсант я відбув низку поїздок по Мані-

*) І. Сембай та М. Ірчан пізніше, в 1929 році, поїхали під советську владу і там їх знишила сталінська кліка.

тобі і Саскачевані, а в 1926 і 1927 році відбув двомісячні поїздки по Канаді з мандоліновою оркестрою. В 1928 році я відбув низку поїздок з фільмами, одержаними з України, такими як — “Тарас Шевченко”, “Микола Джеря” і з жидівського життя в Росії “Крізь сльози”.

В тому часі комуністи почали робити заходи, щоб оланувати Робітничу Партию Канади. В українському секторі вони вели акцію через Стоваришення Український Робітничий Дім (СУРД). Пам'ятаю, що на третьому з'їзді СУРД, що відбувся в днях від 2 до 6 лютого 1922 р. Матвій Попович, довірений Москви, рекомендував членам СУРД вступати в члени і підтримувати Робітничу Партию Канади.

Потім на цьому з'їзді була ухвалена постанова, що члени СУРД “повинні вступати до такої робітничої політичної організації, яка ніколи в жодному випадку не займає супроти пролетарського революційного руху опозиційного становища [...], але завжди є міцно зв'язана з тим рухом і бере в нім активну участь та яка без застережень стоїть в обороні радянських республік”.

Комуністична перша - ліпша організація для замілення очей багатьом несвідомим Українцям носить українську назву, вживає української мови, але все, що вона робить, то робить на користь комунізму, який тепер є одним із засобів московського імперіалізму.

Доказів і фактів на це сотні, але я наведу тільки один добре всім відомий факт. Існувало в Канаді Товариство Український Робітничо - Фармерський Дім. Це товариство на початках революції в Україні і в Росії підтримувало революцію. Мало того, це товариство підтримувало в Україні Українську Центральну Раду під проводом В. Винниченка. Але потім, як комуністи повели брехливу пропаганду в Україні, що, мовляв, УЦРада, це буржуазна влада, то комуністи в Канаді цю побрехеньку повторяли також. І що ж сталося з Товариством Український Робітничо - Фармерський Дім?

В цьому товаристві почали комуністи знаходити таких людей, які вірили в їх побрехеньки. Мало того, комуністи знаходили таких людей, які попиралі їх думку, що треба заперестати попирати політику УЦРади, а попирати політику Леніна. Дійшло вкінці до того, що товариство опанували комуністи і почали вести протинаціональну і протиукраїнську політику.

Дехто може мені сказати, що тому винні ті члени товариства, які знали, що комуністи таке зроблять і вони, ані не повели контрагітації, ані самі не стали у проводі.

У відповідь на це я скажу таке: Правда, що вина і свідоміших членах, але таких свідоміших членів багато не було. А комуністи мали вишколених і платних агітаторів, які застосовували усталену тактику.

Тактика комуністів полягає на тому, що вони наперед опановують тих людей, що є рухливі і активні. Як хто знайдеться такий, що не дасть себе опанувати, того вони з товариства усувають, або доводять його до такого стану, що він сам з товариства виступає.

Підготову до опанування Товариства Український Робітничо - Фармерський Дім вели комуністи довший час. Вони знали, що як довго в широких масах українського робітництва живе віра у визвольну політику Української Центральної Ради в створену нею Українську Народну Республіку, то їм видалити із своєю політикою Леніна — нема чого.

Але, від часу, коли Совєтська Росія почала війну проти Української Народної Республіки, ця віра була зручно підкопувана комуністичною брехливою пропагандою. Нема потреби її тут близьче описувати. В основі вона була така сама, яку веде Москва тепер за посередництвом комуністів в Україні, які служать Москві за своє сумління і - солодку нагороду, і комуністів у вільному світі, які є платні з партійної каси.

Фактично пропаганда відразу використовувала два головні гасла: Мовляв, совєтська влада в Україні — це суверенна держава українського індустріального і тільки вона є справді незале-

ною, бо влада УНР нібито запродалась міжнародному капіталові проти селян і робітників.

Це було ніби націоналістичне гасло, що відкликалося до національних почувань українських робітників.

Друге гасло було — буцім соціалістичне. Мовляв,sovєтська влада буде соціалістичний лад в Україні і в Росії та заводить такий суспільний лад, де нема, ні утиску, ні визиску над працюючими людьми.

В 1920 році комуністичні пропагатори дуже вміло використовували національне гасло в часі війни між совєтською імперією і Польщею. Маса робітництва в Канаді походила з Галичини і мала міцну традицію боротьби проти польської шляхти і проти її панування над українським народом. Тепер комуністи на всі лади переконували наших робітників, що Москва йде визволяти Галичину від польських панів.

Гасло боротьби проти панської Польщі — було в тім часі домінуючим у комуністичній акції.

Не треба спускати з уваги, що тоді також український не-соціалістичний табір підо впливом факту, що Західня Україна (Галичина, Холмщина, Підлясся і Волинь) була в тяжкій неволі під польською окупацією, орієнтувався також на перемогу большевизму. Мовляв, голий розбою не боїться, а лише може зискати.

Один провідний український національний часопис, якого тут не хочу називати, писав виразно, що Українці мають тепер орієнтуватися на революцію, яку тепер репрезентують большевики. Щось таке, як деякі наші некомуністичні діячі говорять тепер про поступ і відлигу в підсовєтській Україні.

В таких обставинах молоді українські робітники, до яких належав і я, мимовільно падали жертвою тієї пропаганди з обидвох боків — большевицького і національного. Окрім того комуністична акція була сильніша ще й тому, що національні несоціалістичні кола цілком не цікавилися специфічними робітничими справами і організували їх на професійній базі. Ко-

муністи з цього боку не мали майже ніякої перешкоди, щоб хитро виступати, як оборонці робітничих інтересів.

Як переглядати українську національну пресу того часу, то майже ніде не можна знайти статтей на актуальні робітниці справи. Не було статтей, які висвітлювали б робітниці питання в Советському Союзі та в Західній Європі.

Зате комуністична преса непереставала писати про “великі успіхи робітництва в країні соціалізму”. В комуністичній пресі не переставали появлятися передруки статтей Леніна та інших комуністичних ідеологів.

Все те — усна і писана в пресі пропаганда — витворювало серед українського робітництва такий психогічний настрій, що, не тільки в Советському Союзі, але й в цілому світі йде до ґрунтовної зміни в дусі соціалістичних ідей.

Комуністичні пропагатори використовували ще національний момент у назві держави, яку названо “Українська Радянська Соціалістична Республіка”, або коротко “Радянська Україна”. Для багатьох робітників слова “український”, “Україна”, хоч і “радянська” мали велику притягаючу силу. Ніхто тоді, з тих багатьох робітників, не застановлявся який зміст укладали комуністи в цю “Радянську Україну”. Всі найвно вірили, а я з ними також, що “Радянська Україна”, це вільна Україна.

Цю найвну віру скріпила ще так звана “українізація”, що її в 1921 році заінспірував Л. Троцький на одному із засідань центрального комітету комуністичної партії, а нею потім, як доброю картою, грали комуністичні пропагатори досить довгий час. Запаморочення “українізацією” в Україні було таке велике, що ніхто не застановлявся над нелогічним сполученням цих двох слів і чому треба було “українізувати” Україну? А тим самим, чому комуністи мали “українізувати” Українців — українських селян, робітників і працюючу інтелігенцію, як існувала “Радянська Україна”?

Лев Троцький, як говорив про “українізацію”, то він го-

ворив у тому сенсі, що комуністична партія, як хоче проповідувати комуністичну ідеологію та як хоче мати керівну роль у Україні, то повинна звертатися до українського населення українською мовою. Комуністичні провідники в Україні повинні також звертатися до українського населення українською мовою.

Тим часом центральний комітет комуністичної партії надав "українізації" політичного значення. Всі реформи в ділянці науки і шкільництва та загальній культурно-мистецькій діяльності надавано тоді назву "українізація". Таким способом комуністи брали за серце велику частину робітників і робили з них своїх приятелів.

Мало того, "українізацією" комуністи брали за серце та-жок і членів інших — соціялістичних, націонал-демократичних та навіть клерикальних — партій і робили з них своїх симпатиків, а навіть перетягали на свій бік менші частини членів тих партій. Були випадки, що вони з нутра розсаджували згадані партії та поволі намагалися переорієнтовувати їхні т. зв. партійні крила на комуністичну політику.

Такі партійні розколи, чи орієнтації на комуністичну політику були в російській соціал-демократичній партії, в партії російських соціалістів - революціонерів, в українській партії соціалістів - революціонерів, українській соціалдемократичній партії, українській соціал-демократичній робітничій партії, народній трудовій партії та інших, за винятком Української Соціялістично - Радикальної Партії. В органі тієї партії "Громадському Голосі", (Львів, 8 вересня 1923 р.) про "українізацію" було в статті "Українізація а українська державна ідея" між іншим написано:

"Заговорили й дуже голосно заговорили про "українізацію" на Україні. Чи справді треба українізувати українського селянина й робітника? Чи говориться в Польщі про польонізацію польського хлопа? . . .

"Треба було доконче розвести агітацію за "українізацію",

щоб обдурити і себе і світ, а що найважніше — обдурити українського селянина, який з кожним днем переконується, що найкраще улаштує свою долю тоді лишень, коли справді матиме свою незалежну від нікого державу. Щоб убити українську державну думку в себе, а закріпити довір'я до себе, довір'я працюючих мас за границею, треба було Москві наговорити, а то й забратися до українізації чужинців-чиновників на Україні. Коли та державна думка буде вбита, тоді й “українізація” переведеться як непотрібний агітаційний середник”.

Цей голос перестороги органу УСРП був 29 вересня 1923 року передрукований в “Народній Волі” (ч. 112), але він у повені тодішніх писань про “українізацію” — був слабенький. Мало того, на нього тоді ще й накинулися, що він, мовляв, “не вичуває духа часу”.

А тим часом цей великий крик про “українізацію” комуністи робили тому, щоб обманути наївних політиків, робітників, селян і працюючих інтелігентів, що вони бажають Україні добра. Вони також робили тому, щоб “українізацією” закрити свою окупацію та тодішнє лихо - голод, який заглядав до українських хат.

“Українізацією” комуністи також закривали той фермент, який тривав у внутрі Української комуністичної партії, у якій частина бунтувалася проти колоніяльної політики центру партії в Москві. Опозицію очолив Мазуренко, який разом з Куликінченком, Симоном, Яровим, Вихром та Яворським видали “відозву” і опублікували в харківських “Вістях”. Далі “українізацією” закрито розв’язання Української комуністичної партії і на її місце створено Комуністичну партію України. Також “українізацією” закрито ліквідацію Першої і другої Української Советської Республіки та створено один центральний уряд в Москві під назвою уряду ССР.

Словом, “українізація” була щось таке, чого не всі розуміли, а тому, що не розуміли, тоуважали за щось надзвичайне. Всі уявляли собі, що в Україні, як є “українізація”, то там

проходить надзвичайний розвиток на всіх ділянках людського і державного життя.

“Українізацією” я був захоплений також. Будучи тоді в самому центрі комуністичного проводу в Канаді, я хотів поїхати в Україну. До того мені підійшла така нагода:

В 1921 році я і моя дружина отримали листа від її батька з села Видинова, що сестра моєї дружини померла на серце. Батько старенький залишився самий, як палець, до того писав в листі, ще дуже ослаб і зійшов на вазі до 100 фунтів. Прочитавши цього листа, ми домовились, щоби жінка поїхала до батька і помогла дещо старенькому, а опісля я теж пойду, але ще залишуся на літо, попрацюю ще і під зиму виїду теж.

Але, що я тоді був комуністом і вірив, що справді в Україні рай, то умовився з дружиною, що як вона вже буде в селі, то щоб попробувала зробити там у польської влади просьбу, щоб нам дали дозвіл по мойому приїзді до Польщі виїхати в Україну до Мигаєвської комуни. В тій комуні був вже мій односельчанин Микола Ориджук, і також знайомий і товариш Петро Божок. Ориджук навіть писав мені, яку машинерію треба купити. Він був настільки несовісний, що хоч сам залишив комуну, але мені радив приїхати. Це вже така людська вдача, що думає, як я попав в пекло, то й ти, братчику, ходи сюди.

Треба зазначити, що 1921-1922 роки, то по цілій Галичині палали панські фільварки, горіли стирти із збіжжям, горіли панські палати. Польська жандармерія час від часу виловлювала такі ловстанські загони. Нам відомо, що тоді то зловлено і розстріляно трьох молодих січових стрільців Мельничука, Шеремету і Цепка. Це був дуже небезпечний час до виїзду туди. Але моєї дружини любов до батька перемогла всю цю небезпеку і вона виїхала в 1921 році до свого рідного села і свого рідного батька. Ідучи звідси, вона взяла з собою муки, порошкового молока, солонини на суму 25 доларів, бо тільки таку скількість можна було везти з собою.

Перебула моя дружина в Західній Україні, під окупацією

Польщі, 2 роки і пів. Збудувала татові нову хату і відживила його так, що він прожив ще після того повних 15 років.

В той час, як моя дружина була там, то польські злоті лєтили стрім голов що дня. Цікавий випадок був з Жидом, який мав склад дерева в селі Карлові. Жінка завалила стару сторічну хату і будувала для тата нову. Поїхала до Жида і замовила дерево на будову хати. Жид зажадав 450 долярів, але сказав, що не хоче долярів, а хоче польських злотих, а тоді за доляр було 100 злотих. Жінка погодилась на це. З часом злотий почав тратити вартість на біржі і дійшло до того, що вже доляр вартував тисячу, а то й більше злотих. Дружина, що дня пішки ходила до Снятиня на біржу і вимінювала доляри на злоті та зараз їх ташила до Жида. Жид побачив, що дав сам себе ошукати і з плачем сказав жінці: "Я вже торгую деревом роками і ще ніхто мене не ошукав, аж бабі я дався ошукати". Звичайно, жінка тут не була винувата, бо Жид не хотів долярів, то тепер має тисячі беззвартісних злотих. Все одно жінка накинула йому пару десятків тисяч злотих понад ціну угоди.

В той саме час жінка була купила коня з возом за 50 тисяч злотих, а як іхала до Канади, то продала за 7 мільйонів. Так, як бачите, моя жінка вже була мільйонеркою, хоч ті мільйони залишила батькові. Пишучи свої спомини, згадав я коротко і це.

За цілий той час перебування в Західній Україні, в селі Видинові, дружина робила в польської влади старання, щоб дістати дозвіл виїхати в Україну. В Снятині її прохання відкинули. Вона поїхала до Львова і там відкинули її просьбу. Нарешті поїхала до Варшави і там припечетали справу:

"Не позволями".

Чи мені іхати до Польщі, — то жінка писала мені, що вона боїться мені таку пораду давати, бо, казала, я знаю твою натуру і ти тут до тижня опинишся в тюрмі.

Отож після всіх цих короводів, я занехав думку іхати до краю і почав робити старання дістати жінку назад до Канади,

що мені вдалось і жінка повернулась в 1924 році.

Тепер, Дорогий Читачу, тобі ясно, як то польська влада не врятувала. Була б вона дала дозвіл нам на виїзд в Україну, то певно, що я тепер не був би в Канаді, а десь би давно був зогнів в сибірських тайгах. І хоч як я ненавиджу польську окупаційну владу, то в цьому випадку мушу її подякувати.

Про "українізацію" писали тодішні комуністичні державні провідники, включно з Христіяном Раковським. Вони пускали статті в комуністичній пресі, яка виходила в Україні, що на всіх ділянках державного життя під комуністичною владою йде до кращого; розвивається шкільництво, література, мистецтво, словом, "Україна йде до заможнього і культурного життя".

Ці статті з такими вістками потім передавали закордонні агентурні комуністичні газети, а з них потім передруковували, дуже часто без ніяких заміток, такі газети як "Український прапор" у Відні, "Вперед" у Львові та україномовні газети в ЗДА і Канаді.

Були також випадки, що україномовні газети в Канаді і ЗДА замовчували те, що комуністичні агенти дуже зручно обмотували своїми "національно-політичними" сітями деяких провідних національних діячів та деяких національно-політичних провідників до тої міри, що вони потім були тими вертільниками у політичних партіях і громадських установах, що вертили комуністичні діри, викликали орієнтації, а навіть викликали розколи. Так були ці агенти зробили з деякими провідниками УСДП і УНДП.

Партійний з'їзд УСДП, що відбувся у Львові 14 і 15 січня 1922 року, показує, в проголошених резолюціях, виразно роботу комуністичних агентів у цій партії. Вони зуміли повести свою роботу так, що на партійному з'їзді здобули більшість делегатів, які ухвалили у своїх резолюціях просоветську орі-

єнтацію. Одна точка цієї резолюції говорила про це виразно так:

“Чотири роки вже, як пролетаріят народжених соціалістичних держав Сходу веде нерівну боротьбу за змінення основ нового ладу, котрий творить нову еру в житті всієї людськості. Після великих потрясень, після перемоги над ворожкою силою, котра зі зброєю в руках повстала проти нового ладу і форми влади соціалістичних республік Сходу переконали цілій світ, що силою їх ніхто не переможе . . .”

“Теперішня Радянська Україна, хоч не є повне завершення наших бажань та закликів, являється не фікцією, ле єдиноможливою формою реальної дійсності, котра може виконати всі національні та соціальні стремління українських трудових мас. В оборону цих форм влади повинен встати весь український свідомий пролетаріят”. *)

В “Українському прапорі”, що був органом групи Є. Петрушевича, була появилася низка статей, у яких пропаговано, що “Україна під владою комуністів — це велика держава на Сході . . . що спільні інтереси вимагають . . . нерозумно відмовлятись від України, коли на чолі стоїть Раковський . . . Харків може нам прийти з поміччю”.

Далі “українізація” була також тою куртиною, якою закривала комуністична влада той фермент, що був у внутрі Української Коміністичної Партиї, а зокрема серед національно свідомих працівників освіти і культури, а також і серед селян та робітників, серед яких ішов сильний національний рух. Тоді національно свідомі Українці вимагали від комуністичної влади, щоб вона заспокоїла населення українськими національними потребами.

Національна проблема в Україні, як це мені щойно тепер видно з комуністичних документів, була такою гострою і актуальною, що її обмірковувано на XII-ому з'їзді комуністичної

*) “Народна Воля”, Скрентон, ЗДА, ч. 27, 1922.

партії у Москві. Там тоді Ніколай Бухарін сказав:

“На Україні є дуже сильний національний рух. Петлюрівці працюють з усієї сили”.

На цьому самому з'їзді компартії голова Комуністичного Інтернаціоналу Григорій Зіновієв сказав:

“Якщо є в нас якакебудь небезпека, так це в національному питанню”.

А голова народних комісарів, тобто прем'єр “Радянської України”, Х. Раковський, тоді признався, що він турбується за долю радянської влади, якщо не будуть полагоджені національні справи.

До того ще долучувався той факт, що в самому уряді “Радянської України” було всього п'ять процентів Українців. Це стверджував, згадуваний вже, Ніколай Бухарін. Він казав:

“На Україні склад комуністичної партії російсько-жидівський”. **)

В Українській Комуністичній Партії був такий сильний фермент, що була створилася окрема опозиційна група, яка виступила проти національної і колоніальної політики центру партії. Опозицію був очолив Мазуренко, який разом з Кулиниченком, Симоном, Яровим, Вихром та Яворським написав відозву і опублікував її у харківських “Вістях”. Але цю опозицію скоро зліквідовано — виключено наперед з партії, а потім усунено з того світу.

Крім цього “українізацією” закривано також те, що в тих роках скасовано паперову “самостійність Радянської України” та утворено спільний центральний уряд в Москві під назвою уряд Союзу Советських Соціалістичних Республік (СССР).

Я пригадую собі, що тоді (1922 р.), як утворено СССР, то четвертий з'їзд Стоваришення Український Робітничий Дім (СУРД) був вислав привіт. Нікому, та й мені також, тоді в го-

**) КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів “ЦК” ч. 1, Київ 1954.

лову не приходила думка, що Україна в цьому “союзі” втратить свою самостійність і сувереність. Це я пізнав аж пізніше, як почав думати над державними, національними, політичними і соціальними проблемами, переживши, так сказати, добу романтичного культурно-мистецького комунізму. В тому часі “українізація” заслонювала мені все, що було зле в советському союзі республік.

Другою комуністичною заслоною перед страшною дійсністю в Україні в тому часі, було так зване “зміновіхівство”. “Українське зміновіхівство”, як про це тепер пишуть самі комуністи, було організоване комуністичною партією. У своїй доповіді Центрального Комітету КПБУ Е. Квірінг тоді сказав:

“Для України культурні сили . . . еміграції мають велике значення, і зробити їх радянськими, чи хоча б співіснуючими цьому є одне з найважливіших завдань наших яипломатичних представників. Уже зараз у цих колах існує велике бродіння, великий потяг в Радянську Україну. Ми повинні виступити, як нова . . . сила для відколювання в нашу сторону кращих елементів”. ж)

“Українське зміновіхівство” — це було в тому часі наслідування “смени вех” групи Москалів, які були перейшли на советську платформу, примирiliся з комуністами, щоб служити російській державі.

“Українські зміновіхівці” також примирювалися з комуністичною окупацією в Україні і не ставили собі за мету самостійності України, а тільки федерацію з російською республікою. Це “українське зміновіхівство” своїми початками сягає 1917-1918 років, коли група УСРДП, очолена Євгеном Нероновичем, пішла на співібрацію з наступаючими комуністичними військами. Її слідами потім пішла група українських соціалітів - революціонерів, яка назвала себе “боротьбістами”.

ж) Юрій Римаренко “Переоцінка цінностей (Відгомін ми-
нулоого), “Вітчизна”, Київ 1966, стор. 176.

Про "зміновіхівство" на XII з'їзді компартії в Москві говорено зовсім ясно так:

"Так звана зміновіхівська течія відігравала і ще може відіграти об'єктивно - прогресивну роль. Вона згуртовавула і дгуртує ті групи еміграції і російської інтелігенції, які "приимирилися" з радянською владою і готові працювати з нею для відродження країни. Остільки зміновіхівський напрям заслугував і заслуговує на позитивне ставлення". *)

Гаслом тодішніх "українських зміновіхівців" було "за радянську Україну"! На цю фікцію "українського радянства" давали себе ловити, і соціялісти, і демократи, і безпартійні. Дав був себе зловити також скоріше В. Винниченко, голова Директорії УНР, а пізніше і голова УЦР проф. М. Грушевський, та й Євген Петрушевич -- диктатор ЗУНР.

Як "українізація", так і "зміновіхівство" мали притягнути до комуністичної окупаційної влади в Україні тих, що були ворожо наставлені, або стояли о стороно, а як уже не притягнути, то зробити їх нейтральними. При тому комуністи хотіли відтягнути українських політичних діячів від політики і спрямувати їх на шлях культурно - освітньої праці. "Українізацією" і "новою економічною політикою", яку також тоді організовано партією, комуністи старалися скріпити орієнтацію на переможну компартію в Україні, а тим самим і орієнтацію на "сильну комуністичну владу". Це все в свою чергу скріпило так звану "українську зміну віх", чи так зване "радянофільство".

Для підсилення "радянофільства" большевики були вислали закордон місії та видавали у більших європейських містах, де були Українці - емігранти, свою комуністичну пресу і журнали. Такі місії були у Відні і в Празі. Вони назовні мали завдання організувати допомогу для України, а внутрі української еміграції вони мали витворювати прихильні настрої до

*) КПРС в резолюціях . . . , стор. 629.

комуністичної партії і комуністичної влади в Україні.

В червні 1923 року з'явився друком у Берліні журнал "Нова Громада" і почав вести сильну пропаганду за советську владу і за повернення в Україну тих, що вийшли на еміграцію в 1918-1919 та в 1920-их роках. Редактором цієї "Нової Громади" був С. Вітик, а ідеологічний напрям давав Петро Дятлов.

В Берліні, Відні, Празі і Парижі були створилися "закордонні групи українських комуністів", "групи громадян Радянської України", які витворювали прокомуністичні настрої серед Українців закордоном та ширили серед них комуністичну літературу, пресу та журнали.

Крім цього комуністичний провід був створив видавництва — "Пролеткульт" (Вінніпег), "Культура" (Нью Йорк) та "Космос" (Берлін - Нью Йорк), які видавали твори комуністичних письменників, що були закордоном, а також перевидавали твори комуністичних письменників, що були в Україні.

В Канаді і Америці в тому часі комуністи мали кілька газет, як "Наша правда", "Українські щоденні вісті", "Українські робітничі вісті", "Наш стяг", "Чуєш, сурми заграли", "Голос праці", "Голос робітниці", "Робітниця". Ці газети виходили великими накладами, правда, деякі з них по рокові-два переставали виходити, з яких частину накладу висилано зовсім задармо для пропаганди. Зміст статей у цих газетах був дуже хитрий і закрашуваний навіть українським патріотизмом.

З особливою хитрою пропагандою використовували тоді комуністи у згаданих газетах події, що відбувалися в Західній Україні, як також і події, що відбувалися на Мировій Конференції в Парижі. Боротьбу з польською окупацією, яку тоді вела Українська Військова Організація (УВО) і яку вели широкі народні маси, комуністи старалися у своїй пресі скапіталізувати для себе.

Комуністичні газети в Канаді і в ЗДА писали, що комуніс-

тична партія в Західній Україні веде визвольну боротьбу та що є арештовані, які потребують помочі. Тоді навіть було створено Фонд допомоги політичним в'язням у Східній Галичині. На цей фонд, як потім була подала комуністична преса, було вплинуло понад \$15,000.

Вся та комуністична пропаганда і акція у різних формах від 1920 до 1930 року була створила таку запаморочливу атмосферу, що з неї годі було навіть тверезодумаючим людям вирватися.

Я признаюся, що я в тому часі тими всіми дуже зручно спрепарованими пропагандивними успіхами "Радянської України" — був зачаджений. Я вірив, що "Радянська Україна" — це вільна і суверенна держава, а як там є які труднощі, я думав, то вони пройдуть.

Я вірив тоді так, як вірили тоді наші велики державні діячі УНР, що були стали "радянофілами". Я вірив в український народ, який, як йому буде зло, то вибере собі інший і кращий уряд. Я вірив, що праця моя в культурно-освітнім товаристві ТУРФДім причиниться до поліпшення свідомості і долі українського народу, тому я всеціло віддав себе цій праці.

Праця в ТУРФДім в тому часі була дуже активна. Організовано хори, оркестри, культурно-мистецькі імпрези та вистави, влаштовувано відчiti i органiзацiйнi збори. На з'їздах ТУРФДім ухвалювано резолюції, які крiм чисто культурно-освiтнiх завдань, ставили перед членами завдання органiзацiйn-органiзувати молодь у так звану Спiлку Української Робiтничої Молодi (СУРМ) та Робiтничe Запомогове Товариство. В цих резолюцiях також зовсiм явно висловлювано симпатiї для СССР i його уряду.

В тому часі вже було 30 Українських Робiтничих Домiв, 73 вiддiли ТУРФДiм i 8 афiлiованих товариств.

Постановлено тодi вишколити мандолiнову оркестру i вiслати її в поїздку по Канадi. Також рiшено влаштувати Ви-

щий Освітній Курс. Таких курсів відбулося два — в 1926 і в 1928 році. На першому курсі підготовлено переважно учителів і диригентів, а на другому вишколено партійних агітаторів.

В 1926 році дівоча мандолінова оркестра була вже готова до поїздки. Управителем і культурно-мистецьким промовцем назначено тоді мене. Поїздка відбулася по Західній Канаді. В 1927 році відбулася друга поїздка по Східній Канаді, також під моїм керуванням. Успіх був великий, як моральний, так і матеріальний.

ПРИЇЗД ЕМІГРАЦІЇ В 1926 І 1927 РОКАХ

По Першій Світовій Війні еміграція до Канади спочатку була малочисельна. Набрала вона масового характеру щойно в 1926 і 1927 роках. Приїздили люди з Галичини, Волині, Буковини та Закарпаття.

Причиною такої масової еміграції зі згаданих земель був — тяжкий окупаційний режим і економічна нужда, яка залинувала під окупаціями — польською, мадярською та румунською. З-під комуністичної окупації ніхто не приїздив, бо уряд замкнув був кордони і нікого у вільний світ не пускав.

Емігранти, що приїздили до Канади по Першій Світовій Війні, це були у великій більшості своїки та знайомі тих емігрантів, що приїхали були до Канади ще перед 1914 роком. Та їхнім національним і суспільним характером вони різнилися від довоєнної еміграції.

У великій більшості ці нові емігранти — це були національно свідомі Українці. Багато з них, це бувши вояки українських армій, які бачили уже світ і їхали до Канади, як до країни свободи, бо не хотіли жити під ворожими окупаціями. Багато з них також брали активну участь у політичних та громадських організаціях, а також в економічних установах. Вони у великій частині осідали в містах і, поробивши кілька років у фабриках та опанувавши мову, ставали, або керівниками відділів у цих фабриках, або закладали свої підприємства.

В тому часі, як до Канади приїздила повоєнна еміграція, не було економічного добропуту. Робітничі організації через свою внутрішню розсвареність були слабі, а страйки, що тоді вибухали, не мали дуже великого успіху. Безробіття збільшувалося і новоприбулим було тяжко знайти працю.

Багато тоді людей, щоб рятувати себе перед голодом, ішли на працю, дуже важку, до вугілля та до копалень золота в місцевості Руан, Тиммінс, Савт Поркюпайн, Кирклен Лейк, а також до лісових робіт та до будови залізничних шляхів у Північній Манітобі. Платня робітників була тоді — у фабриці 35 центів за годину, в копальнях — 38 центів, а у лісі 15 центів від шпали. Праця тривала тоді від 10 до 12 годин dennio..

Під час праці бували в копальнях часті вибухи газу, бували часті покалічення у фабриках та в лісі, а лікарської помочі тоді не було, бо не було тоді ще такого Соціального Обезпечення, яке є тепер.

Економічне положення в Канаді ставало щораз тяжче і в році 1929, в місяці жовтні, почалась криза. Число безробітних з кожним днем зростало. В країні починалась мандрівка безробітних у пошуках за працею.

Фармерам щораз більше і більше дошкулювали довги, з яких вони не могли під час кризи вимотатися.

У фабриках, копальнях і підприємствах почали вибухати страйки. Робітники домагалися підвишки заробітної платні.

На цій економічній кризі в Канаді комуністи думали зробили політичний інтерес — захопити провід у робітничому русі і збільшити свої організації новими членами, а в тому і недавно прибулими емігрантами.

БЕЗРОБІТЯ, КРИЗА І РОБІТНИЧІ СТРАЙКИ

На весні в 1928 році безробіття в Канаді сильно зросло; число безробітних доходило до мільйона. Криза ставала щораз більшою. По краю покотилися страйки робітників. Великі страйки вибухали в Ошаві, Вінніпезі, Торонті, Монреалі,

Велланді та інших менших містах.

Під час страйків робітники ставили три головні домагання: Визнання компаніями трейд юнії, встановлення 8 годинного дня праці, підвишка заробітної платні 20 процентів.

На вулицях міст Канади разом із страйкарями почали появлятися безробітні, які демонстрували і домагалися праці, або допомоги від міських управ та від провінційних урядів. Великі демонстрації безробітних відбулися в тому часі в Торонті, Едмонтоні, Віндзорі, Вінніпезі та інших містах.

Комуністи при допомозі своїх висланників нашіптували тоді робітникам, щоб вони під час демонстрацій ставили також домагання, щоб канадійський уряд провадив торгівлю фабричними товарами в Советським Союзом. Також ті самі висланники нашіптували і фармерам, щоб вони домагалися від канадійського уряду встановлення дипломатичних відносин з комуністичним урядом СССР та вести із ним торгівлю сільсько-господарськими продуктами. Через торгівлю з СССР, казали тоді комуністичні шептуни, можна буде не тільки зменшити кризу, але й число безробітних, бо фабрики будуть потребувати на продукцію торговельних товарів.

Дійшло було навіть до того, що на першотравневих демонстраціях в містах — Торонті, Вінніпезі, Монреалі, Венкувері та в інших, робітники несли транспаренти з написами: "Домагаємося праці і хліба", "Домагаємося вищої заробітної платні", "Геть з війною і мілітаризмом", "Домагаємося поширення торгівлі" і т. п. Гасла на цих транспарентах, це були гасла Комуністичної Партії Канади.

Комуністичні промовці, що виступали під час таких демонстрацій, говорили так, що їх промови переривала поліція, а як вони не переставали підбурювати масу, поліція їх арештувала. Тоді комуністи влаштовували зі співанням "Інтернаціоналу" демонстрації проти, мовляв, брутальності поліції. На вулицях міст Канади почалася війна робітників з поліцією. Боротьба ішла під гаслом: За свободу слова і зборів!

ПІЗНАЮ ФАЛЬШ І ШУКАЮ ВИХОДУ

ВТЯГНЕННЯ ТУРФДІМ ДО ПОЛІТИЧНОЇ І ДОПОМОГОВОЇ АКЦІЇ

Для підсилення боротьби, що її вели тоді комуністи в Канаді, вони втягнули до неї всіх членів, що були зорганізовані в Товаристві Український Робітничо-Фармерський Дім (ТУРФДім).

На Х-ому З'їзді ТУРФДім, що відбувався від 4 до 6 лютого 1929 р. в Українському Робітничому Домі в Вінніпезі, було видно, яку силу тоді коли комуністи в Канаді. На цьому з'їзді було 163 делегати. Тоді ТУРФДім мав - 88 відділів, 63 Українські Робітничі Доми, 52 жіночі відділи, 40 відділів молоді і 8 афільйованих товариств. До цього треба додати, що при відділах було — 56 драматичних гуртків, 76 мандолінових оркестрів та 50 шкіл навчання української мови.

Цей Х-ий З'їзд мав зовсім інший характер, як його мали всі попередні з'їзди. Коли попередні з'їзди мали культурно-освітній характер, то цей з'їзд мав характер політичний. Ухвалювано резолюції про клясову боротьбу робітників і фармерів. Всі промови були надихані комуністичною ідеологією наче б то був з'їзд компартії, а не освітно-культурної організації, якою до того часу був ТУРФДім.

Цей з'їзд вітав Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет Радянської України (ВЦВКРУ) такими словами:

“Щиро вітаємо Ваш Десятий з'їзд та бажаємо найкращих успіхів у роботі. Українське радянське суспільство з великим зацікавленням та співчуттям стежить за Вашою корисною роботою і бачить у ній відзнаку пролетарської солідарності, якої не переможе всесвітня реакція та національний шовінізм”.

У відповідь на таке привітання Х-ий з'їзд ухвалив таку заяву:

“Прирікаємо, що будемо готові в кожний час дати відсіч контрреволюційній еміграції у її зазіханнях на здобутки трудового населення Радянської України і разом з революційним пролетаріатом інших народів і країн станемо на захист першої робітничо - селянської держави у світі, батьківщини всесвітнього пролетаріату.

Хай живе Радянська Україна!

Хай живе Радянський Союз!”

З втягненням ТУРФДім до політичної акції, не всі тоді годилися, але ніхто явно не виступив, бо не хотів викликати в організації замішання. Думалося, що все тільки такий політичний гум-бук, а праця освітно - культурна буде йти далі своїм руслом.

Показалося, що міркування про тимчасове явище, втягнення ТУРФДім до політичної акції, не було тимчасовим. Це було обмірковане на верхах, у комуністичному центрі, що керував усім рухом.

З наказу цього комуністичного центру поведено у всіх відділах ТУРФДім сильну агітацію у двох напрямах: внутрішньому і зовнішньому.

У внутрішньому напрямі ведено агітацію за збільшення членів при допомозі рефератів, преси, журналів, книжок, кіно-

фільму “Тарас Шевченко” і т. п. Рівночасно поведено агітацію за клясовоу боротьбу. У рефератах і в пресі втвркмачувано членам, що вои мають набиратися клясової свідомости, щоб могти вести боротьбу з купіталізмом і визиском. Іншими словами, члени мали набиратися комуністичного духа.

У зовнішньому напрямі поведено агітацію проти тих організацій і церков, що стояли на національній, демократичній і соборній платформі, називаючи їх націоналістично-буржуазними організаціями.

Тоді 25 травня 1926 року Шварцбарт, комуніст і висланник Москви, вбив Головного Отамана Військ УНР і голову Директорії УНРеспубліки. Це вбивство викликало у цілому світі у всіх національно - свідомих Українців велике обурення. Тоді творилося національно-духове об'єднання всіх Українців без різниці на релігійні і політичні переконання. Тоді також творився протикомуністичний фронт усіх Українців, який величезною силою мав повести атаку на комуністів та розкрити їх політику в Україні і у вільному світі.

Тоді комуністи, щоб не дати себе розбити, як у Західній Україні, так і в Канаді та в Америці, повели контратаку, в якій ужили випробованого способу — клясової боротьби. По всіх усюдах тоді вои кричали проти капіталістів, а всіх, хто з ними не кричав і їх не піддерживав, вои називали “капіталістичними прихвостнями”. Особливо великий крик вои були підняли проти українських самостійницьких організацій, бо вои їх обвинувачували в моральному і фізичному тероризмі.

В комуністичній пресі почали появлятися вістки, що на Волині, Покутті, Гуцульщині та Підгір’ї — робітники під проводом комуністів ведуть боротьбу за національне і соціальне визволення. Ці вістки мали скріпити тих членів у Канаді, що складали свої пожертви на комуністичну діяльність. Вои

також мали заохочувати членів до складання пожертв на допомогу політичним в'язням.

Ще в 1923 році було зібрано 15 тисяч доларів на допомогу політичним в'язням і революційному рухові в Західній Україні. Гроші вислано до Відня, до так званого Тайного Комітету, але, як виявилося пізніше, ці гроші були зужили представники компартії закордоном. Цю збірку переводив ТУРФДім і новостворена організація Товариство Допомоги Політичним В'язням у Західній Україні.

Тепер збірки на допомогу політичним в'язням перепроваджувано знову під фірмою Канадійської Робітничої Оборончої Ліги, що була створена в 1925 році. Ця новостворена організація ставила собі за мету — давати правну і фінансову допомогу арештованим за громадську-політичну діяльність робітникам і фармерам.

Величезні суми грошей тоді комуністи зібрали з членів ТУРФДім і розрахунку з видатків цих грошей ніхто з жертвовавців не бачив.

Величезні суми грошей зібрано в 1927 році також від членів ТУРФДім на допомогу повеням. Вліті 1927 року, при кінці серпня і на початку вересня, була в Галичині і на Буковині велика повінь. Були вилляли гірські ріки — і затопили величезні простори піль, сіножат та городів. Багато людей залишились без дахів над головами, а були також втрати збіжжя, худоби і дробу.

Польський уряд не дуже то спішився з допомогою для поводян. Зате населення з тих околиць, де повені не було, відгукнулося дуже скоро. У Львові був створений Краєвий Комітет Допомоги Поводянам. Відгунулася також і українська еміграція в Канаді і Америці та інших країнах.

Комуністи на цій повені задумали зробити собі політичну рекламу, а при тому і зібрati дещо грошей.

Вони тоді у Львові були створили Робітничо-Селянський Комітет Допомоги Поводянам, а також був створений у Канаді Комітет Допомоги Жертвам Поводі на Західній Україні. За короткий час зібрано понад 25,000 долярів, але за той час Робітничо-Селянський Комітет Допомоги Поводянам перестав існувати, бо польський уряд його розв'язав, а секретаря-скарбника арештував.

Тоді комуністичні верховоди рішили, що від Комітету Допомоги Жертвам Поводі на Західній Україні поїде в потерпілі райони Іван Навізівський і сам на місці роздасть допомоги тим, що найбільше її потребують.

В тому часі, як комуністичний провід приготовлявся до всецілого опанування і підпорядкування Товариство Український Робітничо-Фармерський Дім компартії, я працював організатором місцевих відділів ТУРФДім в Манітобі і Саскачевані. Я відвідував такі місцевості, що там десятки років ніхто з Українців не показувався. Люди були жадні послухати українську мову та прочитати українське друковане слово. Молодь була жадна виладувати свою енергію в культурно-освітніх та спортивних гуртках.

Успіх з моєї праці був очевидний. Люди відбували сходини, читали газети і книжки та дебатували про актуальні справи, а молодь давала вистави, концерти і забави.

ГОТОЮСЯ ДО БОРОТЬБИ ЗА ПРАВДУ І СПРАВЕДЛИВІСТЬ

Будучи все в терені і зайнятий організаційними справами, я рідко зустрічався з провідниками комуністичного центру. А як зустрічався, то все між нами була розмова про актуальні організаційні справи, а не про ідеологічні. Я був тоді, наче за ширмою; що робилося — я чув тільки дещо, але хто робив, хто плянував це все, того я не бачив. Я не мав до того часу нагоди, щоб супоставити мої теоретичні міркування із

комуністичною дійсністю і перевести аналізу з точки погляду українського національно - політичного і з погляду державно-суспільного.

Я мав глибокі українські національно-політичні і християнсько - моральні суспільні засади, що їх я набув у своїй родині, в громаді і в українських організаціях — у "Сіці", "Читальні Просвіти" та культурно - освітніх гуртках. Особливо у мене були розвинені, і є ще тепер, сильні почуття — милосердя, справедливості і свободолюбивості. Не раз брали верх, то одні, то другі почуття, але вони все були стимуловані щоденною працею та скеровувані радісними успіхами на самозадоволення. У мене тоді все виринала думка, що я не дармо живу на світі. Я щось роблю, а те все, що я роблю, то роблю для загалу, для українських людей.

Почався в моїй душі і голові двобій у 1928 році. В тому році мене за мою дотеперішню успішну і видну працю обрано на партійній фракції товариства на секретаря "агітпропу". Маючи такий пост, я мусів переїхати до Торонто. Мало того, я, як секретар "агітпропу", автоматично став членом Виконавчого Комітету і членом Політичного Бюро компартії Канади.

Опинившись на самому вершку в комуністичному русі в Канаді, я почав приглядатися. Я почав супоставляти свої кошишні теоретичні міркування з дійсністю. З глибини моєї душі і придавленої свідомості почали виринати українські національно-політичні і етично - моральні почування і ставили мені питання:

— Хто ти, Томку, і що ти тут робиш?

Тут мені щойно починало в голові провиднюватися. Я побачив, що ця комуністична партія в Канаді, є не партією вільних канадійських людей, а агентурою московсько-комуністичної партії, якої централя є в Москві. Ця партія не веде людей до національного і соціального визволення, а веде до того, щоб запанувати над людьми.

Будучи в самому центрі компартії Канади, я побачив, що головні її провідники говорять своїм членам одне, а роблять зовсім щось інше. Вони з партії зробили джерело свого про житку. Тому, що ТУРФДІМ і Робітничо-Запомогове Товарис тво мали гроші, то провід компартії — Політбюро повели кам панію захопити під свою контролю всю фінансовість тих то вариств. Гроші їм були потрібні, як ці провідники казали, на революційну роботу, щоб повалити канадський уряд.

На одному засіданні було зроблено підсумки дотеперішньої праці в опануванні згаданих товариств і рішено працю в цьому напрямі подвоїти. Крім цього рішено, що для викликання відповідних настроїв в користь комуністичної партії, треба доручити довіреним партійним членам, щоб вони в краю викликали заворушення, страйки і всякі галабурди про ти уряду. Покладено великий натиск на викликування страйків.

З того всього я тоді зрозумів, що комуністичній партії не йдеться про те, щоб при допомозі страйків, якщо вони є конечні, виборювати кращі умовини праці для робітників, а йдеться про те, щоб зробити свою політику, а робітника впхнути в ще гіршу нужду. В Політбюрі компартії Канади панувала засада: Чим гірше для робітників, тим краще для революції. Лідери говорили, коли робітникам буде поводитися добре, то вони не підуть за голосом комуністів, з них не буде доброго революційного матеріялу. Така була їх філософія, метода і ціль.

Бачучи і розуміючи це все, я часто в своїй голові думав:

— Тому, ти не туди попав, де треба. Це все не по нутру твоїх почувань!

СТАЮ ДО БОРОТЬБИ ПРОТИ КОМУНІСТІВ

ВЕДУ ПЕРЕГОВОРИ І ШУКАЮ ОДНОДУМЦІВ

Я кілька разів говорив з українськими комуністичними лідерами — Навізівським, Поповичем і Шатульським і вказував їм на ці всі проблеми. Вони, як видно було з їх розмов, здавали собі справу з цього всього. Вони бачили, що буде зле для організацій — ТУРФДім і Робітничо-Забезпеченевого Товариства — як партія захопить повністю фінанси, але проти цього не виступали. Казали, що не треба вносити внутрішньої боротьби проти англійських та іншомовних комуністів. Хіба я за це візьмуся, то вони проти цього не мають нічого.

Вони дали мені вказівки і я почав боротьбу проти опанування партією згаданих організацій і проти захоплення фінансів цих організацій. Майже вісім місяців я вів боротьбу. Мені в цій боротьбі допомагали Фінляндці, які також виступили проти опанування компартією їх організацій. Вони навіть виступили з канадійської компартії з масовими організаціями, а залишилися тільки кількох і то таких, що ніяких організацій не репрезентували.

Тоді українські комуністи пішли на компроміс, і повірили, що компартія опановувати товариств не буде і не буде посягати по їх фінансах.

По підготові членів відповідною пропагандою, усною і в пресі, що в організації все йде добре, скликано на 4-6 лютого

1929 року до Вінніпегу Десятий З'їзд Товариства Український Робітничий Фармерський Дім. Цей з'їзд мав відзначити десятиріччя існування ТУРФДім, а рівночасно він мав накреслити плян праці на наступних десять років.

Участь у цьому з'їзді взяло 200 делегатів. Звіти були довгі і переповнені самохвальбою про великі успіхи і досягнення. У цьому з'їзді я брав участь також. По моїй невдалій боротьбі, я на з'їзді до всього пильно приглядався та все супоставлював з тим, що в тому часі діялося в Україні.

На з'їзд був прислав Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет советської України привіт, у якому підкреслювано корисну роботу товариства та "відзнаку пролетарської солідарності, якої не переможе всесвітня реакція та національний шовінізм".

Хоч як тодішні проводирі старалися закрити, що з'їздом не проводить компартія, то це вилазило в дискусії над звітами, а вилізло зовсім на яву в резолюціях і постановах. Постановлено, щоб відділи ТУРФДім афіліювались з Канадійською Робітничою Оборонною Лігою, бо вона, мовляв, обороняє політичні і громадські права робітників.

Також постановлено, що для піднесення клясової свідомості членів і симпатиків, провід має влаштовувати у відділах ТУРФДім освітні курси. Також провід має влаштовувати Вищий Освітній Курс для підготовки організаційних кадрів. В справах молоді рішено організувати робітничо-фармерську молодь у Секції Молоді ТУРФДім. Була також мова, щоб висилати дітей українських робітників і фармерів до школ в УССР, але через брак відповідних фондів, а може й через брак відповідних учнів, в цій справі нічого не рішено.

Крім цього в резолюції ухвалено протест проти закону канадійського уряду в справі скорочення еміграції, а також висловлено привіт усім тим комуністам, що боряться в Польщі, Румунії і Чехо-Словаччині.

У відповідь на привітання Всеукраїнського Центрального

Виконавчого Комітету УССР ухвалено подяку і запевнення, що всі доручення будуть виконані та що члени стануть “на захист першої робітничо - селянської держави у світі, батьківщини всесвітнього пролетаріату”.

Вся ця тріскотня на Десятому з'їзді ТУРФДім, як я пізніше роздумував, була зроблена на те, щоб закрити перед делегатами і перед звичайними членами все те, що діялося тоді в Україні. Від 1925 до 1928 року в Україні на всіх ділянках життя проходили тяжкі, і некорисні для України, зміни. Тоді скасовано українську централю кооперації, а потворено територіальні округи, у яких не тільки контролерами були чужинці, але й працівниками і продавцями були не Українці.

В пресі тоді, за інспірацією уряду, викликано “літературну дискусію”, щоб краще піznати духове обличчя різних представників української культури, а рівночасно, щоб викликати на верх усю “духову опозицію” проти тодішньої комуністичної політики. Також ця дискусія була викликана на те, щоб зліквідувати всі тодішні літературні напрямки, крім так званого “соціалістичного реалізму”, що його рекомендувала партія всім поетам, письменникам, мистцям, науковцям і т. д.

В цю дискусію дали себе вмотати багато поетів, письменників та мистців і науковців. Перід у дискусії вів Микола Хвильовий. Яка доля зустріла потім усіх, а в тому і М. Хвильового, відомо: всі були арештовані і заслані на Сибір, а М. Хвильовий застрілився.

Під крик цієї “літературної дискусії” проходила ліквідація формальних державних прав України і інших країн, що входили тоді до СССР. В економічному секторі проведено такі обмеження:

Дня 25 травня 1927 року затверджено “Положення про бюджетні права СССР”, яким фактично скасовано фінансову автономію УССР та інших республік.

Дня 15 грудня 1928 року затверджено земельний кодекс для всього СССР і ним піддано всю землю під володіння дер-

жави, яка називалася СССР. Указом дня 3 листопада 1929 р. скасовано всяку автономію трестів в Україні, а заведено “союз-ні трести”.

В культурно - освітнім секторі проведено такі зміни:

В 1927 році видано постанову, якою замикається “всяку дискусію” на ідеологічні проблеми і засуджується всіх тих, що поповнили “націоналістичні ухили”.

В 1928 році розгромлено Академію Наук, а в 1929 році проведено в Україні масові арешти під замітом приналежності до Спілки Визволення України і до Спілки Української Молоді.

Всі ці вістки комуністичні проводирі, або збували мовчанкою, або інтерпретували так, що називали це все “партійними ухилами”. Казали, що зразу були “ліві ухили” Троцького і його однодумців, а тепер почалися “праві ухили” українських комуністів.

Для широкого загалу членів ТУРФДім канадійські комуністичні проводирі скликали збори і віча і на них реферували про воєнну загрозу. А тому, що тоді в 1929 році припадало 15-річчя вибуху першої світової війни, то лідери комуністичного руху накликали до антивоєнних демонстрацій. Вся тодішня комуністична преса була переповнена заявами і звітами проти загрози нової імперіялістичної війни. Розуміється, в тих заявах і покликах згадувано СССР, як єдину державу, що є за миром у світі.

ЕКОНОМІЧНА КРИЗА В КАНАДІ І БЕЗРОБІТТЯ

Економічна криза, яка пройшла по середній Європі, прийшла також до Америки і Канаді. Тут вона сильно відбилася на робітниках і фармерах. Фабрики, скорочуючи продукцію, звільняли робітників і армія безробітних зростала з кожним днем.

Економічну кризу в Америці і Канаді старалися використати комуністи для зросту свого впливу серед робітників, а в

першу чергу серед безробітних робітників. Вони створили юнійний центр і назвали його Ліга Робітничої Єдності.

Ця нова робітнича централя фактично була протиставленням дотеперішнім робітничим централям, які вони не могли опанувати. Під гаслами робітничими, як — організуємо непорганізованих робітників; боремося проти безробіття; стоймо за об'єднання між робітниками і безробітними; домагаємося націоналізації головної промисловості і т. д. Комуністична Партия Канади намагалася охопити всю робітничу масу під свій провід.

Для вияву назовні діяльності Ліги Робітничої Єдності партія через своїх передових людей організувала демонстрації безробітних, які входили в конфлікт з поліцією та викликали заворушення. Такі марші безробітних відбулися майже у всіх більших містах Канади — в Торонті, Вінніпезі, Монреалі, Порт Артурі, Брентфорді, Венкувері та інших.

Як звичайно буває у сутичках з поліцією, були потім арештовані, були і засуджені на відповідні кари. Все це викликало в робітників злість і ненависть до канадійського уряду і до канадійської системи. Вся тодішня преса, а в тому і преса комуністичної українською мовою, була заповнена вістками про демонстрації безробітних і їх зудари з поліцією і т. д.

Про те, що діялося тоді в Україні під комуністичним урядом, вісток появлялося дуже мало, як і появлялося, то з нападами на буржуазних націоналістів, які тільки те й роблять, що чигають на комуністичну владу і хотять її завалити.

ОДИНАДЦЯТИЙ З'ЇЗД ТУРФДІМ

Одинадцятий з'їзд ТУРФДім відбувався у лютому 1930 року серед тяжких економічних обставин. Перед цим з'їздом скликано конференцію Комуністичної Партиї Канади. На цю конференцію приїхав з Торонто член політичного бюро Стюарт Сміт.

При цій нагоді я ще раз пригадаю, що від часу, як тільки постала Комуністична Партия Канади, вона з кожним роком

захоплювала щораз більший вплив у т. зв. українських масових організаціях, що прибрали формальну назву: Українські Робітничо - Фармеські Масові Організації (УРФМО). Були це ТУРФДім з його секціями, РЗТ, Тодовирназу (Товариство допомоги визвольному рухові на Західній Україні, засноване пізніше з імігрантів після першої світової війни) і навіть кооперативи. Але ТУРФДім і його щорічні з'їзди грали в УРФМО найважнішу роль. Перед кожним таким з'їздом і в разі потреби навіть під час з'їзду відбувалася потайки окрема нарада або конференція делегатів, що були членами компартії. Це була немов українська конвенція комуністичної партії, в якій брали участь представники компартії (неукраїнці) як з центру в Торонті, так і з дистріктового (потім провінціяльного) бюро партії у Вініпегу.

З Торонта від Полкуму (пізніше Політбюро) партії приїздили М. Бюгей, Джек Макдоналд (секретар партії) та інші. Рішення таких тайних комуністичних конференцій переводили потім в життя делегати на з'їздах ТУРФДому, РЗТ та інш. організацій. Розуміється, ці делегати були майже всі членами компартії і брали участь в тайних нарадах.

ПАРТИНІ УКРАЇНЦІ ПРОТИ ПАРТИНОГО ПРОВОДУ

Така тайна комуністична конференція, як я уже згадав, відбулася і перед Однадцятим з'їздом ТУРФДому (лютий 1930). Від проводу компартії в Торонті приїхав на конференцію Стюарт Сміт, один з тих, що проводили нову "лівацьку" лінію Комінтерну в Канаді.

В листі від Полкуму партії, що він його привіз з собою і його обстоював, був великий напад на УРДМО і його партійних провідників, що вони не ведуть революційної роботи серед українських робітників і фармерів в Канаді, що не беруть активної участі в класовій боротьбі, яка відбувається в цій країні, а лише займаються культурно-освітньою роботою в чотирьох стінах ТУРФДомів.

Як той лист прочитано, на конференції вив'язалася дискусія, в якій делегати один за другим заперечували закиди і неоправдану гостру критику Полкуму та доказували, що якраз Українці виносить на своїх плечах ту боротьбу і роботу, що її проводить партія. Таке становище заняли як провідники з центру (у Вініпегу) делегати з місць.

Та Смит обстоював зміст листа і намагався перетягнути на свій бік делегатів. Однак не мав успіху. Коли прийшло до голосування, лист Полкуму відкинено. На конференції було поверх 100 делегатів і серед них знайшлися лише два осібняки, що пішли за Смитом і голосували за приняттям листа.

Це перший раз в історії УРФМО і компартії українські партійні члени відважилися виступити проти проводу партії і відкинути його документ. Це мало тимбільше значення, що тут солідарно виступили, (не рахуючи двох осібняків), як провідники в центрі, так і провідні члени УРФМО і партії по цілій Канаді.

Особисто Стюарт Смит і цілий провід компартії в Торонті дістали від українських партійних членів здорового полічника. А такі явища в компартіях, секціях Комінтерну, є недопустимі. Членство має без застереження приймати всі рішення і документи партійного проводу. Це могло статися в Канаді лише тому, що в той час т. зв. українські масові організації були багато сильніші від компаргії і провід УРФМО міг тимчасово поставити опір проводові партії і вийти хвилево переможцем.

Та хоч лист Полкуму відкинено на партійній конференції, то самий з'їзд ТУРФДому відбувся по лінії, на яку настоювала компартія. Говорено вже про культурно-освітну діяльність, не як про головну ціль, але як засіб до ціли. Головна увага була тепер звернена на участю членства ТУРФДому в "революційній клясовій боротьбі". Все це роблено, як і на попереднім з'їзді, під натиском партійного проводу, а не тому, що провідники УРФМО вірили в потребу і доцільність такого становища.

— У з'їзді ТУРФДім взяло участь 146 делегатів і делегаток, що заступали також відділи Жінsekції і Секції Молоді. (Число делегатів було зменшено.) ТУРФДім і його секції мали тоді 205 відділів і около 5,800 членів. Організація мала по цілій Канаді 70 власних будинків.

— Вітаючи з'їзд, "УРВісти" між іншим були написали: "11 років існування ТУРФДім, це 11 років витриманої клясової боротьби на усіх фронтах". В подібнім дусі були ухвалені й резолюції.

Дотеперішні Вищі Освітні Курси, відбувалися головно для виховання учителів, диригентів і загальних організаційних робітників, Одинадцятий з'їзд рішив влаштувати 1930 року "спеціальний курс політичної грамоти, курс вивчення марксизму - ленінізму". Отже, вже було на меті виховати, не культурно - освітніх робітників, але політичних агітаторів, що в своїй роботі проводили б лінію компартії.

СПІР УКРАЇНЦІВ З ПАРТІЙНИМ ПРОВОДОМ ПЕРЕДАНО ДО КОМІТЕРНУ В МОСКВІ

Після відкінення листа Полкуму партії на українській партійній конференції почалася фракційна боротьба між українським партійним проводом у Вінніпегу і проводом партії в Торонті. Вже передтим Полком чіплявся безпотрібно Українців і гостро критикував їх у своїх обіжниках, висуваючи проти українських партійних членів ріжнородні закиди. Наприклад, під час своєї обіїздки по Східній Канаді мандолінова оркестра ТУРФДому з Вінніпегу дала концерт в Торонті і, згідно з тамошнім міським законом, відіграла "О, Кенеда".

Це був страшний, непростимий "злочин" в очах партійного проводу. І ось за це та за інші подібні "ухили" Полком партії постійно нападав на Українців у своїх обіжниках. Це тягнулося цілими роками і найбільшим противником Українців, що висував ці закиди, був Тим Еак, який став пізніше секретарем партії.

Перед Одинадцятим З'їздом ТУРФДому українські партійні члени перший раз сказали проводові партій: "Того всього досить, ми більше ваших безпідставних закидів не приймаємо". Очевидно, партійні лідери в Торонті не могли прийняти такої заяви мовччи. І посипалися ще більші закиди на Українців.

Українці, виступивши раз проти партійного проводу, відсварювалися далі. Але цим справа не була вирішена, і з чисто партійного становища — провід є завсіди "правильний". Отже, Українці, хоч правда і справедливість були за ними, не могли в партії (в Канаді) ніяк виграти. Тому вони рішили передати цей спір з проводом до вирішення Комінтернові в Москві.

В Торонті при Центральному Комітетові компартії існував Головний Український Агітпроп, який був немов зв'язковим між проводом партії та УРФМО. І ось той Агітпроп виготовив відповідну заяву до Комінтерну, в якій обороняв становище українських партійних членів і поробив закиди партійному проводові щодо його неправильної політики і тактики.

Секретарем Агітпропу у тому часі був я, Тома Кобзей. Про це, як я на цей пост дістався, я вже згадував.

Лист до Комінтерну виготовив я і копію цього листа післав на руки Миколи Скрипника. Скрипник у тому часі, як відомо, заступав ще, можна сказати, "Українізаційну політику" і був за те, щоб українська справа була трактована нарівні з московською справою.

Справу спору Українців з партійним проводом Комінтерн тоді вирішив, як то кажусь, по-соломонівськи. Політбюро дістало догану за напади на партійних Українців, але партійні члени Українці, які були у провододах ТУРФДомів та інших організацій, що були власниками домів, мали давати приміщення для партійних зборів, нарад і т. п., не зважаючи на те, що ці domi могли бути закриті владою, бо вони діяли проти

закону, даючи приміщення для організації, яка вела протидержавну і підривну працю.

На таке рішення ті партійні Українці, які мали на думці добро організації, а зокрема добро ТУРФдому, не погодилися. Вони знову вислали листа до Комінтерну, а як не було ніякої відповіді, то висилали знову. Таких листів вислано кілька.

Нарешті одного дня Москва прислали двох представників Комінтерну для розгляду цієї справи. До Фінляндців приїхав Кусінєв, а до Українців — якийсь Михайленко, бо так він представився. Кажу, якийсь Михайленко, бо справжнього імені і прізвища ніхто з нас тоді не знав. З Канади потім він виїхав під іншим прізвищем.

Фінляндці, як я вже згадував, мали такий самий клопіт, як і Українці. Вони ніяким способом не хотіли допустити до того, щоб компартія тягнула з їх організації гроші і щоб центр керував ними у їх внутрішній політиці. На пропозиції центру, щоб було по-давньому, як було, Фінляндці не погодилися і масово вийшли з компартії. Українці, зразу думали зробити те саме, але потім знайшлася більшість, яка годилася на те, що каже центр у Москві. Думку "Партія понад усе" заступали тодішні комуністичні канадійські лідери, а в тому і лідери української комуністичної групи — Навізівський та його соратники. Пригадую собі добре, що Навізівський тоді все казав: "Ми не можемо і не сміємо квестіонувати постанов партії і вождя Сталіна".

ПАРТІЯ ЗАСЛОНЯЄ ПОДП В СХІДНІЙ УКРАЇНІ РОЗПОВІДЯМИ ПРО ПОДП В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ

Тактика комуністичної партії полягає в тому, що вона перед своїми членами різні політичні, економічні та інші ускладнення закриває нападами на національно-політичні партії та все лихо приписує їм. Таку тактику стосувала і стосує компартія в УССР і таку ж саму тактику стосувала і стосує компартія в Канаді.

Я пригадаю, як це було з допомогою для потерпілих від повені в Західній Україні в 1927 році. Українські національні організували допомогові комітети. Комуністи в Канаді, як я вже про це згадував, також були зорганізували подібний комітет. Але тому, що комуністичний комітет клав головний натиск не на допомогу, а на пропаганду, то його розв'язали.

Тоді комітет допомоги поводянам у 1928 році вислав до Західної України свого секретаря - скарбника Івана Навізівського. У мене зберігся з того часу лист М. Шатульського у якому він дослівно писав так:

Товаришу Кобзей!

Вашого листа про дальші клопоти ми перечитали, як та-ж перечитали протоколи ЦВК і Бакового листа в нему. Вони навмисне таке зробили, бо інакше годі собі подібний поступок пояснити. Ніколи ж вони не містять всього того, що читають на своїх засіданнях. Та нехай вже роблять до якогось часу. Почуємо, що привезе нам т. Навізівський з Комінтерну. А поки що я пересилаю Вам листа від него, якого по-перечитанню прошу звернути нам. Думаю, що на днях знову отримаємо від него листа, що він його обіцяє, і як отримаємо, то я вам його вишлю.

Ще одна справа до Вас, більше для інформації: ми порозумілися з Гвайт Стар Лайн Ко. в справі екскурсії до Радянського Союзу. Компанія дає досить вигідні привілеї, якщо ми збирємо не менше як 25 осіб, які поїдуть з екскурсією. Подорож з Вінніпегу по приближно такій лінії: Вінніпег — Галіфакс — Шербург — Париж — Базель — Цюрих — Інсбрук — Зальцбург — Віден — Прага — Варшава — Львів — Київ — Харків — Москва — Варшава — Берлін — Кельн — Брюксель — Амстердам — Лондон — Нью Йорк — Шікаго — Вінніпег коштувала б \$300.

Шифкарта дається з такою умовою, що можна заїхати, скажемо, Галичинам до дому і бути там навіть місяць або більше. Шифкарта добра на рік. У великих містах компанія дає сайд-сінг-кар і безплатно возить по місті і дає помешкання

в тих містах, де вона має свої готелі. Іда компанійна тільки на кораблі, а на потягу їда власна.

Нас що найбільше цікавить — то це Радянський Союз і Галичина. Ми віримо, що дістанемо привілеї — від радянського уряду для подорожі до деяких місцевостей, як от з Харкова до Дніпрельстану та до Донбасу. Бо компанія платить тільки головні лінії. Так само ми сподімося, що рад. уряд дасть приміщення. Зрештою ми в цій справі пишемо до відповідних осіб на Україну.

Ми думаемо зробити так: перше об'їхати по такій лінії, як я накреслив вище, а потім хто схоче заїхати до родини до свого села, то може їхати собі й вертати тоді, коли захоче. Зрештою плян подорожі можна навіть змінити після вподоби на кораблі. Бо буде їхати Дробей і він це все бере на свою відповідальність. Однак екскурсія має відбуватися пізверхнім керовництвом ЦВК ТУРФДім. Це так би сказати має бути турфдімська екскурсія до Радсоюзу і в Галичину.

Шифкарти для неї мають переходити тільки через наше Інформаційне бюро і тільки ті мали б до неї належати, яких затвердить ЦВК.

Я вище подав ціну шифкарти разом з потягом аж з Вінніпегу, а з Торонто чи з Монреалу коштуватиме дешевше. Ціни ми розішлемо в обіжниках до наших організацій і всі потрібні пояснення. Якщо збиреться 50 осіб, то компанія дасть добре умови подорожі, спеціальні дільниці на пароплаві і послугу.

Отже ми пробуємо. Ми думаемо, що це буде олрайт. Якщо піде добре, то й в Радсоюзі довідаються дещо більше про нашу організацію. А то про других пишуть, а про нас ні, хіба аж самі про себе напишемо.

Про інші справи зараз не пишу бо сподіюся, що т. Мойсюк написав Вам, а також певно на днях буде знову щось, то знову приайдеться писати.

З товариським привітом
Вінніпег, 16 серпня 1928.

М. Шатульський

З того, що написав Шатульський, нічого не вийшло. В Україну большевики рядових членів не пускали, а Навізівський, повернувшись до Канади, їздив по різних місцевостях і оповідав про страшний економічний і політичний стан з Західної Україні, закриваючи при тому ще гідший стан в Україні.

Рядові члени, а зокрема недавно прибулі із Західної України, сприймали ці розповіді з великим хвилюванням.

Для нинішнього читача, зокрема для тих Українців, що прибули до Канади або до ЗДА вже по Другій Світовій Війні, треба дати ще більші факти і статистичні цифри, які заокруглять їм образ давнішого українського життя в Канаді в роках 1921 по 1935. Сьогодні це життя цілком інше як було 40 років тому. Йдеться мені про те, щоб дати більші факти і цифри щодо впливу Комуністичної Партії Канади на тих Канадійців, які прибули в Канаду з Європи та на яких саме найбільше тиснули комуністи.

В 1930-тих роках у Канаді було таких осіб, що приїхали з Європи, близько 2,000,000 осіб. Це давало кругло п'яту частину всього населення Канади. У порівненні з Америкою, це була велика ріжниця, бо в Америці ціла третина мешканців у тім часі, були імігранти ще з Європи.

В тій масі канадійських мешканців Комуністична Партія Канади мала 18,000 членів [це подає її звіт для Комінтерну в 1929 році, а цю цифру назвав у березні 1929 року секретар Комінтерну на 18-тім З'їзді КПСС у Москві]. Ця цифра нам каже, що це творило б лише 5 відсотків усього українського поселення в тому часі. Це відсотково не було б багато, але щодо активності, то це була б сила, розкинена серед Українців по цілій Канаді і цупко зорганізована.

Але, у цій кількості членів партії, не всі були Українці. До партії належали канадійські громадяни без огляду на національність. Тим то відсоток членства компартії треба брати для всього населення Канади. В тім випадку цей відсоток буде дуже маленький. Рахунок показує, що це давало б лише

п'яту частину одного відсотка всього канадійського населення.

Важливо буде знати, який був тоді дійсний національний склад Комуністичної Партії Канади. На це питання дасть нам відповідь офіційний звіт цієї партії. Цитую тут звіт для 6-го краєвого з'їзду КПК, який подає проф. Ватсон Керконел у своїй праці "Наші українські льоялісти". Там на сторінці 12, звіту для 6-го краєвого з'їзду, знаходиться таке признання:

"Хоча величезну більшість творять робітники Канадійці і Французи - Канадійці, то 95 відсотків партійних членів охоплюють три національні групи — Фінляндці, Українці і Жиди".

З того звіту нам ясно, що тільки 5 відсотків членства КПК припадало на всі інші національності в Канаді — Англійців, Мадярів, Поляків, Німців, Французів, Італійців і так далі. Це вказує нам також на факт, що гасла компартії на ці інші національності не впливали так, як на наведені три національності — українську, фінляндську і жидівську.

Читач сьогодні буде цікавий знати, чому до тих 95 відсотків членства партії не зараховано тоді також Москалів (чи пак Росіян). Отож цей факт цілком природний, бо на початках 1920 року було в Канаді лише 2,158 таких осіб, які були народжені в Росії. А між тими особами були не лише самі Москалі, отже Москалів тоді було дуже маленько.

Факт, що в Комуністичній Партії Канади так якби не було членів англійського і французького національного походження, посвідчує Тим Бак у своїм звіті в 1935 році з поїздки з Торонто до Вінніпегу на довшу пропагандивну туру для побудови "людового фронту" в цім місті і провінції Манітобі. Він жаліється, що на всіх імпрезах партії в Вінніпезі за ввесь час йому довелося зустріти лише одного члена англійського роду. Всі інші були Фінляндці, Українці і Жиди.

В цих національностях із Сходу Європи був податний

грунт для комуністичної пропаганди з огляду на їхнє національне положення. Цей момент використовувала централя партії.

Те саме явище було потім також при поширенні фашистичних ідей різними покришками в Канаді і в ЗДА. Тоді також з огляду на надій, які зв'язували поневолені східно-европейські нації на допомогу фашистичної влади в Італії або нацистичної влади в Німеччині, приймали вони також легко підступну пропаганду з Риму і Берліну. Очі відкрилися їм щойно пізніше, коли грім тріс в Европі; тоді виявилося в цілій наготі драпіжне обличчя фашизму і нацизму.*)

Грунт для комуністичної пропаганди, як пізніше і для фашизму та нацизму, давало міжнародне тяжке положення окупованих народів, а також економічна криза, яка почалася в 1929 році, і пізніше переходила в аграрну кризу і з нею тісно спліталася. Падіння цін на збіжжя викликало масове зuboжіння фармерів, а навіть цілковите банкрутство.

Цей стан використовували комуністи дуже зручно. Вони скликали робітників і фармерів на масові збори та віча і на них виголошували палкі промови в комуністичному дусі. Потім ухвалювали резолюції, у яких висували навіть радикальні домагання до уряду в справі поліпшення економічного положення. Такі віча відбулися тоді в Вінніпезі, Саскатуні, Ріджайлі та інших містах.

Тоді також створено фармерську організацію Лігу Фармерської Єдності, яка була, можна сказати, фармерським боєвим загоном у комуністичному тодішньому русі.

До праці, що її робили комуністи в Канаді, пильно придивлялася канадська влада і збирала докладні відомості про кожного активного члена.

*) Our Ukrainian Loyalists (The Ukrainian Canadian Committee). By Watson Kirkonell, N. A., PhD., F. B. S. C. Published by Ukrainian Canadian Committee, Winnipeg, Canada.

АРЕШТУВАННЯ КОМУНІСТІВ ЗА ПІДРИВНУ ПРОТИДЕРЖАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

В тридцятих роках пішли арешти на комуністів за їх підривну роботу. Арештовано Тим Бака, Сема Кара, одного Фінляндця і двох Українців, І. Бойчука та Матвія Поповича, і за суджено їх на 5 років тюрми.

На суді з'явився вірний комуністичний ватажок на ім'я Есельвейн в поліційній уніформі. Цей Есельвейн довгі роки перебував в Ріджайні, Саскачеван, де приміщується головна квартира "Мавнед поліції" і він там став на службу поліції. Грав роль величного революціонера і цим здобув собі велику популярність в комуністичних кругах, а навіть проліз був і до Ради Професійних Спілок, де був раз заступником голови Профспілкової Місцевої Ради.

Одного разу я, будучи в Ріджайні, мав там масові збори і на них прибув Есельвейн та виголосив там також революційну промову. Ввечері він відвіз мене автом до Мус Джо, де ми мали також збори. Коли ми полягали спати, то він мене почав дуже багато розпитувати про Ірчана, Поповича, Сембая і інших. Це мене заставило думати, хто вдійсності є Есельвейн? До того він ніде не працював роками, а ходив гарно убраний.

Я попитав про нього своїх товаришів, що він робить і з чого він так добре живє. Мені відповіли, що він заробив добре гроши в часі, як з СССР була делегація в Канаді на закупно коней. Він, мовляв, їхав з ними і так заробив добре гроши.

Ця відповідь мене не вдоволяла. Як я повернувся до Вінніпегу, то сказав свою думку Навізівському, а він мене перестеріг, щоб я мовчав, бо за це мене виключать з партії. Я далі никому не говорив про Есельвейна і на цім скінчилось.

Але, як я був в Торонті на становищі секретаря Агітаційно-пропагандивно-комуністичного комітету (Агітпропу), то тоді я довідався, що секретар партії Мекдонелд дістав був від Тим Бака натяк, що треба б прослідити Есельвейна, який тоді

вже перебував в Гемилтоні, а до Торонта приїзджав майже щодня.

Як уже зазнала мова про конспірацію, то мені пригадався початок Комуністичної Партиї в ЗДА і в Канаді. Він датується десь від 1922 року. В неділю, 2-го лютого о год. 10-ій вечером була телевізійна одногодинна програма про розвиток КПК. В програмі виступали теперішні ватажки комуністи: Леслі Морис, генеральний секретар, з Торонта і радний Зуken, Кардаш і Джейкоб Пенер з Вінніпегу. Головним дискутантом був Морис Спектор з Нью Йорку, який був першим головою Комуністичної Партиї в Канаді 1922 року.

Тому, що я обізнаний зі справою організування КПК, я вмисне слідив за програмою, щоб бачити, як комуністи будуть перекручувати події на своє копіто.

Морис Спектор, який покинув партію ще в 1928 році був головним промовцем. Він сказав, що він, будучи одним з основників партії, говорить правдиві факти. З Нью Йорку прибули три конспіратори, які звали себе Пан-Американським Комітетом. Вони були: Катаяма, Японець, якийсь Луйз, Американець і Чарлей Скат, присланий Комінтерном до Нью Йорку. Про цього Ската Спектор сказав, що ніхто не знав звідки він прийшов, куди йде і, що робить. І дійсно воно так було. Будучи в Саскатуні 1922 р., я мав нагоду запізнатися з цим "лєнінським післанцем". Він прибув з Вінніпегу і утаємничив гурток членів, що він є представником Комінтерну. Тоді вже була зорганізована ячейка з десятьох членів під назвою "З". Цей гурток скликав нараду у приміщенні, при 20 вулиці. Туди покликано і деяких членів з масової організації ТУРФДім. Нарада відбулася о півночі. Там Скат виголосив російською мовою революційну промову. Опісля я дізнався, що цей Скат був Литовець.

На другу ніч висвітлено короткий фільм, в якім показувано уривки з революції в Росії та головних промовців — Леніна і Троцького. Пущено потім платівку з промовою Леніна. Цей фільм висвітлювано в "Біжу Театрі", в Саскатуні, завдя-

ки машиністові Делтрі, який був тоді симпатиком партії. Пізніше він зірвав з партією і був довгий час секретарем Робітничої Ради в Саскатуні. Згинув трагічною смертю, яка й донині не ґляснена.

Так з приїздом Ската поорганізовано комуністичні ячейки при Українських і Фінляндських Робітничих Домах та зорганізовано кілька жидівських груп. Кожний гурток отримав Статут Комінтерну, а також отримули нелегальну газетку п. н. "Світ", яка друкувалася на тоненськім воскованім папері. Спектор казав, що перших провідників втягнено з тодішньої Соціал-Демократичної Партії, які були ліваками і піддержували російську революцію. Ними були: Джек Мекдоналд, який став генеральним секретарем партії, Тим Бак, який став юнійним організатором, бо в той час партія на наказ Москви звертала велику увагу на профспілки. Далі були, Малколм Брус, М. Бюгей, Ен. Буллер, Дейкоб Пенер, а з Українців М. Попович, І. Навізький, Зелез, та кілька передових Фінляндців. Англо-саксонців було дуже мало крім кількох провідників.

В 1927 році їм було вдалось пролісти в юнії і вони зорганізували бути тоді т. з. "Всеканадійський Конгрес Праці", у якому було 46,279 членів. Джек Мекдоналд був вибраний заспівником голови Мошера. Але демократи скоро зорієнтувалися і цей Конгрес в 1936 році почав розлітатися, а в 1940 був чисто зліквідований. Ще пробували комуністи організувати в часі кризи т. з. "Лігу Робітничої Єдності" і таку саму лігу організували серед фармерів. Але поза демонстрації і кілька галабурд з цього теж мічого не вийшло, бо ця Ліга складалася переважно з українських робітників і фармерів. Правда, Спектор говорив, що комуністи мали підходячий ґрунт серед імігрантів, які ненавиділи царизм і легко ловились на вудку комуністів, але вони не бачили, що комуністи несли ще гіршу тиранію, як була за царя.

Ця тиранія найвиразніше виявила себе від 1928 року. Тоді Сталін вже був до певної міри осідався і йшла боротьба за владу між ним, а Троцьким. В 1928 році відбувся в Москві —

6-ий Конгрес Комінтерну. На цей Конгрес виїхали з Канади Спектор і Мекдоналд, а також був Навізівський, який тоді перебував в Галичині в місії роздавання допомоги поводянам. Я, будучи в Торонті тоді в Політбюрі, домігся з І. Бойчуком, щоб Навізівський був делегатом в Москві.

Під час Конгресу роздано делегатам документ Троцького з критикою Сталіна, але сказано, що цей документ має бути звернений до Комінтерну на руки П'ятницького. Спектор цей документ не звернув, а приїхав з ним до Торонта. Склікав масове віче і на нім заявив себе за Троцьким. Таким чином Спектор став першим троцькістом в Канаді. Він залишив партію і виїхав до Нью Йорку. Шість місяців пізніше це саме зробив і Дж. Мекдоналд, який був генеральним секретарем. Переbrав провід Тим Бак, а потім вів партію Леслі Морис. Морис помер також і його місце забрав Каштан.

Віддалі дуже близька, бо година їзди з Гемилтону до Торонта. Тут він нераз бував на засіданнях Політбюра. Одного дня Мекдоналд поїхав до Гемилтону і зайшов до помешкання Еселвейна. Його не було дома. Тоді Мекдоналд дав господареві дому десять доларів, щоб він отворив йому його кімнату. Зайшовши до кімнати, він відкрив його куферок і там знайшов документи, що Еселвейн вже роки на службі "Мавнітед поліції" і, що він родом з Угорщини, бо висилав своїй мамі тури гроші на допомогу. Таким способом Еселвейна викрито і він зараз зник, аж з'явився на суді комуністів в Торонті 1930 року, як головний свідок проти арештованих.

Коли цих п'ятьох комуністів посаджено в тюрму в Кінгстоні, то тоді до деякої міри перервалася переписка між комуністичними ячейками і центром у Вінніпегу. Ячейки, це були нелегальні комуністичні гуртки, що складалися з не більше, як десятьох членів. Вони мали свого провідника, якого звали десятником. Треба було ці зв'язки відновити. Тоді назначено мені об'їхати східну Канаду, бо всі лідери боялись їхати і випхали мене на цю брудну роботу.

Дали мені адреси поодиноких осіб, та наказали, що зіб-

рання я маю відбувати вночі тільки з довіреними партійцями, і не смію виступати публично.

Я вийшов у свою курієрську мандрівку саме перед Різдвяними святами. Почав від Кенора, Онтаріо. Ідучи у Веланду до Віндзору, стала мені пригода. Я був дуже втомлений, невиспаний вийшов з Веланду в першій годині по опівночі. Сів у потяг і відразу заснув твердим сном. Нараз почув, що кондуктор крикнув: "Дітройт некст". Я скочився і почав кричати, що я мав встати у Віндзорі. Позбіглась вся обслуга потягу, розпитуючи мене, як це сталося, що я там не встав. Я пояснив їм, що я спав і не моя вина, що мене не збудив кондуктор. Так я заїхав нелегально до Дітройту. Тут мене на станції взяли до канцелярії, стягнули протокол і за годину я вже був у спеціальному потязі. Кажу, спеціальному, бо була льокомотива, до неї причеплений один вагон і в ній я одинокий пасажир, а зі мною кондуктор. Так "цупасом" мене доставлено на станцію у Віндзору і передано канадійському урядникові. Тут знову цішли допити і нарешті він мене взяв на авто і відвіз аж під Робітничий Дім, бо тільки таку адресу я мав.

Тут мушу сказати, що я тоді не був громадянином Канади і не мав громадянських паперів, і моя курієрська подорож могла була скінчиться депортациєю, якщо я був би запутався у своїх відповідях. Але я цілий час тримався того, що ця моя поїздка є візиторська — я їду, щоб побачитися із знайомими під час Різдва.

Як це сталося, що я переїхав границю, то я аж потім собі опритомнів. Було воно так: На тому кріслі, де я сів, їхав пасажир до Дітройту, але взяв собі спальню і як він забрався до спальні, то кондуктор не взяв з вікна білету. Коли я на те місце сів і заснув, то цей, полішений білет свідчив, що я їду до Дітройту, тому мене кондуктор не рухав, а навіть і моого білету не взяв від мене.

Приїхавши до Віндзору та інших міст, я відвідав жінку Поповича в Монреалі. Застав її там в кабареті, в якому вона співала. Був це брудний кабарет, яким завідував російський

Жид. Після закінчення її співу в кабареті, вона взяла мене на своє помешкання. Коли ми тільки увійшли до кімнати, вона впала на ліжко і почала ридати. Я ледве її втихомирив і нарешті питаю, що сталося. Вона тремтячи, почала мені оповідати, як по арешті Поповича до неї підходили комуністичні провідники та хотіли купити її тілесно. Коли вона мені сказала їх прізвища, то я здрінувся, що така підлota може бути серед тих, які на устах пропагують визволення пролетаріату з капіталістичної кабали.

На другий день ми відвідали Поповича в тюрмі, а звідти пішли до Вордена, бо вона робила заходи, щоб витягнути Поповича з тюрми. Ворден погодився і призвав, що Попович є порядна людина і не належить до тилу других, але він мусить підписати заяву, що відрікається від комуністичної партії. Ця справа тяглась якийсь час, аж як до влади прийшли ліберали і коли прем'єр Меккензі Кінг уневажлив засуд, то іх тоді випущено всіх на волю. Вони не досиділи в тюрмі 5 років. Тоді й знесено славну 98 секцію, проти якої протестували всі робітники, бо хоч ця секція була застосована ніби проти комуністів, то однаково відносилася до всіх, хто був би одним словом висловився критично проти уряду. Отже ця точка грозила демократичним принципам. Меккензі Кінг у своїй виборчій кампанії обіцяв її знести, що й дотримав. От так скінчилась моя курієрська подорож по Канаді в 1931 році.

З М И С Т

СТЕЛЯТЬСЯ МЕНІ ДВІ ДОРОГИ: ТЕРНИСТА І БАРВІНКОВА

В рідним селі перед виїздом до Канади	9
Виїзд за море моєго сусіда	13
Мій виїзд за море	14

У ПОШУКАХ ЗА ПРАЦЕЮ І УКРАЇНСЬКИМ ТОВАРИСТВОМ

Моя перша робота в Канаді	19
Зацікавлення Канадою і еміграційним життям людей ..	21
Національна і політична свідомість	22
Релігійна справа	24
Життєві умовини робітників	25
В 1913 році я одружується	29
Бідному все вітер в очі	31

СТОЮ В КАНАДІ ПЕРЕД НЕВІДОМОЮ МАЙБУТНІСТЮ

Перша світова війна	33
Нагінка на Українців	35
У пошуках за працею	37
Знаходжу тимчасову працю	38
Мешкаю в буді	39
Пізнаю життя і людей	40
Я знову шукаю праці	42
Далі у пошуках за працею	44
Вивчаю громадське і політичне життя	45
Противоєнні настрої і дискусії	47
Відозва Рибалки в українських справах	50
Українські робітники на роздоріжжі	51
Піснями розганяю свою тугу	51
Пісня про трагедію моїх земляків	54

ВКЛЮЧАЮСЯ В РОБІТНИЧЕ І ПОЛІТИЧНЕ ЖИТЯ

За українське національне обличчя і за соціальну справедливість	56
--	----

Гуртки робітників, їх ідеологічний характер та їх діяльність	57
Боротьба соціал-патріотів із прихильниками інтернаціоналізму	60
В УКРАЇНІ ЗІЙШЛО СОНЦЕ ВОЛІ	
Революція в Росії і Україні та її відгомін серед українських робітників у Канаді і ЗДА	62
За яку революцію має бути українське робітництво	64
Наступ большевикофілів на український робітничий рух в Канаді і Америці	71
Опір комуністичній пропаганді і протикомуністична дія	72
КОМУНІСТИ КИДАЮТЬ ЗАДУРМАНЮЮЧІ КЛІЧІ	
Комуністична тактика в 1917-1919 р.	86
В комуністичному павутинні	89
Приїзд еміграції в 1926 і 1927 роках	112
Безробіття, криза і робітничі страйки	113
ПІЗНЮ ФАЛЬШІ І ШУКАЮ ВИХОДУ	
Втягнення ТУРФДім до політичної і допомогової акції 116	116
Готуюся до боротьби за правду і справедливість	119
СТАЮ ДО БОРОТЬБИ ПРОТИ КОМУНІСТІВ	
Веду переговори і шукаю однодумців	122
Економічна криза в Канаді і безробіття	125
Одинадцятий з'їзд ТУРФДім	126
Спір Українців — партійним проводом передано до Комінтерну в Москві	129
Партія заслоняє події в Східній Україні розповідями про події в Західній Україні	131
Арештування комуністів за підривну протидержавну діяльність	137
Зміст	143

